

II 120
5

$$\frac{\overline{11} 120}{5}$$

$$07 \quad \frac{10}{79}$$

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

ПРЕДГОВОР

БЕОГРАД

У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ

ПОВОДОМ 500-ГОДИШЊИЦЕ СМРТИ
ДЕСПОТА СТЕВАНА
(1389—1427.)

Бр. 1160 2673

БЕОГРАД 1927

ШТАМПАРИЈА „ТУЦОВИЋ“, БЕОГРАД, МАКЕНЗИЈЕВА 3., ТЕЛЕФ. 11-42.

БЕОГРАД

ИСТОРИЈА И СТАРИНОВИДАЊЕ

ИЗДАВАЧКА КУЛТУРА

БЕОГРАД

1951—1952

18081/51

ПРЕДГОВОР

Овом књигом чини се први покушај да Београд што потпуније прикаже у своме дугом историском развоју или, како смо то рекли у самом наслову књиге, у прошлости и садашњости. Ми велимо *први покушај* са разлога што о Београду до данас није писано свестрано, обухватајући сплет питања чије би нам испитивање у свима појединостима могло дати његову потпуну слику.

Далеко смо од помисли да ту заслугу приписујемо једино себи. Слично тврђење значило би потцењивати обим и величину бурне историје Београда која је испреплетена најразноврснијим догађајима и утицајима свих могућих народа света. Отуда ће требати још доста марљивих студија, обилних средстава и пожртвовања па да се дође до описа развоја Београда у обиму који би нас могао потпуно да задовољи.

Издавањем ове књиге ми смо се руководили потребом ударања камена темељца за рад у томе правцу. Наше скромне амбиције ове врсте не напуштају оквир једног *системајског почетка*, чиме је, ван сваке сумње, знатно олакшан посао свима онима који се у будуће буду бавили проучавањем прилика Београда у разним историским периодима. Требало је указати прстом не само на разноврсност и обилност грађе, него тако исто и на потребу рашчлањавања историје престонице на њене главне елементе како би сваки од наших јавних радника могао метнути по један камен у велелепну зграду гордог нам Београда. — Ми смо противни схватању по коме би се делатност писаца, којима историја није специјално занимање, сматрала подређеном за обраду ових питања. Нарочито код историје градова шира сарадња стручњака разних питања намеће се сама

од себе. Шта више не претерујемо са тврђењем ако кажемо, да је баш у тој комбинованости разноврсних испитивања услов за њихову потпуност и солидност. Како бисмо ми желели да нам је н. пр. испало за руком да овога пута пружимо читаоцима и потпуну слику културног Београда, затим његов социјални живот, развитак привреде, образовање варошке ренте у вези са многим другим променама које се врше у градском организму под притиском друштвене еволуције и т. д. Ми у томе идемо толико далеко да бисмо желели чак и дубље расправе о саставу становништва, његовом међусобном односу, развијању говора којим се данас поносимо у виду београдског наречја као и о читавом низу других питања.

На жалост и сувише оскудна средства лишила су нас могућности издавања једног дела већих размера, при чему морамо истаћи пријатну чињеницу, да нам је испало за руком да у дугом истраживању односа под којима се је развијала наша престоница, прикупимо о њој обилну грађу.

На основу свега тога и података који се о Београду налазе на другим странама, можемо с правом рећи, да би опис његовог развитка од Сингидуума до модерне престонице Срба, Хрвата и Словенаца могао бити далеко потпунији, чиме би се обогатила не само наша оскудна литература о Београду него и о развоју нашег народа у опште.

На случај да овај наш први покушај наиђе на разумевање наше читалачке публике, чију марљивост у читању и помагању корисних књига иначе не можемо да похвалимо, онда ће нам то бити и добар потстрек да овај посао наставимо па, по себи се разуме, под таквим околностима можемо се надати да ће и нова књига о развоју Београда моћи ускоро да угледа света у далеко потпунијем издању. Главни је овога пута уверити наше људе у потребу и могућност издавања сличног дела, учинити почетак истицањем важности разноврсних питања, која тек у своме шареном сплету дају целину ствари а остало ће, надамо се, доћи само од себе. Верујемо да ће тако и бити оцењен овај

наш покушај за који је требало, нека нам читаоци не замере на понављању мисли, много личних напора и материјалних жртава.

Сматрали смо за потребно да уз општи и посебни део о Београду пружимо читаоцима у најкраћим потезима и обавештајни део о његовим знаменитостима, на које је вредно скренути пажњу свима онима који први пут долазе у Београд а нарочито странцима. Но и ту, на жалост, могли смо учинити само кратке напомене општег значаја износећи тиме више метод рада но потпуност описа. Овај део нарочито тражи слике и детаљисане описе. Надамо се да ћемо и то моћи да пружимо читаоцима код наредне књиге за чије издавање, свакако, неће изостати ни помоћ најпозванијих. Ту пре свега мислимо на саму Општину, која има много интереса де слично дело омогући а у вези с тим вотира и потребне кредите за стварање једног општинског музеја.

На послетку напомене и о томе, да нас је код издавања ове књиге руководила и жеља, да поводом прославе 500-годишњице смрти великог Деспота Стевана, сада проглашеног за свеца Срба, оживимо успомене на нашу велику прошлост и тиме дамо потстрека млађим нараштајима за рад у даљем изграђивању Београда. Остварење тога високог задатка треба да буде брига свију, јер ће се по престоници ценити цео народ, његова моћ и способност на културном пољу — У колико је нама познато наше најпозваније установе, културне, црквене и друге, нису нашле за потребно да овој национално значајној прослави даду видније обележје и објављивањем нарочитих књига о прошлости Београда чији је најзначајнији период, за Србе, баш онај у коме је владао Деспот Стеван. Разлог више да то учини уредништво „Савремене Општине“, уз жртве и напоре који ће бити богато награђени већ самим тим ако овај покушај да повода јачим иницијативама за обраду свих питања о Београду.

„Савремена Општина“, која је за две године свога излажења по општем признању, оживела комунално-самоуправна питања, стављајући их на једну сасвим

нову основу и популаришући их код свих делова нашег народа, учiniће са своје стране да, аналого овоме обрасцу, пружи и грађу за друге градове. Само је потребно да се наш свет почне јаче да интересује за питања ове врсте, не заборављајући никада да је и дужност и потреба садашњице преношење тежишта унутрашње активности народа на што потпунију изградњу самоуправних тела. — *Самоуправама припада будућност*, а то значи да ће нам кроз стваралаштво ових на привредном и културном пољу и држава бити снажна и напредна.

Нека би престоница предњачила у томе правцу, пружајући осталим градовима наше земље примере напретка, рада и славе.

19. јул 1927. год.
у Београду.

Др. Милослав Стојадиновић
уредник „Савремене Општине“.

ОПШТИ ДЕО

О географском положају и поднебљу Београда

Београд лежи на крају дугог повијарца, који се одваја од Авале и пружа према северу-североистоку, а од Екмеклука, преко Лауданова Шанца, према северу-северозападу, и који се у истоме правцу сужава и снижава. Београд је, дакле, на његовом најужем и најнижем делу. Осим тога, с једне стране

Сл. 1. Београд у 1788.

Београда тече Дунав, с друге Сава, а Град је управљен према сутоку ових река.

Политички се Београд налази на граници Средње Европе и Балканскога Полуострва, а морфолошки на граници Панонског Басена и Шумадије, и то на њезином најповољнијем месту, где је огранак шумадијских планина највише зашао у страну равницу на северу. Рт на коме је Београд, засечен је

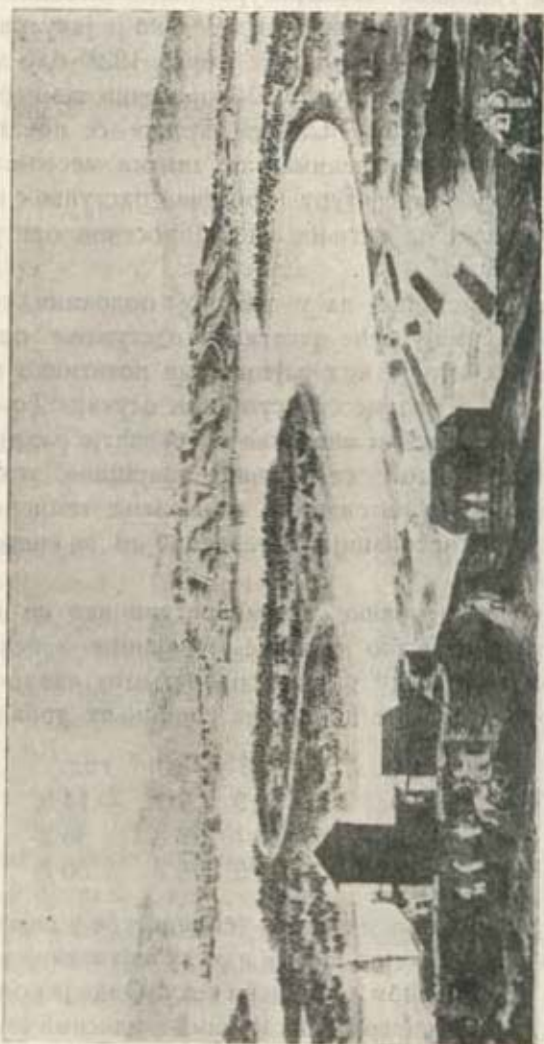
неколиким терасама, и постепено се спушта према њеставама Дунава и Саве. Изнад вароши простире се на југу висока Пиносавска површ, испод ње је Београдска, висока око 150 метара, на којој је, делимично, највиши и најновији део града; средиште градско је на Теразијској заравни, високој око 125 мет., а око рта је усечена још нижа, Булбулдерска зараван, висока око 100 мет. Испод њих је корито Дунава и Саве на висини од 75 м. Захваљујући таквом положају, најглавније улице Београда су на самоме рту и све више се разграњавају што се више удаљујемо од Горњег Града. Све остале важније улице скоро су исправне према првима и спуштају се ка Дунаву и Сави.

Токови великих река Драве, Тисе и Саве, као притоке Дунава управљени су према Београду, који је постао важан пловидбени центар. Ту је извршена не само концентрација речног саобраћаја, већ и економске и трговинске активности. Београд је географски одређен да постане економско средиште јужнога дела панонске равнице, нарочито Срема, Бачке и Баната. Сем тога, лежећи на побрђу, Београд доминира великим делом Панонског Басена, од Славоније до Баната.

Поред двеју великих пловних река, које теку с једне и друге стране Београда, и претстављају важне саобраћајне линије, Београд је и у другом погледу врло погодног положаја. Северно од њега простире се огромна равница, као врло погодан и лак пут из Средње Европе, док је с друге стране пут за унутрашњост Балканског Полуострва и за Средиземно Море јако олакшан меридијанским долинама Мораве и Вардара, које су међусобно везане повијом, а Београд се налази недалеко од Моравина ушћа и њезиног доњег тока. Поред тога је долином Нишаве и Марице отворен пут ка Стамбулу и Малој Азији. То су разлози, што на целом Балканском Полуострву Београд претставља најглавнији саобраћајни чвор, од кога путеви воде на све стране, што је Београд био поприште толиких борби о превласт, и што се толико споро развијао, а има све услове да постане један од најлепших градова. По лепоти природног положаја, Стамбул ја једини такмац Београду на целом Балканском Полуострву.

На поднебље Београда утиче више чинилаца, од којих су понајважнији његова географска ширина, удаљеност од океана, надморска висина, а у доста великој мери његов географски

положај Београд је потпуно отворен западу, северу и североистоку. По тим се чиниоцима управљају сви климатски елементи.

Сл. 2.
Београд посматран из Земуна (1788 год.) Ницшг кнегина С. Машина.

Годишње промене температуре у Београду доста су изразите; разлика у средњој температури најхладнијег и најтоплијег месеца је велика, 22.5°C , и оштро се издвајају четири годишња доба, што се види из приложене таблице, у којој су

изнесене просечне температуре за периоду 1888—1926 године.

мес.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год.
темп.	-0.8	1.2	6.6	11.4	16.6	19.5	21.7	21.2	17.2	12.5	6.0	17	11.2

Али у појединим годинама температура истог месеца може знатно одступати од просечне вредности. Тако је јануара 1893-средња температура била — 9.4, док је јануар 1921 био знатно топлији, 4.9° С. Исто је тако јула 1913 просечна температура била 18.2°, а 1894 године 24.7° С. Те разлике се повећавају од топлих према хладним месецима, те зимски месеци имају уопште непостојанију температуру (просечно одступање за три зимска месеца је 11.6°) од летњих, где је просечно одступање тек 5.4° С.

Даље је карактеристично да у зимској половини године најхладнији месеци имају веће негативно одступање од просечне вредности но што је код најтоплијих позитивно одступање, док је у три летња месеца супротан случај. То одговара чињеници да у зимским месецима преовлађује радијација, или тамно зрачење топлоте са земљине површине, и с тога су повољнији услови за интензивно снижавање температуре, док лети преовлађује инсолација, са тенденцијом за снажнијим повећавањем топлоте.

Много су оштрије разлике у температури ако се изведу средње вредности апсолутно најниже и највише забележене температуре у истом месецу разних година, што сведоче ове вредности за средње месеце појединих годишњих доба:

	месец	I	IV	VII	X	год.
ср. апс. мин.	—	12.9	0.0	10.9	1.1	—14.5
ср. апс. макс.		12.5	24.2	35.1	26.8	36.2
разлика		25.4	24.2	24.2	25.7	50.7

Из њих се види да просечни екстреми температуре у сваком месецу показују већу разлику но што је између најхладнијег и најтоплијег месеца у нормалном годишњем току Овде је колебање 22.5°, док је код средњих апсолутних минимума и максимума температуре разних месеца у средњу руку 24.8°, дакле за 2.3° С веће. Само је разлика између средње вредности апсолутно најниже и највише температуре у разним годинама повећана на 50.7° Апсолутан минимум са температуром од — 26.2° забележен је јануара 1893 године, а апсолутан максимум од 41.8° био је

августа 1921. По томе је апсолутно колебање досада забележене температуре у Београду 68°C .

У вези са температуром, односно у зависности од ње су влажност ваздуха и облачност, јер се у главном мењају са променама температуре. апсолутна влажност пропорционално, а релативна влажност и облачност у обрнутом смислу. Одговарајући физичким законима, ваздух је у Београду најсувљи у летњим месецима, са минимумом у августу, када је релативна влажност 55.7% , а највлажнији у зиму, са максимумом у децембру, 83% . Исто је и код облачности. Јула и августа је просечно око трећина неба покривена облацима, док је у децембру покривено готово три четвртине, а у средњу руку нешто више од половине неба.

У обрнутом односу са облачношћу мења се трајање сунчевог сјаја, које је у Београду доста велико и за његово здравствене прилике веома важно. У току године Београд има просечно 2100 сати сунчевог сјаја, а кад би небо било потпуно ведро, сунце би сијало преко 4440 сати. Због облачности је трајање сунчевог сјаја смањено на 47% потенцијалне инсолације, нешто више од половине.

У приложеној табlici је изнесено просечно трајање сунчевог сјаја у појединим месецима, као и размера апсолутне према потенцијалној инсолацији:

месеци	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год.
трајање инсол. сати	85.9	104.9	136.0	185.2	225.7	251.2	278.4	264.1	212.1	156.5	108.7	84.1	2092.8
размера $\%$	31.2	36.2	37.0	46.1	49.4	54.1	59.1	60.7	56.1	45.8	37.7	30.7	47.1

Сл. 3. Београд почетком XIX столећа. Рад једног енглеског сликара.

Као што се види, најмање сунчева сјаја имамо у зимским месецима, када су дани најкраћи, а облачност велика. Лети је, међутим, инсолација много дужа, због знатно дужих дана и због мање облачности. Али, као последица супротних односа између дужине дана и величине облачности, размера апсолутне према потенцијалној инсолацији повећава се од зиме према лету, са максимумом у августу, а од лета према зими се смањује и минималну вредност од 30.7% има у децембру.

По кишним приликама Београд има прелазан тип од јадранског, модифицираног медитеранског типа, према континенталном. На Јадрану и целом приморју је јесењи максимум киша много изразитији од пролетњег, па и код нас се у октобру јавља споредни максимум, који одговара јадранском главном максимуму, а у јуну имамо главни максимум, који се подудара са континенталним максимумом киша.

Колебања у годишњем току киша нису сувише велика. Однос најкишовитијег према најсувљем месецу није већи од 2.5, што показује и приложена таблица за период 1888—1926:

месец	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год.
кол. кише у мм	33	30	38	62	69	77	62	51	43	59	49	43	616
подела кише у %	5.4	4.9	6.2	10.1	11.2	12.4	10.2	8.3	7.0	9.5	7.9	6.9	
број кишних дана	12	12	15	14	16	16	12	10	12	12	12	13	156

Али су разлике у количини кише истих месеца у разним годинама веома велике и имају знатно већи практичан значај. Тако је јануара 1917 пало 73.9 мм кише, а 1898 тек 5.6 мм; јула 1890 пало је 191.8 мм, а истог месеца 1911 16.5 мм, октобра 1905 пало је 204.2 мм, а у истом месецу 1907 само 7.6 мм. Код овог елемента се однос између месеца са највише и најмање кише, или т.зв. квоцијент апсолутног колебања, мења од 8.0 у јуну и 8.4 у априлу до 159.7 у децембру и 115.6 у новембру. Ово је нарочито важно за вегетацију, јер изгледа да се издашне пролетње и јунске кише могу у свакој години очекивати са врло великом вероватношћу. У средњу руку је квоцијент апсолутног колебања 49.2, али је код годишње количине кише знатно мањи, тек 2.6, отприлике као што је код релативног годишњег колебања. Најкишовитија је била 1912 година, са 859.2 мм, а најсувља 1907, у којој није пало више од 326.2 мм кише. Из горње се таблице уједно види да је број дана са кишом, или другим обликом атмосферског та-

лога, доста сразмерно подељен на разне месеце, јер екстремне вредности колебају од 10 до 16 дана, али не треба заборавити да се и ови односи знатно мењају од једне до друге године.

Сл. 4. Београд под Турцима (прва половина XVIII века).

Сл. 5. Београд под Турцима (1736 год.)

При проучавању ветрова се показало да одговарају типу југоисточног дела Панонског Басена, т ј. Баната, пошто и у Београду најчешћи и најизразитији ветар дува са југоистока, под именом кошаве. У бројевима су односи честина оваки:

С	СИ	И	ЈИ	Ј	ЈЗ	З	СЗ	тиш.
6.7	3.2	4.6	32.9	5.5	6.1	14.2	10.4	16.4%

Кошава је у свима годишњим добима најчешћи ветар, и на њу просечно отпада око 33%, т. ј. трећина од свих ветрова и тишина. После кошаве су најчешће тишине, затим западни и северозападни ветар, преовлађујући ветрови умерених ширина, а најређе дувају ветрови са североистока и истока. Међутим се односи у разним годишњим добима мењају. Кошава је много чешћа у јесењим и зимским месецима, него у летњој половини године, а нарочито за време лета, када спадне на 25%. Поред ње се у супротном правцу повећава честина западних и северозападних ветрова, код којих се вредност од зиме до лета повећа за приближно 15%, а лети на њих отпада око 35%, дакле више него на југоисточни и источни ветар заједно. Иначе већих поремећаја у честини ветрова нема.

П. Вујевић

професор београд. универзитета.

Све слике старог Београда, у овом и осталим члацима, потичу од самог уредништва.

Кратак преглед историје Београда

Од Д-р Влад. Ђоровића, проф. Београд. Универзитета

На стецишту двеју великих река, Саве и Дунава, од којих је једна главна прометна артерија Средње Европе; на подножју планинског ланца, који се с Рудника спушта у дунавску долину и одатле, са Калемегдана, влада широком равницом испред себе, београдско место је било од увек од великог значаја. Разумљиво је с тога, да је било и рано насељено, и то сигурно још у прехисториско доба. У непосредној близини Београда, у Винчи, постоји једно велико прехисториско налазиште, чији најстарији налази потичу из времена преласка каменог доба у бронзано. Авалски рудници са оловом и цинобаритом били су експлоатисани већ у бронзано доба и то, судећи по броју налазишта, у већој мери. У атару Рипња, села Поповића и Ресника утврђени су несумњиви остаци прехисториске културе, и они показују да је обим насеља био врло широк. У самом данашњем Београду налази из прехисториског доба ретки су, али их има. Од велика научног интереса било би, да су се могла утврдити новим појавама или сигурнијом анализом открића, која је 1892. објављивао д-р Ђ. П. Јовановић. Он је, на име, саопштавао, да је у темељима за Бајлонову пивару у здравом наносу, у дубини од 2 $\frac{1}{2}$ метра, наишао, поред десетак зуба од изумрлог „старог слона“, још и на једну људску лубању, која је имала „јакo забачено чело, развијене обрвине луке и развијену слепоочну кост“, и коју он убраја у дугоглаве лубање „из прве периоде људског становања“

У четвртom веку пре Христа нагринули су на Балканско Полуострво Келти, који су дошли са севера и северозапада. Један део келтских освајача задржао се у северним областима Полуострва, па се ту или измешао са старијим илирским становништвом, као на пример у Лици и Босанској Крајини, или се очувао као релативно чиста етничка целина. На подручју северне Србије, на обе обале Мораве, настанило се келтско племе Скордиска. Оно је на ушћу Саве, на брегу Калемегдана, подигло свој град, Сингидунум, хотећи да искористе природну надмоћност тог положаја. На жалост, ближих података о самом граду за то време немамо нигде; прве одређеније вести добијамо тек после римског завојевања.

Римљани су могли почети освајања у данашњој Србији тек онда, кад су имали у својим рукама оне покрајине, које би с југа или са запада омогућавале долазак до ње. На југу, 146. год. пре Хр. конституисана је римска покрајина Македонија и наскоро после тога разијају се римске борбе са Скординцима, који се беху спустили далеко на југ. Можда пре освајања с југа данашњу северну Србију почели су нападати Римљани са запада. Постепеним надирањем Римљани су с Приморја ишли све дубље у унутрашњост и можда већ око 33. год. пре Хр. допрли до Дунава и Мораве. Несумњиво је, да је око Христовог рођења цела данашња Србија била у римској власти. Римљани су на ушћу Саве и у његовој близини затекли два келтска града, Сингидунум и Таурунум, данашњи Земун. Да је Сингидунум био свакако стратешки важнији било је јасно на први поглед. Таурунум је имао велик привредни значај, нарочито као станица за дунавске лађе, које су носиле храну из једне плодне долине, и као такав он се одржао све до наших дана, али никад, ни у једној периоди историје, он се није истакао изнад Сингидунума.

Сингидунски табор развијен је релативно доцкан, пошто је добио градско право тек после цара Хадријана (117.—138.). Његов војнички значај, према томе, порастао је онда, када је дунавска линија постала главна операциона база за даље римске акције, за време великих потхвата царева Трајана и Хадријана. Четврта Флавијева легија, коју је око 70. год. основао цар Веспасијан, премештена је на дунавску границу најдоцније 85. год., ради дунавских ратова Домицијанових. Она је најпре била смештена у Виминацијуму (Костолцу), главном месту дунавске Србије, а око 91. год. премештена је у Сингидунум. Споменици те легије, с надгробним и заветним плочама, с гробовима и оружјем, налазе се не само на подручју самог данашњег Београда, него и по свој његовој околици све до Топчидера. Становништво је у вароши било доста мешано. На једном заветном запису има имена и латинског и грчког и вероватно домаћег порекла, а самих натписа има латинских и грчких, али првих знатно више. Да је становништво имало извештан културнији интерес показује међу осталим и то, што се у граду нашло и стихованих натписа, од којих је један из једног купатила. „Римљани су“, упозорава г. Н. Вулић, „имали обичај да сахрањују своје покојнике

украј пута. Вероватно је, да је један пут из Сингидунума водио преко Батал-Цамије поред старог гробља и даље Александровом улицом. Јер на Батал Цамији нађени су оловни и камени саркофази, а у Александровој улици неколико гробница"

Значај Сингидунума порастао је још више од оног доба, кад је цар Аурелијан, 271 год., из стратешких разлога напустио Дакију и као државну границу узео у главном реку Дунав. Цар је извршио и нову административно-војничку по-

Сл. 6. Аустро-Германци опсађују Београд у 1688 год.

делу дотадашњих римских области на десној обали Дунава. Том приликом Горња Мезија добија нове границе и једна од њених главних северозападних тачака постаје Сингидунум. У то време он је подигнут на степен колоније, као такав помиње се први пут 287 год. Тај повећани значај града види се и по томе, што је он 366. год. зборно место једног аријанског сабора и седиште једног хришћанског аријанског епископа. Чак један цар, Јовијан, рођен 331., потиче из овог града.

Хришћанска општина сингидунска била је већ почетком IV века доста јака. Да су јој следбеници били чврсти у својој вери

сведочи најбоље читав низ мученика у време прогона. У IV веку ту је био веома активан аријански епископ Урзације; савременик свог славног саверника, готског епископа Вулфиле, који је за балканске аријевске Готе дао превод Новог Завета на готском језику

Тешка времена за Сингидунум и за све становништво око Дунава настадоше средином V века, када се на тој линији појавише Хуни. Дунавске тврђаве имале су да издрже прве нападе и да од тада па све до средине VII века буду стално на ударцу варварским гомилама, које су куљале из Азије и са истока Европе у дунавску котлину и у балканске области. Градови Сирмиј (Срем, Митровица), Сингидунум, Виминациј и други сачињавали су прву линију главних и према том најугроженијих тврђава. Њихови господари мењају се неколико пута, и то увек уз врло опасне борбе; становништво живи у вечитом страху и пропада физички и материјално; сва та места у то време све више личе на војничке таче.

У борбама између Византије и Хуна, 441—3. год., пали су под Хуне сви важнији градови дунавске линије, па и Сингидунум. После пропасти Атилине град је ослобођен, да поново, крајем V века, дође под Сармате. Кад је Теодорих, вођа Источних Гота, поразио Сармате и град повратио царској власти, населио је ту цар Анастасије германско племе Херула, да чува границу. Нови граничари нису ипак могли да уштеде граду многе неприлике, које су му стварали Гепиди, суседи преко Дунава и пљачкаши по традицији.

Од треће десетине VI века почињу све чешћи упади Словена у византиске покрајине, најпре с доњег Дунава, па онда на његовој целој линији све до Сингидунума. Цар Јустинијан, са својим великим императорским амбицијама, био се запleo на неколико страна и није имао довољно снаге, да је иступи на северне границе и енергично спречи непријатељску најезду. Да би на неки начин ипак осигурао границу, он подиже читав низ тврђава и обнавља сва важнија стара места. Међу њима је, природно, био и Сингидунум. Од средине VI века појављују се на дунавској линији Авари, једно агресивно хунско племе, које врло брзо осваја панонску долину и угрожава нарочито два главна места на северној граници Византије. Сирмиј и Сингидунум. Они праве и велики мост на Сави, негде између та два места, али недалеко од Сингидунума. Из времена

аварско-византиских борби имамо доста података о граду сингидунском и његовом становништву. Знамо, да су грађани, као сви људи на граници, били у великом страху, али ипак не увек довољно опрезни. Бавили су се и земљорадњом. Један извештач изрично казује, како су Авари једне године, вероватно 584., изненада напали град и затекли становништво при пољским радовима. У граду је иначе било доста богатства, бар су Авари били задовољни уграбљеним пленом. Једне године, међу другим пленом, они су добили из града и један златан сто и неку вероватно врло скупоцену хаљину. У тим борбама

Сл. 7. Освајање Београда у 1688 год. Раз једног холандског мајстора тога доба, врло оригиналан и у уметничком погледу.

град је страдао не само материјално; после 602. о њему се за дуго губи сваки помен. Биће сигурно, да су га Авари заузели и знатно оштетили.

Тек у IX веку јављају се нове вести о сингидунском граду. Али он више нема своје старо келтско име, него ново, словенско: Бѣлградъ—Београд, које остаје после и у свима другим туђим називима. код папа Alba Bulgarica и Alba Graeca, у Немаца Wizenburch, у Мађара Nandoralba. Тада су Београд и североисточну Србију држали Бугари, који су у то време и мало доцније били на врхунцу своје моћи. Ту, у Београду, они су прихватили један део ученика Тирила и Методија, који су бе-

жали из Паноније и Моравске од прогона немачких свештеника. Београд се већ био прилично развио; поред једног бугарског намесника ту се, у другој половини IX века, налазио и епископ. Област тог епископа била је у главном у Мачви и Подрињу до Рудника, а на истоку једва да је прелазила линију Авала—Космај. Тако бар вероватно излази из повеље цара Василија II (из 1020. год.), када је одређивао епархије, које припадају охридској архиепископији. Према извештају Константина Порфирогенита, у IX веку још се налазило у Београду нешто трагова старијих римских грађевина; тако се нарочито помиње једна кула Константина Великог.

Од XI века Дунав постаје гранична река између Византије и Мађарске и с тога Београд и Браничево добивају нарочит значај као главна места и утврде на државној међи. Према Београду Мађари су с планом утврђивали Земун. За време првог крсташког похода, 1096. год., Земун је грдно пострадао од крсташа, нешто кривицом својих на плен готових грађана, а нешто због недисциплинованости крсташких чета. Опамећени земуном несрећом, Београђани су били овог пута опрезнији и прошли су нешто боље. Београд је више страдао током XII века, кад су започели ратови између Византије и ојачале Мађарске, која је тежила да се учврсти и на Балкану. Год. 1124. мађарски краљ Стеван II, освојивши Београд, срушио је његове бедеме и са тим материјалом подизао и утврђивао Земун. Цар Манојло успео је да обнови град деломнице тим истим материјалом тек тридесет година доцније. Од тог времена Београд се уопште почиње да диже. Један источни путник, Идризи, описује га, око 1153. год., као варош „цватућу и добро насељену“ Има и других вести, које говоре о напретку града. Ово дизање Београда било је добрим делом на штету Земуна. Ратовиње је у то време завршено победом Византије; сам цар Манојло 1164. год. лично је наредио да се јуриша на земушки град и да се, кад је био покорен, унизи на очиглед Београду.

Када је 1180. године умро цар Манојло створио се врло брзо јак савез против његових наследника. Удружени Мађари и Срби, које је водио Стеван Немања, поведоше енергичну офанзиву против Грка. Међу првим градовима, које је царевина изгубила, био је и Београд. Мађари су мрску тврђаву на граници опустошили и знатно оштетили. Када су 1189. г

стигли до Београда делови крсташких чета цара Фридриха Барбаросе нашли су град у пола разорен. Цар Исак успео је да Београд поврати Византији за извесно време и 1190. лично је дошао у њ, да учврсти мир и везе са суседним Мађарима. Када је, четрнаест година доцније, 1204., срушено Византиско, а основано Латинско Царство у Цариграду, Београд је за увек остао изгубљен за грчку власт. Већ пре тог датума он је пао у мађарске руке и остао је у њиховој власти, с краћим прекидима, кад су га држали поново Бугари, све до пред крај XIII века.

Сл. 8. Један интересантан детаљ из сл. 7, и као прилог гледишту о постојању хришћана и хришћанског становништва под Турцима.

Срби су добили Београд тек 1284. године. Уступио га је мађарски краљ Ладислав IV свом зету, краљу Драгутину, као вазалу, пошто је овај напустио престо у Рашкој. Уз Београд Срби су добили северисточну Босну (данашњи тузлански округ) и Мачву. Краљ Драгутин је направио Београд својом престоницом. У том „славном“ граду, како вели савремени књижевник епископ Данило, налазила се у „великој саборној митрополитској цркви“ једна чудотворна слика Богородичина. По Драгутиновој смрти (1316.) краљ Милутин је збацио свог брата Владислава са власти и заузео је сам Драгутинову

место врло лепо и јако* изрично наглашава Брокијер. Од његових пет утврђења три су на вису, а два код воде. „И једно од доњих утврђено је против другог доњег, у коме се налази мало пристаниште за 15 или 20 галија за чување две куле везане ланцем“ У граду је било места за 5—6000 коњаника. У сам град Срби нису имали приступа, сем у једну од доњих тврђава на Сави, и то с тога, што је деспот Ђурађ водио политику тако, да се не замери ни Турцима ни Мађарима, па му нису много веровали ни једни ни други. Да би у Београду што више појачао мађарски елеменат позивао је краљ Сигисмунд мађарске варошке општине, да тамо упућују своје људе, нарочито занатлије. Дубровачка трговачка колонија постојала је у Београду још од раније, користећи се повластицама деспота Стевана.

Нагли развој Београда омела су турска освајања. Активни султан Мурат II хтео је да пресече све везе између Србије и Мађарске просто тим, што би или српски двор натерао на безуветну оданост или покорио Србију. Први његов ударац 1439. године брзо је сломио слаби српски отпор и довео до привремене окупације целе тадашње Србије. Нападај турски на Београд, изведен 1440. год., с копна и са Дунава, није имао успеха, исто као и шестомесечна упорна опсада. Напуштајући град султан је ипак поручио Мађарима: нека им се краљ не вара, јер „Турци морају добити Београд и они ће га добити пре или после“ Захваљујући енергији старог деспота Ђурђа, потпори папске курије и мађарским државницима, кренута је 1443. велика офанзива против Турака, која је ослободила Србију, ма и привремено. Када је на турски престо дошао Мухамед II, освајач Цариграда, турска експанзија узела је неслушене размере. Под његовим ударцима пало је дефинитивно неколико старих држава, а међу њима и ослабела деспотовина. Београд су Мађари држали с великом одлучношћу. Када је велика турска војска 1456. пошла на њ, одбрану града организовао је Михаило Силађи (Свилојевић), а одмах се за акцију спремио и најсилнији човек тадашње Угарске, њен главни војсковођа Јанко Хуњади, код нас добро познати Сибињанин Јанко. Против Београда султан је употребио за оно доба огромну артиљерију и велике опсадне машине за бацање камена. Војску је пратило и на 200 лађа, које су пресецале везу са Угарском и помагале

војне операције с река. Силну армију водио је сам султан. У одсудне часове стиже у помоћ Београду војска крсташа, које

Сл. 10. Београд 1722 год. (?)⁹⁾

⁹⁾ Ова је слика сасвим непоуздана и ако је многи држе за једну од најоригиналнијих. Цртачи је по свој прилици према слицима из време Мађара (пре 1521 год.) и Срба, са упалјивим дотеривањем од стране сликара.

је водио Хуњади, а одушевљавао Св. Иван Капистран. Хришћанска флота, ношена матицом Дунава, пробила је 14. јула

ред турских лађа и помогнута од београдских, већином српских, шајкаша победила је турску флоту у огорченој и дугој борби. Седам дана доцније извели су Турци главни јуриш на Београд. Варош је још истог дана пала у њихове руке, а један део јаничара беше продро и у сам град. Ноћним јуришем одбију браниоци нападаче из града, а сутра дан поврате и саму варош и јурише на турска утврђења. Турци су спасли свој табор, али су одмах после тога почели отступање с рањеним султаном. Ова хришћанска победа пронела је глас Београда кроз западну и средњу Европу, с тим у вези Београд је оглашаван као „кључ Угарске“ и „први бедем“ хришћанске Европе. Међутим, ова победа је граду донела и невоља. Сем тога, што је варош страдала од бомбардовања, у њој се, због лешева, рђаве воде и нехигијенских прилика појавило и неколико опаких зараза. Најстрашнија је била куга. Од ње умре много народа и оба славна бранитеља Београда, Хуњади и Капистран. После тога дођоше на ред и лична обрачунавања. На очиглед мађарског краља убијен је у Београду од Хуњадијеве странке краљев ујак, а зет деспота Ђурђа, гроф Улрих Цељски, 9. новембра 1456., што, наравно, даде повода новим кризама.

У то време чешће се помиње град Жрнов, који су Турци звали Хавала и Авала. Прича се, да су га Турци саградили после првог освојења Србије, 1442 г., да би одатле могли пратити кретања око Београда. Од 1458. град је стално у турским рукама. Одатле они не само стражаре према Београду, него праве и честе испаде ометајући промет с градом. Један нападај ердељског војводе Јована Запоље на тај град одбијен је 1515. са знатним мађарским губицима.

Београд се држао неких шездесет година после пропасти Србије. Последњи српски деспоти у Срему, нарочито Змај Огњени Вук, и браћа Јакшићи, којима је припадала кула Небојша, покушавали су све могуће, да зауставе турско надирање и преотму који од узетих крајева. Али њихово лично прегалаштво није могло да заустави општи слом хришћанске балканске политике. Понесени својим успесима, искоришћавајући пометеност и ситничарство у средњеевропским хришћанским редовима, Турци су 1521 насрнули поново на Београд и заузели га 28. августа. Освојивши га, Турци су један део његова православног становништва силом иселили и упутили

у Цариград. Тамо је основана између Златних и Силивриских Врата нова Белиград-Махала, у којој су се настанили нови насељеници. Они су понели са собом из Београда чувену, од Данила помињану, Богородичину икону, мошти Св. Петке и још неке друге црквене светиње. Од београдских исељеника подигнуто је и село Београд иза Бујукдера. Становници тог насеља били су ослобођени од плаћања пореза под условом, да се брину о пијаћој води за њарош и за босфорска села „Осим истога имена“, вели Ст. Новаковић, који је писао о

Сл. 11 Београд у 1688 год. У позадини су наивно представљени и остали градови (Смедерево, Шлабац и т. д.)

тим местима, „ништа друго не опомиње на порекло и на постање овога села“ У Белиград-Махали подигли су исељеници по сећању на своју стару цркву нови храм Успенију Св. Богородице. У том храму налази се још и сад једна икона Св. Николе са словенским натписом.

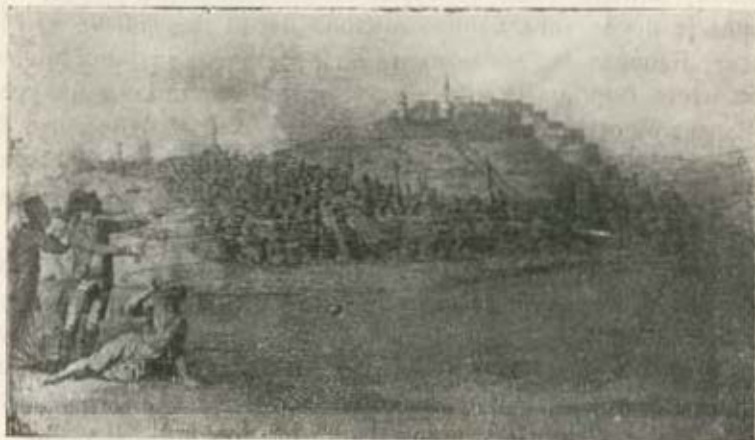
По освојењу Београда Турци су одмах прегли, да појачају његова утврђења. Београд им је требао да буде важна операциона база за даље акције, а по потреби и тврђава, која би заустављала пут непријатељу. У њ је одмах, истина за

кратко време, премештено седиште санџак-бега, које се дотле налазило у Смедереву. Та „бисер-тврђава“ и „урнек-тврђава“, како је зове турски путописац Евлија Челебија, имала је „девет платна зидова“. На угловима је имала 116 кула, а у зидовима 5060 прореза за пушке. У доњој тврђави налазило се у XVII веку 400 кућа и 5 џамија, а поред тога једно купатило и ковница. У горњем граду је било само 200 кућа. Са угла Сахат-куле и капије силазило се „кроз доњу чаршију и казанџијске улице у доњу тврђаву“, а са исте капије долазило се и на Саву. У том граду налазила се џамија цара Сулејмана, „покривена плавим оловом, веома лепа, с једним тако витким минаретом, као да је чинима саграђено“. Причају, да се неимар те џамије, Синан, нарочито хвалио својим делом. „Нека други“, говорио је он, „саграде тако витко мунаре, ако могу, и од дрвета“. Испред тврђаве био је Ат-пазар, трг за коње, вероватно данашњи мали Калемегдан. Једно од најтврђих утврђења беше западно, унутрашње, звано Нарин, квадратно, с двоструким ровом и зидано од најтврђег камена. Ту је био бунар; иначе у граду се налазила и једна чесма. Пред Нарином и његовом двоструком гвозденом капијом стајао је мост на ланцима. „Обичај је, да се свакога јутра, при спуштању овога моста, држи молитва за султана Сулејмана и закоље поједан ован, који се војницима подели“ Наринско утврђење бранило је пет јаких округлих кула. Сем тога, постојало је још пет кула, међу којима се Небојша помиње као „велика“. На њој се налазило и звоно за узбуну. Занимљиво је, да је Небојша, кула Јакшићева, била у народу најпознатија; А. Вранчић са свог пута из 1553. год. изрично казује, да њу „народ највише спомиње“

Иначе, туђи писци и путници XVI и XVII века нису налазили, да је београдска тврђава првокласно опремљена. Помениути Вранчић, на пример, налази, да „тврђа нит је велика, нит је знаменита грађевина.“ Други, као Пигафета, 1567, налазе, да су „зидине тврђаве врло добре“, али да јарак, којим су опасане, „није доста утврђен.“

Сама варош чинила је леп утисак. Груписана око Калемегдана, са две широке реке, са пуно башта и зеленила, из ког су се дизала витка мунарета, и са богатом шумом у позадини, она је имала нечег врло живописног. Путници, као Бенети из 1688., хвале чак и лепе улице Београда, „дуге, широке и праве“.

Други један, Моразини, налази, да су куће „много комодне“, али да ваздух у граду није добар због баруштина, које чине његове реке. Варош је била пуна џамија; Морозини их 1675. помиње 34, а по Евлији Челебији било их је много више. Хвалила се највише џамија Гази Мехмед-пашина, подигнута 1547. у славу и новцем победе. Од других зграда турског времена истицао се караван-серај с безистаном Мехмед-паше Соколовића, велика зграда на два спрата, са 160 одаклија. За тај свој безистан, прича се, да је Соколовић дао срушити три цркве и синагогу. У чаршији, наводи Челебија, било је 3700 дућана. Варош је имала седам јавних купатила и врло много приватних, по кућама.

Сл. 12. Опсада Београда од стране Аустријанаца. На сваки начин представља Београд какав је био за време Лауданове офанзиве у 1789 год., чему иде у прилог и следећа слика, која показује гушћу насељеност садашњег Дорчула и Павилуле.

Сем муслимана у Београду је, изван тврђаве, живело и радило много Срба, Јермена и Јевреја. Дубровачка колонија била је велика, а главне радње њених трговаца налазиле су се у данашњој улици Краља Петра, која се до недавно звала Дубровачком. У Београду је Дубровчанин Тројан Гуидулић преузео штампарију кнеза Радише Дмитривића и штампао у њој 1552. једно еванђеље. Дубровчани су били повлашћени трговци и у Београду им није ишло лоше; али су се тужили да им се праве сметње у верским стварима. Један путник за бележио је, да се њихова црква налази „скривена под зем-

љом", из страха од турских прогона. Нема сумње, Турци нису били увек предусретљиви према иноверцима, али није тачно, да им нису дозвољавали да врше богослужење у својим храмовима. У Београду је, зна се, под Турцима постојао један активан фрањевачки манастир, а и православни су имали своју цркву Св. Архангела Михаила. У осталом, леп доказ о толеранцији је и постојање поменуте Тројанове штампарије. У извесним приликама, због ратова с хришћанима, кад би борбе добиле и верски карактер, догађале су се, природно, и многе суровости и насиља. Такво је, примера ради, спаљивање тела Св. Саве на Врачару 1594. године.

Опадање Београда почиње са опадањем турске силе у Средњој Европи. Када су Турци 1683. били потиснути од Беча и када је после тога почело њихово нагло повлачење из Мађарске, Београд је, после више од двеста година, постао поново место борби. За време аустриског продирања на крају XVII века Београд је једно време (од 6. септ 1688. до 18. октобра 1690.) дошао под власт хесаревца. Ту се 1690. задржао велики збег Срба, с патријархом Арсенијем III Црнојевићем, када су у страху од турске освете тражили спаса у Аустрији. После Карловачког Мира, 1699. год., Београд је постао главна погранична тврђава Турске према Аустрији и предмет честих напада. У XVIII веку око њега се неколико пута воде главне борбе. 22. августа 1717., после једне сјајне победе над Турцима, ушао је у Београд аустриски заповедник, принц Евген Савојски. Аустријанци су држали град све до 1740. године, односно до свог пораза у Србији током рата 1737.—1739. За то време Аустријанци су живо радили, да учврсте своју власт у Србији и да специјално од Београда направе снажну базу за све будуће акције било у нападају, било у одбрани.

Од 1723—1736. београдска тврђава је сва обновљена, већим делом подигнута по сасвим новим плановима, и удешена као тврђава апсолутне вредности. Планове је израдио, у споразуму с принцем Евгеном, Швајцарац Никола Доксат, чувен као мајстор у том послу, а по систему маршала Вобана „онако како су онда грађени сви чувенији градови у Француској, у Немачкој и у Аустрији“ Поред самог града, који су Аустријанци сасвим преудесили, утврђена је и регулисана и сама варош. „Бастионисани фронт са шанчевима и бедемима почињао је

на Сави, а свршавао је на Дунаву... Доле на Сави, отприлике тамо где је сада царинарница, стајаше такозвана Петроварадинска Капија, која је одржавала везу са понтонском хупријом. Ова је хуприја, која је била најпре привремена, па је тек доцније грађена од солиднијег материјала, посредовала саобраћај између Београда и Земуна. Отуда је фортификациона линија ишла право на Шабачку Капију, која је била доле на Сави, а одавде преко доцније Варош-капије садашњим Топличиним и Обилићевим венцем к Стамбол-капији, пред спомеником Кнеза Михаила па, даље у правцу Позоришне улице, до Видин-капије, којој су цесаревици наденули име Kaiserthor, ишла

Сл. 13. Изглед Београда почетком XIX столећа.

је фортификациона линија косо к данашњој Јалији и свршавала се у дунавској долини код Темишварске Капије, кроз коју је водио пут у Вишњицу* (Т Стефановић). Изван утврда налазила се Српска Варош, која је хватала од Савамалске Улице до топчидерског друма. Од Палилулске Пијаци до Тркалишта „била је немачка насеобина Карлстал, која је крштена именом царевим, а коју су населили већим делом дошљаци из немачког Пфалца. „Између српског и немачког насеља налазила се само једна болница. Према Дунаву, поред Видин-капије до вишњичког пута, била је Немачка Варош, „у којој су становали искључно немачки становници, који су имали нарочиту

општину са нарочитим магистратом и кметом на челу“. Год. 1729. издата је наредба, „да се покрај града и поред Дунава подигне еспланада за шетњу и да куће на еспланади не смеју бити више од једнога ката, како својом висином не би заклањале изглед осталим кућама“. На месту, где је данашња саборна црква, налазила се стара православна црква, коју су почели зидати 1726. год. У Београду је, за време аустриске окупације, било шест католичких цркава и једна латинска школа. Од 1726. налазио се у граду и католички епископ, чија је резиденција иначе била одређена у Смедереву. Из тог времена је све до данас остао на Дорћолу траг старог гувернерова дома, који се звао *Пиринчана*, по искривљеном називу од *принца* Александра Виртембершког, председника српске администрације од 1720—1733. год. У једној песми из тог времена помиње се принчев двор овако

Камо двори лепо моловати,
 Изнутра и изван исписати?
 Племенити двори принципови,
 Који јесу сада везирови.
 Колико је у години длапа
 Толико је на њима окана!

Пред свој одлазак из Београда Аустријанци су по уговору о миру порушили спољашња варошка утврђења и тим знатно изменили изглед града. Сам град остао је у главном неизмењен битно све до пре две-три године, када је почела нова музејско-практична, али не много срећна рестаурација његова.

Треће освајање Београда од стране Аустријанаца било је за време такозване Кочине Крајине. Полажући много на то, да град и тврђаву добију у своје руке, Аустријанци су 1787, безуспешно покушавали, да га освоје препадом и пре саме објаве рата. После су га узели, након разних обрта среће, тек 7 октобра 1789., да га дефинитивно врате Турској по одредби Свиштовскога Мира (1791.). Због тих ратова град је, природно, страдао много, становништво се склањало, а трговина и промет опали су у великој мери. У то време Београд је добио потпуно карактер тврђавне вароши, у којој је превађивала војска и њени интереси. Грађанско становништво подноси велике терете и има много незгода с војничким лицима, која немају, у доба општег опадања Турске, довољно дисциплине, поноса и за нормалан трговачки живот безуветно

потребних обзира. Турска варош и град већ од XVII века важе као неуредни и прљави, а од друге половине XIX века то опадање постаје све брже.

На Београд су српски устаници под Карађорђем кренули већ одмах с пролећа 1804. године, али га тада нису могли заузети. Озбиљне припреме да се заузме главни град Београдског Пашалука почеле су тек 1806. године. У мају месецу водиле су се оштре чарке око града, који су чувале јаке српске чете, да би спречиле довоз хране и прилазак какве помоћи. Главни нападај на град изведен је, међутим, тек у јесен. У очи дана Св. Андрије продрли су Срби кроз савску и Стамбол-капију и 30. новембра заузели целу београдску варош. Главни вођа на Стамбол-капији (близу данашњег Руског Цара), Васа Чарапић, био је том приликом тешко рањен и умро је кроз кратко време. Турци су се повукли у сам град, али су доскора били присиљени на предају. Трећи дан Божића, 27. децембра, ушла је српска војска у београдску тврђаву као потпун победник. Београд су Срби држали све до катастрофе 1813. године. У Другом Устанку од 1815. године Београд је остао на миру. Кнез Милош није желео, да освајањем везирског града вређа осетљивост Турске. Али насељавање српског елемента у град почело је одмах, пошто се видело да је кнез Милош нашао начина, да се споразуме с Турцима.

Кнез Милош је с планом ишао за тим, да Београду у што краћем времену да српски и хришћански карактер. У данашњу Палилалу довео је насељенике из нишког и лесковачког краја, а Сава-Малу је просто дигао. Он је допустио да се пробије шанац, који је постојао око вароши од Свве до Дунава, иселио је одагле све оне који су тамо били створили неку врсту Јатаган Махале, он је, пошто је све остатке бедних старијих насеља сравнио са земљом, издао наредбу, да се у тај крај населе виши чиновници и бољи трговци. Ту је кнез наредио да се подигну и сва важнија државна здања. Кнез се био чак решио, да ту подигне и свој двор. Данашње Министарство Финансија имало је првобитно да буде кнежевонак. Старо београдско варошко гробље, које се налазило раније у данашњој Бранковој улици, престало је да се употребљава, пошто је кнез 1832. подигао цркву Св. Марка и одредио да се гробље тамо пренесе.

Већ од тридесетих година јавиле су се тежње, да се у

Београд пренесе кнежевско седиште. Дотле, кнез Милош живео је обично у Крагујевцу, у срцу Шумадије, немајући вере у Београд, где се налазио турски везир у тврдом граду, окружен војском и топовима. По Милошевом одласку из Србије, кнез Михаило и после кнез Александар све су чешће и сталније у Београду, где се налазе и представници великих сила. Варош је све више постајала српска, а везир и Турци држали су се само града.

Четрдесетих година XIX века на месту данашњег Зеленог Венаца била је једна велика бара. На крају те баре налазила се једна механа. Газда те механе снабдевао је своју радњу пивом тако, што је бурад у једном малом чуну превозио с једног краја на други. Године 1853. почели су ту зидати народно позориште, али се због воде морало одустати од те градње. Теразије су добиле име по теразијама за мерење воде из водовода, а стајале су близу данашњег „Руског Цара“. У данашњој Ресавској и суседним улицама општина је бесплатно уступала грађанима земљиште тражећи од њих да га само оgrade. Све до средине XIX века крај око данашњег Двора био је готово сасвим празан, а још шездесетих година ишло се код данашње Славије у лов на дивље патке. Варош се осетно развијала. Год. 1835. пренесена је у Београд државна штампарија из Крагујевца, 1836. отворена је ту „клирикална школа“, односно богословија; 1837. ударени су темељи новој цркви; 1839. јавља се војна школа; 1839. почиње прва београдска гимназија, а од 1841 Лицеј; 1841 пресељено је у Београд народно позориште. У њему се касније оснива Народна Библиотека, Музеј, Читаоница, Учено Друштво и многе друге установе. Средином XIX века Београд је постао несумњиво духовно средиште Србије и главно српско место уопште.

Водовод у Београду раније није постојао. За пијаћу воду грађене су чесме и бунареви, а за друге потребе служила је кишница. Посебне сакације вукле су на колима у бурадима савску воду за прање. Гостионица није било све до 1837. године, него су место њих служили ханови и механе, недовољно чисти и са неподесним дискретним просторијама. Год. 1823. прешао је у Београд први пекар из Земуна за лепше бело пециво, а 1834. почело је први пут да се јавно точи пиво. Године 1830. отворена је прва апотека у Београду, али не и прва у Србији, а 1836. прорадила је војна болница. Од

1841. јављају се у Београду прве дипломиране бабице са стране, а 1847 први зубни лекар. Мало потом, 1851., отворено је прво парно купатило у Сава-Мали. Београд се постепено пуни новим елементом и губи све више дотадашњи карактер источњачког града. Његов развој није одвише брз, али је ипак узео толико маха, да се стари и нови нараштаји сусрећу готово као два века. Стеријина комедија *Београд некад и сад* очувала је, у том погледу, једну мало подвучену, али у ствари верну слику тог процеса.

Напредовање Београда убрзано је нарочито после његова потпуног ослобођења од Турака. Било је врло незгодно стање да у једном граду постоје две власти српска и турска, једна за аскер и град, друга за грађане и српску варош. Незгода је била у толико већа, што се те две власти нису трпеле, што су постојале још врло свеже традиције недавних борби и што је једна власт осећала, да је потиснута од друге и да се љубоморно мора чувати бар остатак престижа. Ту су се из малих спорова лако могли развити опасни сукоби. Тако је и било. Из једне мале свађе на чесми, на Чукур-чесми, данас већ заборављеној, која се догодила 3. јуна 1862., развила се читава једна дипломатска афера. На тој чесми, после свађе ко ће пре да наточи воде, дошло је до борбе између турских војника и српских жандарма, који беху узели на одговорност једног турског војника. Раздражена маса на обе стране беше спремна на крв. 5. јуна, управ у часу кад је био погреб првим жртвама тога сукоба, почеше Турци бомбардовање Београда. Чинило се, да је борба неизбежна. Посредовање страних конзула спречило је даље крвопролиће, али је овај догађај био повод да се уопште крене питање турских гарнизона у српским градовима, а посебно у Београду. После разних дипломатских преговора успело је најзад кнезу Михаилу, који је то питање упорно држао на дневном реду, да у њему постигне жељени успех. Порта је предала њему, тобоже на чување, тврде градове у Србији, а међу њима и Београд. На дан 6. априла 1867., на сред Калемегдана, прочитан је султанов ферман о том уступању, а у граду су предати кнезу Михаилу кључеви од тврђаве. На градским бедемима залепршала се поред турске и српска застава.

Ми у овом кратком прегледу не можемо даље пратити развој Београда у другој половини XIX века. Подвлачимо само,

да је он после тога почео нагло да се развија и да би тај развој био свакако још и бржи и свестранији, да нису према њему биле уперене аустриске батерије и приправљени ратни монитори. У страховитом Светском Рату Београд је два пута био узиман од непријатељских армија и страдао је као мало која друга варош. Али је зато крајем 1918. са чашћу дочекао, да се испред њега ваљају две царске круне. Његов триумф био је још већи на дан 1 децембра 1918., када се на његовом тлу прогласило уједињење народно. Од тога дана Београд је добио нови значај и нови полет. Кроз коју годину, како је почео да се нагло диже и јача, Београд ће несумњиво бити достојна престоница једног народа од будућности

Завршујући, ми би имали једну жељу. Штета је, што Београд са овако занимљивом прошлосту нема своје написане историје. Извесне послове био је почео Тодор Стефановић Виловски, али није доспео да изради целину, много лепих прилога дали су К. Јиречек, К. Протић, К. Христић и други, чијим смо се радовима и ми с благодарношћу користили, али то су остали, у главном, само одломци. Општине других већих места постарале су се давно, да свој град прикажу у што пунијој слици, право би било, да то учини и наша београдска.

„Савремена Општина“, која излази под уредништвом Др Милослава Стојадиновића већ две године (Кр. Милутина бр. 58 — Београд), први је и једини часопис међу Словенима у опште, а напосе код нашег народа, који се специјално бави свима комунално-самоуправним питањима.

Од Сингидунума до модерног Београда

Београд с правом може рећи да је имао једну велику и бурну прошлост. Ретко која варош бејаше попреште толиких бојева као наша престоница, о чије се зидине бораху кроз векове сви могући народи света почев од старих Келта па све до најновије најезде Аустро-Германаца. Београд никада није могао на миру да се развија; периоди мира и рада били су више пролазни да би ускоро уступили места онима који су испуњени борбом, крвљу и страдањима многих народа. Ако би се име једној вароши давало у наслону на њену истинску прошлост онда би назив *Крвоград* био далеко вернији од овога који својим белим, готово слатким атрибутом, ствара више неверну слику прошлости. Јер Београд се у истини купао беспрекидно у крви смелих освајача и бранилаца да су та његова мучења и страдања била легендарна у успомени свих народа. Један немачки сликар, који је можда и сам узимао учешћа у крвавим борбама код Београда, даје на врло згодан начин израза обостраним страдањима, нападача и бранилаца, у алегоричној слици коју овде доносимо. Испод слике је стих који гласи у преводу

Један младић, змија и дивља свиња,
Запали истовремено у борбу смрти:
Свиња убодом, младић умире отровом,
А змија згњечена ногом.

Сл. 14. Алегорична слика страдања Београда. Слика је ипак интересантна због појединости града и распореда зграда у њему

Београд, по схватањима ранијег доба, није имао ни победиоца ни побеђених; борбе о његову превласт носиле су карактер крвавог истребљења народа.

Није обична фраза када се каже да је Београд кроз сва времена, захваљујући своје изванредном положају, имао велику важност, и то пре свега и *преижежно сѝраишегијску*, па тек у другом реду привредну и културну. Његова војно-стратегијска важност била је од пресудног утицаја на опредељивање свих народа који су, ради своје сопствене сигурности, тежили да га потчине себи. *Културни ушѝцај Београда дошао је до јачег изражаја шек кроз Србе*. После пропасти на Косову (1389 г.) Срби успевају да ту усредсреде свој национални живот и да Београду даду обележје једног по све напредног места, напредног и у погледу његове градске репрезентативности. Владавина Деспота Стевана (1389—1427) толико је била значајна за Београд и Србе, нарочито када се има у виду тежак положај Србије у то време, да би томе периоду наши историчари требали да поклоне нарочиту пажњу. Срби су и у XIX столећу, нарочито при крају овога, подигли Београд до завидне висине, а захваљујући својој расној отпорности они су му дали чисто национално обележје потискујући на свима пољима јавна и приватна живота стран живаљ. Они му, уз ширу сарадњу своје браће Хрвата и Словенаца, од 1918 год. дају нове снаге и на путу су да на класичном месту старог Сингидунума створе једну од најлепших насеобина света. Сам Бог у својој реткој дарежљивости дао је нашој престоници све услове за најлепше развијање у урбанском погледу ако је само у томе не буде омела несвесна рука човека. Разлог више да се позабавимо прошлoшћу Београда и да у наслону на ову и Богом дане услове омогућимо стварање једног идеалног насеља.

Ми нарочито подвлачимо историјску чињеницу, да је Београд у току своје дуге еволуције *културно најредовао само под Србима*. Можда ће та наша констатација дати јачег потстрека за правилна испитивања ове врсте, јер сви други народи који су се борили о његову превласт бејашу руковођени *једино обзирима завојевања*, па је та њихова освајачка тежња била од одлучне важности и на формирање свих осталих градских односа. Тако су га Римљани утврђивали само ради сигурне одбране својих граница од напада варвара, Византија је следовала у свему стопама Рима; Мађари га утврђују да би

лакше одолели најезди онда моћних Турака, ови пак ради успешнијег господарства на Балкану као и због продирања на север, при чему је београдска тврђава чинила главну тачку ослонца у свима војним операцијама.

На основу ових чињеница можемо с правом рећи, *да је варош Београд била увек њотчињена њврђави (граду) а не њврђава вароши*. Остали народи, сем Срба, нису никада имали у виду друге потребе осим војних. Београд је узто био изван непосредног привредно-културног домања завојевача да би му ови поклањали већу пажњу. Тек после нашег ослобођења (1918 год.) Београд је изгубио ону велику стратегијску важност коју је све дотле имао и која је била пресудна за његову техничку обраду, у вези с тим и за састав становништва, рад и живот у њему. Зато не би било претерано ни друго тврђење, *да је историја Београда у првом реду историја његовог града*, а то значи да би и *ишћо инштересаншћнија обрада града, у наслону на прошлост, морала бишћи безусловно наглашена и у новом генералном плану Београда*. Свако одступање од тога правила значило би крајње неразумевање, нека врста негације онога што Београду даје нарочите дражи и привлачности. Околност да је град по себи издвојен од осталих делова вароши и да његово задржавање не чини никакву сметњу новом развиту, иде на руку остварењу ових колико јасних толико исто и нужних захтева.

За средњи век зна се да је подизао варош тамо где је за то било економских и других услова, и ову опасивао чврстим зидинама. Доцнији период апсолутизма радио је обрнуто: прво је подизао град а затим у оквиру овога грађена је варош. Развитак Београда сличан је овом другом периоду јер је тврђава грађена без обзира на унутрашње потребе вароши. Нама није познато какав је изгледао стари Београд — Сингидунум, али можемо са сигурношћу рећи, *да је био на ишћом месту и да је обрада његових ушврђења ш. ј. града, ишла увек ушоредо са шћупњем развипка војне шћехнике*, стратегије у ширем смислу те речи. Све до проналаска барута, када су ступиле у дејство пушке и топови, револуционишући технику напада и одбране, београдска тврђава имала је карактер старих ритерских замкова са околним шанчевима и мостовима за прелазе и дизање, са кулама за осматрање и другим техничким преимућствима феудалне епоха. Сам Калимегдан имао

је уз то природну одбрану са доњих страна јер су га опасивале две велике реке, Сава и Дунав, тако да су шанчеви са осталим утврђењима обухватили готово увек део од Саве, где је сада пристаниште, па горе у близини Кнез Михајловог Венца до Дунава. У горњем граду биле су високе куле осматрачнице, дворови и друга јавна здања а у доњем била је права варош, лако приступачна промету и привредном развијању У прво време она је била сасвим довољна за подмирење свих потреба. Осим тога имала је пуну безбедност јер трговина није била изложена никаквим опасностима од стране пљачкаша. Свакако да су се и сви остали односи тога доба између старих Сингидунаца — варошана и господара тврђаве уређивали према тој зависности првих, аналого осталим градовима.

Из оригиналних силка*) које се овде први пут објављују, ради бољег упознавања старог Београда и његовог развитка, види се јасно, да је Београд кроз све епохе задржао садањи град (горњи и доњи) као свој главни део, а да су се насеља ширила, лево ка Сави, десно где је садањи Дорћол и Палилула и, напослетку, у делу између Калимегдана и споменика Кнеза Михајла. Тек од друге половине прошлог столећа, када су порушени чувени турски шанчеви, Београд је почео нагло

*) Највећи део старих слика, које објављујемо и уз друге чланке ов. броја, добили смо од г. Едуарда Замбони, досељеног швајцарца и пријатеља нашег народа, чија би првокласна збирка могла одлично да послужи за стварање општинског музеја. Г. Ђорђе Вајферт, један од наших најбољих колекциониста старина, био је такође тако добар на нам је своју богату збирку старог Београда ставио на расположење у ове сврхе, али се, из жалост, њоме овога пута нисмо могли обилније користити услед изненадног пута г. Вајферта. То ћемо учинити накнадно. Остале слике набавили смо у старим збиркама у земљи и на страни, жалећи што нам ограниченост простора не допушта да сву грађу објавимо на овом месту.

Бавећи се специјално испитивањем прилика старог Београда утврдили смо и сву обилност грађе која се може набавити у циљу стварања једног нарочитог музеја о Београду, да би био грех ако нова општинска управа не би настала свим силама да до те грађе што пре дође. И г. Ђ. Вајферт и г. Ед. Замбони изјавили су нам готовост стављања својих збирка на расположење Београду, ако би само општина приступила озбиљно томе послу. Осим ових докумената, који су сами довољни да испуне читав један музеј, долазе у питање и многи други објекти. Види о томе наш уводник у „Са временом Општини“ о општинским музејима.

Са своје стране ми топло препоручујемо општинској управи да одмах приступи овим радovima, чиме ће и сувише задужити и београђане и цео народ.

да се шири у своме садањем главном делу на Теразијама и Славији.

За време српских владара Београд је такође био у делу који је горе назначен као најстарији Београд. Срби су га узели први пут 1284 год.^{*)}, где Краљ Драгутин заснива своју престоницу. Пре тога држали су га дуже време Бугари и Мађари чије су борбе нарочито карактерисане рушењем старих утврђења. За владе Деспота Стевана Београд улази у фазу наглог полета. У њему је, према описима Константина филозофа, небројено лепих зграда, развијена трговина, занати и промет са осталим местима, доста цркава и других задужбина, седиште митрополита и других војних и духовних власти. Важност Београда у економском погледу види се и по томе што му је Деспот Стеван дао права слободног града, уз нарочите повластице трговцима. Све је то ишло на руку његовом развоју и у културном погледу, ово у толико више јер варош постаје, као што смо нагласили, после пропасти на Косову средиште свега националног живота Срба уз снажно преовлађивање српског утицаја на све гране градског живота. Значајна је и колонизација од стране Дубровчана у то време, којима Деспот Стеван чини све олакшице у раду и трговини. Дубровчани су свој економски утицај сачували и доцније. — Варош те наше значајне епохе налазила се такође на истом месту са многобројним споменицима, који су доцније ишчезли захваљујући немилосрдном рушењу освајача.

Београд долази поново под утицај Мађара који га држе скоро цело једно столеће, од смрти Деспота Стевана 1427 год., до 1521 год., када је пао први пут у руке Турака. Пре тога Турци су чинили узалудне покушаје да га освоје, при чему треба нарочито споменути офанзиву Султана Мурата II у 1440 год. и смеле нападе Мухамеда II у 1456 год. који су се обнављали више месеци, и независно од делимичних успеха (освајања првих утврђења), ипак били снажно одбијени.

За време Мађара, нарочито у почетку узимања Београда од стране Краља Сигисмунда (1427 год.) Мађари су вршили систематску колонизацију свога живља, у првом реду занатлија, трговаца и других вештака, поред својих гарнизона, па

^{*)} Ближи подаци о томе у чланку г. Др. В. Торовића, написан специјално за „Савремену Општину“

су то исто чинили доцније и Турци применом несравњено грубље силе. Ипак српски живаљ успео је да се одржи и ако је његов утицај био ослабљен.

Изглед Београда пре доласка Турака показује нам следећа, веома карактеристична слика немачког порекла на којој стоји наслов *Kriechel Wyssenburg*. Један у истини интересантан докуменат за проучавање старог хришћанског Београда. Како је после смрти Деспота Стевана Београд мирним путем прешао

Сл. 15.

Београд у току XV века, за владе Деспота Стевана и доцније Мађара.

у руке Мађара и није био никако рушен, сем пом. напада Султана Мурата II и Мухамеда II, који су имали успеха само код спољних утврђења не успевши да саму варош осетно оштете, то бисмо могли са много вероватноће узети, да је овакав био изглед Београда за време последњих српских владара у њему. Исто тако и опис Београда из доба Деспота Стевана (види чланак г Др. В. Ђоровића) поклапа се врло много са овом сликом на коју скрећемо нарочиту пажњу наших читалаца.

У прилог тачности своје тезе наводимо не мање карактеристичну слику 16 из 1521 год. т ј. оне када су Турци под вођ-

ством султана Сулејмана освојили Београд.^{*)} Обе слике, рађене од разних мајстора и у великим размацима времена, показују упадљиву сличност кула, зграда и целокупне обраде доњег

Сл. 16. Изглед Београда када су га Турци први пут освојили у 1521. год.

и горњег града. Тако се на обема налазе у горњем граду седам торњева, а у доњем кула на ушћу Саве у Дунав апсолутно

^{*)} На слици, лево, види се турски логор и повлачење хришћанске војске из Београда, такође један од интересантних детаља.

је иста, црква је претрпела незнатне измене докле је иначе остала готово на истом месту, што све иде у прилог аутентичности прве, старије слике, при чему морамо скренути пажњу на околиност да је иста рађена на дрвету и омашком мајстора само погрешно окренута.

Захваљујући овим значајним документима можемо са више поуздања говорити о Београду из доба српске владавине као и онда када су га држали Мађари у току XV столећа до његовог освајања од Турака. На тај начин допуњују се више бледи описи живим примерима, што је врло значајно и за проучавање осталих односа тога доба. Лично ћемо бити задовољни, ради потпуности историје Београда, ако ово наше гледиште и остали прихвате, а оно се може од сада бранити

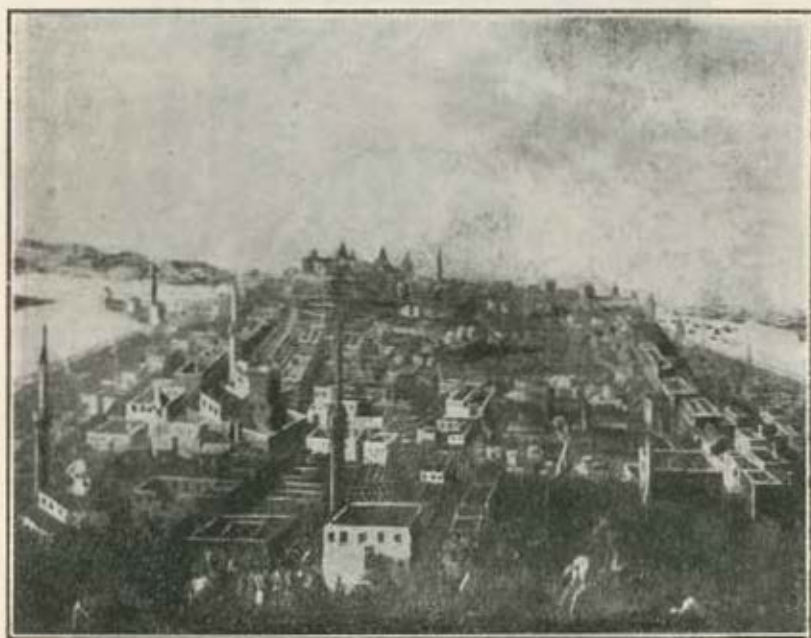

Сл. 17 Београд под Турцима у току XVI столећа.

убедљивим примерима. (Види о томе и наш чланак у „Политици“ од 24. јула 1927 год.)

За проучавање ових односа важан је и доказ о томе, какав је изгледао Београд у току прве половине XVI столећа, т. ј. пошто су га Турци освојили од Мађара. (При одбрани 1521 год. учествовали су и Срби у знатном броју). Као што се види на сл. 17 ни Турци у XVI веку нису много изменили облик Београда, остало је шта више у горњем граду и седам маркантних торњева из ранијег доба с тим што су им они дали карактер минарета стављајући на врху истих свој симбол полумесец. Распоред зграда у доњем граду такође је сличан а нарочито спољних утврђења, кула и дунавског рукавца за галије који је готово истоветан. Торањ цркве из доба Срба и Мађара порушен је докле је, сама зграда остала коју су освајачи, по своме обичају, искористили за друге сврхе.

Ове три слике сасвим разних мајстора и периода (Срби — Мађари — Турци) својом сличношћу јачају свакога у уверењу о аутентичности слике која показује изглед старог српског Београда. Већ и она од 1521 била би довољна за проучавање ових односа јер, као што рекосмо, Београд под Мађарима није рушен нити је ико имао потребе да то чини. Несумњиво је да су они местимично мењали облик утврђења, саобразно напретку технике тога доба али у све остало нису дирали. За

Сл. 18. Београд у 1688. г. Рад сликара Дегена. Оригинал чува барон А. де Ерфа специјално проучавање прилика Београда Деспота Стевана стара слика те наше значајне епохе чини један од драгоцених докумената.

У прво време турске владавине Београд је почео осетно да опада већ и самим тим што су освајачи највећи део српског живља иселили у Турску, а осим тога главна пажња била је посвећена појачавању тврђаве у складу са новим војним потребама (јача употреба артиљерије и слично). Ипак је Београд ускоро почео нагло да се развија урбански и привредно. Дубровчани, Срби, Јевреји и други имали су махом слободно-продуктивна занимања

Слика*) (бр. 18) показује какав је био Београд под Турцима XVII века. Нарочито је маркантно обележен део вароши на данашњем простору између Калимегдана и појаса који би отприлике нишао од „Палас“ хотела па ка Универзитету и даље на Дунав. За проучавање градских прилика тога доба од необичне је важности и сл. 19 са тачно означеним системом улица, тргова, зграда, града оба дела (горњи и доњи) као и околином Београда. Турци су, као што ћемо даље ви-

Сл. 19. План Старог Београда у другој половини XVII столећа

дати, приступили савременој обради тврђаве (види сл. 20 и 21) тек после пораза у 1688.

*) Оригинал, рад сликара Дегена, налази се у Вистерхорну код Кобурга у поседу барона Алфреда де Ерфа, чији је предак био командант артиљерије приликом освајања Београда у 1688 год. Сликар Деген био је исте године у Београду тако да њему захваљујемо за овај оригиналан документ. У колико смо обавештени барон де Ерфа, понудио је београдском музеју, а овај општини београдској, откуп те слике за 1000 долара што би требало безусловно учинити

Када је управа музеја понудила ову слику на откуп неко је одопштинара посумњао у аутентичност њену са разлога што су „куће без кровова“ и што је улична мрежа „противна турском систему.“ Први разлог отпада јер је у то време постојао такав манир сликања, други се демантује оригиналним плановима Београда више праволинијског система.

Од 1688 па на даље већ имамо више сигурних података о развоју Београда. Аустро-немачке армије, иначе добро опремљене, водиле су увек собом спремне инжењере који су, и ради војних потреба (уцртавање тврђаве, шанчева и других објеката за гађање топовима) прикупљали тачне податке о свима градским приликама. Један војни кроки тога доба садржи читав циклус појединости на које се у већини случајева

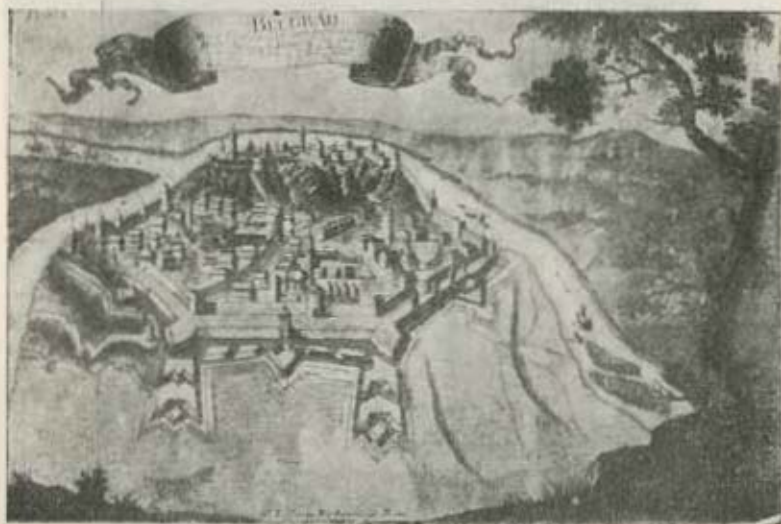

Сл. 20. План Београда за време Турака, до офанзиве принца Евгенија 1717 год. када је овај план и израђен.

можемо ослонити при проучавању прошлости. Осим тога нађене су разноврсне слике којима су слављене победе освајача, тако да и ту налазимо доста драгоцених података. На основу свега тога период од 1688 г па на даље можемо сматрати довољно приступачним нашем испитивању, нарочито урбанских односа. Тиме није речено да је он познат нашем народу, чак ни ужим круговима који се овим питањима специјално баве. (Београд у 1688 показује нам такође веома интересантна сл. 6, где је

нарочито пажљиво цртан горњи град и део пред овим ка данашњој „Академији“).

Претрпевши пораз код Беча (1683 год) турска сила била је у осетном опадању. Цигло три године после тога она је имала да издржи озбиљну борбу у самом Београду са армијама цара Леополда које је предводио херцог Максимилијан баварски. 26 јула те године ћесарска војска прешла је код Шапца у броју од 70.000 војника а 11 августа отпочела је опсада Београда. После крвавих бојева, који по својој суро-

Сл. 21. Изглед Београда под Турцима од 1690 до 1717 год.

вости надмашују све остале, армије Херцога Максимилијана ушле су 6. септембра у Београд где су се задржале све до октобра 1690 год. Јаче опадање Београда јавља се сада као последица великих бојева који се настављају током XVIII столећа. Године 1693 опсађује га читав месец дана Duc de Croy, који је и раније командовао трупама код Београда, он успева да заузме прве шанчеве али на послетку буде потучен од Турака. Ускоро затим (1717 год.) отпочиње успешна офанзива знаменитог војсковође принца Евгенија Савојског, за коју је везано и прикупљање многих других података о Београду нарочито његовог положаја, плана, зграда, шанчева као и утврђења у опште. Зауставимо се укратко на томе периоду

од првог успешног похода војске цара Леополда (1688 год.) до другог освајања Београда (1717 год.) као и на време прве половине XVIII столећа.

Као што смо већ утврдили главни део града и репрезентативних зграда остао је на истом месту т.ј. где се и сада налази. Према оригиналном плану сл. 20 и 21 Београд је био опасан јаким утврђењима која су ишла почев од садањег савског пристаништа затим горе благим нагибом, отприлике, у близини „Академије“ и даље на Дунав обухватајући део Дор-

Сл. 22. План Београда у 1719. год.

нола. Перспектива Београда показује монументалност утврђења нарочито у своме горњем (хоризонталном) делу, са свима стратегијским преимућствима тога доба. Потреба такве тврђаве резултира се из чињенице да је Београд по правилу освајан са сува. Други појас јаких шанчева за одбрану ишао би од данашње станице па горе ка Теразијама и даље на Дунав обухватајући и Палилалу. Осим тога постојао је, готово паралелно, и трећи појас опкопа који би у своме горњем делу био негде близу „Славије“. Но ти чисто стратегијски детаљи нас овога пута не интересују. Београд је, дакле, у главном лежао на томе делу. Војска принца Евгенија затекла га је у таквом

стању Пораз Турака у 1688, који смо моменат већ нагласили и као одлучан за измену ових односа дао им је повода да тврђаву после карловачког мира (1699 год.) појачају. Варош је лежала једним делом у доњем граду, коју су Немци називали Wasserstadt, лево, у оквиру другог појаса и града, налазила се српска насеобина сконцентрисана у главном у данашњој Савамали, и доцније у правцу Толчидера, звана Raatzenstadt, у Dorpholy и Палилули била је варош гушће насељености у којој је било и Јевреја, Јермена као и Дубровачка колонија (крај данашње улице Кр. Петра која се до скоро звала Дубровачка). На великом простору, од главних утврђења па све до шанчева другог појаса, налазило се турско гробље, а на месту где је сада трг „Академије“ била је нарочито удешена мошеја за молитве побожних Турака на отвореном пољу.

Већ 1719 год. т ј две године после успешне офанзиве принца Евгенија, Београд показује знатне промене. Пре свега на левој страни Саве (данашња плажа) подигнута су јака утврђења, тако исто на левој страни Дунава (преко од доњег града) као и на самом острву. Слика 22 пружа нам тачне податке тога значајног периода. Утврђења о којима је овде реч везују се за име швајцарца Николе Доксата (види о томе чланак Др. Вл. Ђоровића). Перспективу града као и вароши десно на Савамали, (т зв. Ratzen Statt) даје нам слика 23. и 24. Ова последња, готово истог датума, карактеристична је још и због тога што нам означава место манастира капуцинског реда и Александрову касарну на данашњем простору око саборне цркве и старог дворца Кнеза Милоша. Посматрајмо за моменат ову оригиналну основу Београда из првих година Аустријског Београда, у чијим је рукама остао све до 1740 год.

Није без интереса натпис, који гласи :

Belgradum

five Alba Graeca

Serviae Metropolis ubi Savus fluvius Danubio

miscetur, una cum arce

munitissima est, et hinc cla

vis Hungariae appellatur

На другој је страни краћи опис историје Београда, делимично нетачан (нарочито тамо где се каже да га је основао Плиниус под именом Таурунум, како се је стварно звао прво-

битни Земун), у коме су и подаци о рушењу турских мошеја, на место којих је 1735 год. подигнут манастир капуцинског реда а тако исто обновљена и језуитска црква.

Сл. 23. Изглед Београда (варош и тврђава) у 1719. год.

Сл. 24. Изглед Београда за време 1719—1740. год.

План Београда (сл. 22) показује нам да је град служио све више за јавне зграде, утврђења, разне магацине и слично. Лево ка Савамали простирала се српска варош (Ratzen Stadt) са веома интересантном обрадом улица тргова и кућа. Тај

део вароши избијао је горе све до данашњег Зеленог Венца и Космајске ул. На међупростору до близу Симине ул. остао је и на даље слободан простор (раније турско гробље) а од тога дела па све до Дунава простирала се знатна варош која је допирала све до Ки. Мих. Венца и горе до близу Народног Позоришта. (Детаљне описе тога дела вароши види у истом чланку г Dr Вл. Ђоровића). Душанова улица, види се, била је и тада једна од најглавнијих. Иначе сам распоред кућа и окупница био је релативно добар тако да са делом српске вароши на Сави пружа много драгоцених података за студију техничког

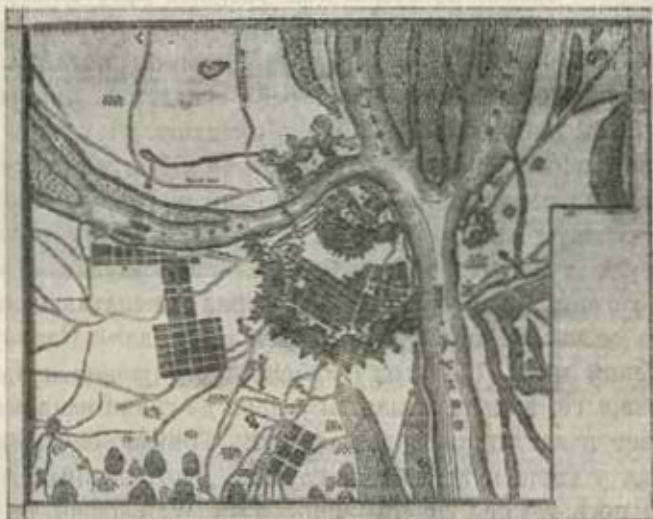

Сл. 25. Изглед Београда (део пред Калимегданом) За време Аустријанаца око 1703. год.

развитка Београда. Оба дела вароши била су опасана јаким шанчевима који су ишли од Саве до Дунава, израђени по захтевима војне технике тога доба. Овај план показује нам тако исто да је стара турска тврђава у горњем делу (сл. 21), иначе оригиналнија са архитектонског гледишта, у основи измењена. Период у коме је владала Аустрија трајао је 23 године (1717—1740) тако да је за то време живот у Београду могао ипак нормално да се развија а упоредо са овим и технички развитак вароши узео је знатне размере. За то време увеличава се и број становника — Срба, а наполе Немаца који су у делу вароши (данашња Палилула) имали и своју општину

У вези с тим као и нових рефорама које је увела Аустрија у градском животу појављује се полет и на другим странама. Фатално за Београд бејаше поновно враћање Турака који га држе, са врло малим прекидом, (Лауданово освајање у 1789 г.) све до прелаза престонице у српске руке прошлог столећа.

Какав је изгледао Београд у делу хоризонталном пред Калиметданом (од почетка Кнез Мих. ул. па даље ка Споменику, рачунајући са обе стране) показује нам веома интересантн нацрт Сл. 25, „von einem Kayzerle Ingenier gezeichnet“. Овај нацрт пружа толико драгоцених и јасних детаља да је

Сл. 26. План Београда у 1722. год.

излишно ближе описивање Београда тога доба у његовом новом делу Минарета са џамија делимично су порушена а такође су и друге јавне грађевине добиле измењен облик. Систем улица и распоред кућа одају упадљива разумевања рада који може бити предмет посебне студије. Од особите је вредности и план Београда из 1722 год. (сл. 26) који се у свему поклапа са претходном сликом и ако, можда, мало неверен у приказивању дела вароши изван тврђаве т зв. Ratzen Statt. Иначе сам праволинијски систем уличне мреже одговарао је у свему схватањима доба апсолутизма који је симетрију политичког уређења преносио слепо и на уређење градова. Чак

и један велики филозоф, као што је био Декарт, стигао је да се позабави овим питањима доследан традицији старих грчких предака. (Познате су рефлексије Аристотелове о градовима на висовима, које подиже аристократија, за разлику од оних у долинама који би према њему одговарали више демократији). Тако Декарт негодује против улица „рђаво компасираних.“ Овом прилуком zgodно је да приметимо, да је и доцније (друга половина XIX столећа) праволиниско-симетрично стварање уличне мреже Београда, без обзира на особитост његовог терена, производ схватања преживелог апсолутистичког периода. Оно је и после рата остало пресудно код уређења престонице.

Пошто је 1740 год. поново прешао у руке Турака Београд показује све знаке осетног опадања у сваком погледу Томе доприноси и сама неизвесност турске владавине, чија је империја и на другим странама била у опадању Лауданов поход за време Кочине Крајине затиче Београд у стању које се битно разликује од онога у коме су га нашли његови претходници. Сл. 12 показује нам да је доњи град готово потпуно ишчезао сем утврђења на коси где се Сава улива у Дунав, а која су овде у сасвим новом облику. Доњи град је релативно насељен тако да се насеље продужује ка Дунаву и даље Палилули. У закљученом миру (1789 год.) између Аустријанаца и Турака^{*)} постављају се, између осталих и услови да грчки владика може да остане и да станује у Reitzenstadt, Грцима се дозвољава повратак у своје куће и божја служба. Београдским Јеврејима „welche noch vor den Unterhandlungen die Wasserstadt verlassen“ дозвољава се да остану у Београду. Важно је да су и на даље очувана имена Reitzenstadt (раније Raatzen и Ratzen) и Wasserstadt за коју се из пом. уговора види да је била настањена и Јеврејима.^{**)}

Покушај Аустријанаца да утврде Београд као и да га у опште подигну осујећен је тиме што је Свиштовским миром (1791 год.) поново пао у турске руке. Од тада је варош у још јачем опадању, прљава, неуређена и запуштена у сваком погледу. Нарочито њен привредни развитак показује велики назадак.

^{*)} Ближи подаци у књизи: Vollständige Geschichte von der Belagerung und Einnahme der Festung Belgrad von einem K. K. Offiziere der dieser Belagerung beiwohnte.

^{**)} У даљем опису Србије тога доба писац ове поучне књижице наводи да Срби у опште толерирају Јевреје као трговце.

Почетком прошлог столећа (1804) Срби, вођени генијем свога Војда, чине смеле покушаје да сами заузму Београд. С обзиром на историју наше престонице ова национална борба

Сл. 27 Београд у првој половини XIX. столећа (Београдъ у Србији).

28. Сл. Београдъ сматранъ са Ташмајданъ онда слабих Срба означава читаву епопеју.*) Крајем 1806 год.

*) Звучи доста парадоксално да престоница ни данас, после 120 година, није још подигла велелепни споменик великом Војду, нити Васи Чарapiћу, за кога се зна да је храбар јуриш на Стамбол Капији (близу „Колариа“) платио својим животом.

наши претци успевају да га заузму, али су могли остати у њему само 7 година. Кнез Милош отпочиње доцније систематску колонизацију Београда српским живљем не реметећи уз то добре односе са Турцима, који су остали у граду све до Априла 1867 год. После коначног изbacивања Турака и из тврђаве Београд почиње нагло да се развија као чисто српска

Ст. 29. План Београда 1867 год.

варош. Тај период је још увек у свежој успомени наших старих људи, због чега се ми и устручавамо да о њему нарочито говоримо на ов. месту. Задовољићемо се са неколико општих напомена о техничком развоју Београда новијег доба.

Све до 1867 год. варош је била груписана на Дорћолу, делом у Палилули и испод Саборне Цркве на простору између Карађорђевог улице, па затим у оквиру познатог шанца,

који је пролазио поред Обилићевог Венца, Коларца и доле на Дунав. Изглед Београда у то време показује нам веома оригинална слика 27 У делу Београда изван шанца, т. ј. све од Народног Позоришта па даље ка Теразијама и Славији није готово ни било кућа, што је врло важно уочити ради правилнијег разумевања наглог развитка престонице у другој по-

Сл. 30. План Београда 1878. год.

ловини прошлог столећа. Из ретко интересантне сл. 28, снимљене са Ташмајдана, види се јасно изглед турске џамије на месту где се данас налази нова Народна Скупштина, званом Баталџамија, докле је цео простор унаоколо сасвим ненасељен.

План Београда знамените 1867 год. показује нам сл. 29. На плану се јасно види Универзитетски трг, улица Кр. Петра, Кнез Михајлова, шанац и т. д. да је излишно свако даље објаш-

њење. Већ по плану од 1878 год. (сл. 30.) утврђујемо „модернизацију“ Београда; Кнез Мих. ул. је исправљена, шанац затрпан а рука геометра дала се живо на посао да, независно од раније улице мреже, спроведе у свима неспретним дослед-

Сл. 31. Идеални тип старих српских кућа у Београду. (Изглед са дворишта) ностима нов систем изиђивања и регулације. Тако и, пр. видимо да је на првом плану била улица са благим нагибом која је ишла одмах испод Универзитетског трга ка позоришту, докле је она „модерним планом“ од 1878 год. упропашћена право-

линијским системом који уопште није водио рачуна о терену Београда. Стари мајстори ишли су за изохипсама т. ј. давали улицама лаке, благе нагибе са свима другим техничким и саобраћајним преимућствима.*) Сам склоп београдског терена наметнуо је такву уличну мрежу пружајући уз то и читав низ других погодности за стварање једног од најлепших насеља на свету Наши „модернисте“ нису о томе водили много рачуна. Београд је добио уличну мрежу која је учрпавана на равној табли техничара уз пуно игнорисање свих природних нагиба.

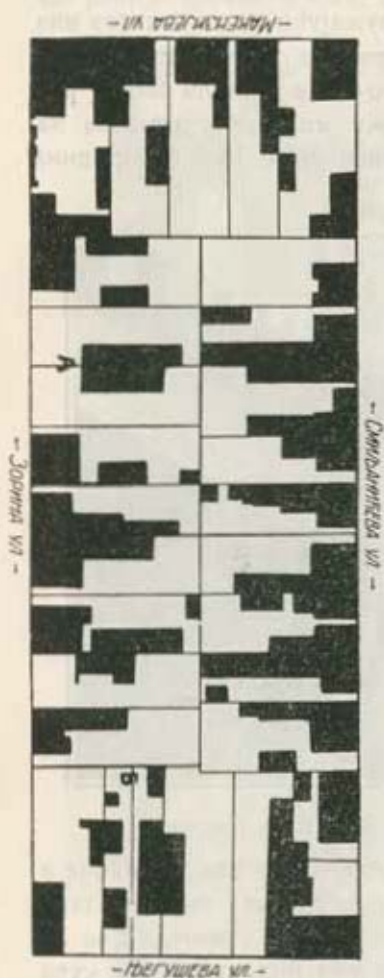

Сл. 32. Најгори тип кућа и станова. Дело наше генерације.

Погрешној обради улица и блокова следовала је такође и сасвим неспретна обрада кућа и грађевинских парцела тако да је Београд дао један од најгорих типова станова. Све до осамдесетих година преовлађивао је тип индивидуалних кућа са свима културним и другим благодетима таквог начина становања. Чак и оне куће које су грађене једна уз другу имале су попречно проветравање, дакле без оних жалосних станова по систему шупа бачених у страну, које су доцније дигнуте на степен правила, а данас се могу видети на све стране

*) Нови генерални план је поново оживео ову улицу али, како смо обавештени, општина је намерна да од ње одустане.

па шта више, и у облику вишеспратних зграда. Идеалан тип кућа из друге половине прошлог столећа показује нам сл. 31. Оне се могу и данас видети у појединим улицама старог

Најгори систем искоришћавања
имања.

Пример како не треба градити. Изглед
на најлепој страни (ка Сави)
упропашћен је.

Сл. 33. Рђав начин обраде парцела и кућа.

Београда. Томе на супрот стоје куће и станови „модерног“ доба. Ове треба само замислити на више спратова (задржавајући исту основу) да би се добила слика новог Београда. (Сл. 32.) Овакав рђав начин рада у складу је са још гором грађевин-

ском обрадом парцела (сл. 33), чему иде на руку и odsustvo једног модерног грађевинског закона, на чијем доношењу сада ради нова општинска управа. Ако пажљиво упоредимо овај начин искоришћавања парцела и блокова са плановима Београда из 17 и 18 столећа, то морамо признати, да су стари

Сл. 34. Нови Генерални план Београда.

мајстори и сопственици били на томе пољу далеко напреднији од нас. Говорити о проблему уређења градова а не узимати у обзир и ове односе, главне и важније од свих других, значило би игнорисати потпуно човека као чиниоца у стварању савремених насеља. Јер тек не иде да се Београд, после две

хиљаде година свога опстанка, враћа на најпримитивније облике становања када има све услове да у истини буде најлепша варош на свету.

На путу стварања модерног Београда, а он то мора постати у кратком времену — захваљујући силама новог развитка које раде за њега, ми морамо бити потпуно свесни одговорности коју као целина носимо за његову даљу судбину. Не иде више да се питања техничке изградње престонице сма трају као споредна, јер је овде ангажована част целе нације. По изражају способности на овој страни цениће нас и странци који нам с правом завиде да имамо престоницу на најлепшем и најважнијем месту Балкана. Ту где се укрштају утицаји и културе запада и оријента, на класичном месту старог Сингидунума, треба да се испољи културно стваралаштво нашега народа онако исто као што се испољило јунаштво великих нам предака. Београд се у последње време налази у фази најјачег полета. Он већ представља град великих размера у коме ничу домови и палате на подобију напредних америчких градова. *Само треба све учинити како би Београд, поред спољне репрезентативности улица и тргова, добио и што више унутрашње садржине, више зеленила, светлости, ваздуха и живота. Треба га учинити лејим не само у естетском него и у културном, здравственом и социјалном погледу.* То у осталом и јесте главни циљ код савременог уређења градова.

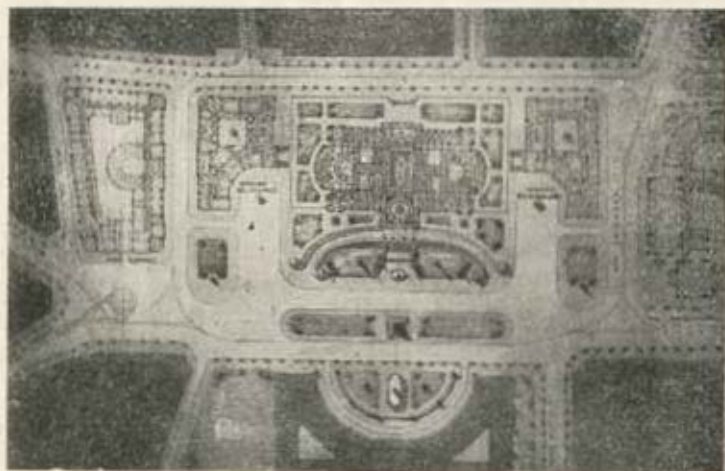
Данас се процес његовог стварања врши у знаку више супротних тенденција: на једној страни Јатаган Мала и насеобине предграђа по све изопачене, на другој китњасте палате и тргови, луксуз и шаренило свих могућих утицаја. Таква еволуција ствари није без опасности, јер *Београд треба да буде сав националан*, напредан и леп у истој мери. То значи да не смемо задржати ону некултурну разлику која је некада постојала између турског града и хришћанских предграђа, нити пак смемо допустити да Београд потпуно изгуби српски карактер за који смо се борили кроз векове и по цену многих жртава.

Садања општинска управа налази се пред крупним задацима и тешкоћама које су плод грехова прошлости а не њених. Није се знало како да упути развитак Београда. Није било великих потеза и концепција. Рађено је више примитивно и без обзира на увеличане потребе престонице. Нису се чак

примењивале ни најпростије административне мере како би градски организам постепено ишао ка своме савршенству Сваки је зидао како је хтео и могао. Јавно старање није ишло даље

Сл. 35. Изглед нове Народне Скупштине са околним зградама по новом генералном плану

Сл. 36. План Нове Скупштине, трга и околних зграда.

од регулационе линије. Тако је постао данашњи Београд чије унутрашње измене траже одређене системе, смисла, воље и разумевања. Огрешили бисмо се о велике интересе Београда и нације прегнуткивањем нереди последњих деценија који већ узима несношљиве размере.

Београду је потребан, поред генералног плана, и модеран грађевински закон. Држава ће тако исто са своје стране учинити врло много за његов напредак ако општинској управи пружи све олакшице за рад на томе пољу. Пре свега треба донети специјалан закон са одредбама о широкој аутономији престонице. То би била полазна тачка рада у правцу чији велики значај не може довољно да се нагласи. Нека би јединствени положај Београда, његов међународни значај и улога у животу уједињеног нам народа били од одлучне важности и за брзу примену многоструких мера ради његовог подизања до завидне висине најнапреднијег и најлепшег насеља света. Београд је то у истини и заслужио.

Др. Милослав Стојадиновић

ПРИМЕДБА

У поднаслову сл. 25, стр. 1114 овога чланка штамп. грешком написано је 1703 год. а треба око 1720 год.

Становништво Београда

1. Стање и развитак становништва.

До 1834, у Србији није у опште вршено пописивање становништва. 1820 су пописиване куће, пореске и арачке главе. Један статистичар је покушао 1863 да из тих резултата изведе приближан број становника, множећи број кућа са бројем б и по, колико је просечно укућана било у свакој српској кући готово целе прве половине прошлога века, као и према броју венчаних и рођених у тој години, коју је дознао из протокола венчаних и рођених. По његовом рачуну, било је тада у Београду 3.500 душа. Ма да писац не наглашава, јасно је да су ту рачунати само Срби и Јевреји. Ако се томе броју додају Турци и Цигани (не турски војници већ т зв. Турци ерлије у вароши), могао је тадашњи Београд да броји највише 5.000 душа. Целокупно становништво Србије могло је, по истом рачуну, имати тада око 360.000 душа. Ако се дода приближан број становништва из округа добивених 1833 (око 135.000 душа), излази да је Србија у границама од 1833 имала свега пола милиона становника, а толико је, по мишљењу истог статистичара, имала и 1804. Жртве из ратова од 1804 до 1815 биле су, по његовом мишљењу, већ 1820 компензиране. Београд, пак, могао је имати толики број становника само од Устанка.

1833, Србија је проширена и њене границе су сталније. Само годину дана иза тога извршен је први општи попис становништва. И ако примитивно и без модерних средстава статистичке управе, тај попис је испао релативно врло добар, прилично је искоришћен и, у том погледу, он је много бољи од два следећа пописа (из година 1841 и 1843). Тај први попис у ослобођеној Србији, извршен 1834, нашао је у Београду свега 7.033 „душа“, од тога 4199 мушких и 2834 женских. Али у овом броју нису обухваћени Турци (у близини града) и Цигани (сасвим у предграђу). Он се односи само на Србе и Јевреје. О попису турских војника није могло бити ни говора.

Други и трећи попис, изведени 1841 и 1843, нису дали веродостојне резултате; рађени су сасвим нестручно и нецелисходно и стога не могу бити узети у обзир.

Четврти попис од 1846 нашао је целокупног становништва

у Београду 14.386. Од тога је било 11.700 „сталних житеља“, 2686 „пролазних“ Док су ти пролазни становници били само мушкарци, међу стално настањеним био је 6151 мушкарац и 5549 жена. Међу тим стално настањеним Срба је било (из Србије и из Аустрије) 9972, Јевреја 1562, Цигана 216 (разуме се са женским заједно). Турци су приказивани само као тренутно настањени (пролизно житељство) и њихов број је износио 1197.

Из пописа од 1846 може се дознати колико је било приближно Турака и Цигана 1834 године. Узевши да их је било једнако као и 12 година доцније (округло 1400 душа), излази да је свега становништва заједно било 1834 године округло 8450, и при упоређивању са доцнијим стањем, треба овај број узети за основу.

По попису од 1850, било је у Београду домаћег становништва 12.344, странаца 3.141 Укупно дакле 15.485. Прираст је у првој пописној периоди знатан; 1839, Београд добива централну управу која ту стално остаје и због тога се досељава мноштво чиновника. У другој периоди је прираштај слабији, али је ипак осетан и ако је је 1848 и 1849 владала у Београду колера. Попис од 1854 показује такође осетан прираст становника. Те године је у Београду нађено 16.733 душа (14.836 „кавказке феле“, 1746 Јевреја, 62 хришћанска и 89 муслиманских цигана). О Турцима, у резултатима тога пописа ништа се не говори.

И ако врло мален по броју становника, Београд из пете и шесте деценије прошлога века, већ стална престоница Србије, има увек око $1\frac{1}{2}\%$ становништва целе државе. Ту релацију ће он доцније не само одржавати него и повећати, пред крај Светског Рата подвостручити, да би је после ослобођења свих Југословена изгубио и опет добио у последње време (вероватно ове године).

1859, Београд је имао само Хришћана 17.095, од тога мушких 10.811 и женских 6.284. Али смо ми нашли и податке о броју Јевреја у тој години. Њих је било укупно 1.805 (905 мушкараца, 900 женских). Према томе, Београд је имао 1859 сталних житеља 18.890 (11.716 мушких, 7.184 женске).

1862, требало је поново извршити попис људства у пореском циљу Услед борбе са Турцима у граду, у Београду то није извршено те већ тек идуће године. Тада је нађен у Београду ужасан мањак у броју становништва. Целокупни

број становништва је износио свега 14.760 (9.066 мушкараца и 5.694 женске). Стално становништво, само за себе, pokazalo је мањак од 4.100 душа, не рачунајући ту Турке и Цигане из предграђа који су 1862 потпуно ишчезли и „на вјеки нашу престоницу оставили“ Они су отишли заједно са турском војском из града (по прилици око 3.000 душа). Толики мањак је врло тешко разумети; званично нису ни тражени његови узроци. Из економско-статистичког одељења Министарства Финансија просто је констатовано да су се ти ранији становници „које где по земљи разишли а и преко границе отишли“ У целој Србији је било 1862 године 1,108.568 становника.

1866 је вршен у Србији девети по реду општи попис становништва, али тај назив, према резултатима које је дао и који су саопштени јавности, као и према употребљеној методи рада, он једини до тада заслужује. Док су сви ранији пописи вршени у фискалном циљу, ово је чисто статистички попис, вођен од ново установљеног статистичког одељења Министарства Финансија на примарно-статистичкој подлози. Он је успео још у почетку боље него што се очекивало; једино резултати за Београд изгледали су сумњиви, па је почетком 1867 наређено поновно пребројавање људства у Београду. Тада је нађено 4.000 душа више него крајем 1866, и ту се, вероватно, може тражити узрок мањку београдског становништва и у статистици од 1863. 1866 нађено је у Београду 24.612 становника (14.477 мушких и 10.135 женских). Те године су дати засебни подаци за Топчидер, где је нађено 156 лица (111 мушких и 45 женских).

Десети попис, још модернији и свестранији, вршен је осам година доцније, 1874. Тада је нађено у Београду 27.605 душа 15.603 мушкараца и 12.002 женске).

По попису од 1874 било је у Београду свега становништва 35.483 (19.642 мушкараца и 15.841 женска). Православних је било 80%, католика већ 12%, Јевреја 6%. Али већ 6 година иза тога, кад је извршен врло модеран и потпун попис становништва под руководством поч. Богољуба Јовановића, нађено је у Београду 54.249 лица (31.738 мушких и 22.511 женских).

Како се развијало становништво Београда у доцнијим годинама, и колико га је било сваког идућег пописа, видеће се из следећег прегледа. У том прегледу је назначен не само

Године	Број кућа у Београду	Број становника	Годишња просечна прираштај стаповина	На једну кућу долази становника	Број мушкарца	Број женских	На 1000 мушких долазе женских	Број становника целе Државе	На 1000 становника државе долази становника Београда
1820	?	5.000 ¹⁾	—	—	?	?	—	360.000 ¹⁾	13·9
1834	769 ²⁾	8.450	+ 246	11·0	5.616	2.834	504·6	678.192	12·5
1846	1714	14.386	+ 494	8·4	8.837	5.549	627·9	892.315	16·1
1850	1720	15.485	+ 274	9·0	9.330 ¹⁾	6.155 ¹⁾	659·7	929.603	16·7
1854	2011	16.733	+ 312	8·3	10.239	6.494	634·2	983.496	17·0
1859	2095	18.890	+ 431	9·0	11.716	7.184	613·2	1.078.281	17·5
1863	?	14.760	— 1032	—	9.066	5.694	628·1	1.108.568	13·3
1867	3478	24.612	+ 2463	7·1	14.477	10.135	700·1	1.215.576	20·2
1874	3372	27.605	+ 427	8·2	15.603	12.002	769·2	1.353.890	20·4
1884	7 ³⁾	35.483	+ 787	—	19.642	15.841	806·5	1.901.336	18·7
1890	6093	54.249	+ 3127	8·9	31.738	22.511	709·3	2.161.961	25·1
1895	5317	59.115	+ 973	11·1	34.455	24.660	715·7	2.312.484	25·6
1900	5692	69.769	+ 2130	12·3	40.302	29.467	731·2	2.492.882	28·0
1905	7985	77.816	+ 1609	9·7	44.504	33.312	748·5	2.688.025	28·9
1910	6964	89.876	+ 2412	12·9	51.112	38.764	758·4	2.911.701	30·9
1916 ⁴⁾	—	47.908	—	—	17.578	30.330	1725·4	—	—
1921	7465	111.740	+ 2186	15·0	61.393	50.347	820·1	12.017.323	9·3

1) приближан број

2) не рачунајући турске куће

3) означен број домова, по свој прилици породица у висини од 10683

4) пописе аустријских окупационих власти

Укупан број становника Београда приликом сваког пописа, него и његова подела по полу, као и број кућа у којима су била настањена сва та лица. Ми смо израчунали колики је био просечан годишњи прираштај београдског становништва у свакој пописној периоди, колико је просечно лица становало у једној кући, у којој је сразмери био број мушкараца према броју женских, и најзад, колики је део становништва целе Државе представљао Београд у сваком времену.

При посматрању овога прегледа опажа се да је број кућа у Београду необично варирао, да је био час већи час мањи. Разлоге ми не можемо наћи. Несумњиво је да идући попис становништва неће наћи више кућа у Београду, бар у ужем варошком реону, него их је било 1921 или чак 1910. Грађењем нових кућа у Београду у последње време знатно је повећан број станова, али је број кућа делимично и смањен. Јер, често пута, место неколико мањих кућа дошла је само једна нова, истина велика и пространа, са мноштвом станова, али само једна кућа. Али до пре рата, нове су куће углавном зидане на празним просторима, и скоро свака нова кућа значила је истинску принову, један чист плус у броју дотадашњих кућа. Зато је тешко разумети како је, на пример, 1910 било око 1000 кућа мање него 1905 или 1895 скоро 800 кућа мање него 1890. Изгледа да је у питању различна статистичка методологија, различно схватање појма куће. Није најзад немогуће да и реон вароши није увек обухваћан једнако. Али је Општина Београдска вршила један специјалан попис кућа и станова у Београду, крајем 1906 и почетком 1907 године. Водио га је поч. Др. Драгиша М. Ђурић, један од наших најбољих и најсавеснијих статистичара. Како је попис дуго трајао, рађен најсавршенијим методама и најмодернијом техником, и како су куће представљале директан објект статистичког истраживања (не само посредан, као код пописа становништа), то се подаци од тога пописа могу сматрати као најсигурнији, бар за ту периоду времена. Поч. Ђурић је нашао том приликом у Београду 5.370 кућа у варошком реону (349 ван реона), дакле преко 1000 мање него 1910 и преко 2000 мање него 1905. Из тога се може дакле закључити да је врло често, скоро по правилу, број кућа у Београду узиман високо. Ради те несигурности апсолутних бројева, и релативне бројеве, који треба да покажу колико просечно долази становника на једну кућу, једнако треба примити са резервама.

У четвртој рубрици је наведен просечан прираштај становника Београда за једну годину иза свакога пописа. Изузевши периоду од 1859 до 1863, пораста је било увек. Нека правилност се не може ни овде наћи, али, у главном, прираст је у доцнијем времену јачи него раније, нарочито ако се проматрају апсолутни бројеви за себе. Ми смо изнели и по-

датке о броју становника у Београду за време аустриске окупације, но мањак у броју становника, и онако тренутан и случајан нисмо узели за базу израчунавања опадања. Пораст који је нађен 1921 године израчунат је према стању од 1910.

При упоређивању односа полова, јасно се уочава карактеристика источно-европских вароши, сасвим противна односима у Западној Европи. Број мушкараца је увек већи од броја женских (не узимајући у обзир попис из времена окупације). Али ипак, тај однос се побољшава, постепено али стално, на корист женских. Док је у почетку прошлог века било у Београду два пута више мушкараца него женских, данас долази више од 8 женских на 10 мушкараца. У последње време, како изгледа, овај се однос још више поправио на корист женских, тако да ће, по свој прилици, за 20—30 година њихов број бити изједначен.

О томе, колики део становништва целе Државе живи у Београду, као њеној престоници, говорили смо раније. Изузевши попис од 1863 и донекле онај од 1884, опажа се да квота константно и сигурно расте. Становништво Србије расло је рапидно, али је становништво Београда још брже напредовало. Мањак од 1884 долази услед проширења Србије у ратовима 1876—78. Због тога се опажа опадање и у 1921 Београд није више престоница државе од два—три милиона, већ државе од 12 и 13 милиона. Па ипак, како је први попис иза 1884 доказао, Београд хоће увек да иде испред других делова Државе. И данас већ, Београд са приближио 180.000 душа представља један и по проценат целокупног становништва Државе. Ако он продужи напредовање истим темпом, савршено је могуће да он за 10 до 15 година постигне своју предратну квоту (3%).

По квартаовима, становништво Београда распоређено је овако:

	1921 г.	1910 г.	1890 г.
кварт Варошки	6595	5960	6890
„ Врачарски	37360	23909	15189
„ Дорћолски	13911	12654	8104
„ Палилулски	26235	18513	10651
„ Савамалски	11924	9567	6981
„ Теразијски	7038	9049	5273
Топчидер—Сењак	8476	3540	1675

Пораст је био сасвим неједнак у појединим квартаовима.

Док квартал Варошки показује и извештан мањак насрам године 1890, мањак који долази услед смањења војног контингента у граду, и док квартал Теразиски показује један врло незнатан напредак, дотле се за време од 30 година становништво Врачара и Палилуле увећало са преко 130%, а становништво Топчидера преко 400%. Ови бројеви јасно показују правац даљег развоја Београда.

Површина Општине Града Београда износи 12 км². На један квадратни километар долази, према томе, 931 Београђанин. 1900 године износила је густина становништва само 620 људи на један квадратни километар. Густина становништва у Београду, и ако он не обилује баштама и скверовима, релативно је малена, нарочито стога што се највећи број зграда у време пописа састојао само од приземља и једног спрата.

Последње податке за Београд имамо из почетка 1921. И ако су они прилично застарели, нарочито за Београд, где је и број и састав тога становништва претрпео највише промена, ми се морамо за сад задовољити њима. Ипак, сматрамо да је и овом приликом потребно скренути пажњу управљачима Општине да би један специјалан попис становништва био потребан Београду више него ма којој вароши и ма коме крају наше Државе, и то попис изведен на најширој основи који никад не може бити извршен приликом општих пописа становништва за целу Државу.

2. Структура становништва.

а) по домаћинствима.

Самаца је било у Београду 1921 године 5151. Домаћинстава од два лица 6006, од три лица 5192, од четири лица 4008, од 5 лица 3038. Домаћинстава са 6 до 10 чланова било је 4507, са 11 до 15 чланова 239, са 16 до 25 чланова 43 и преко 25 чланова 95. Ту су урачунате касарне, болнице и друга „општежитија“ Свега, било је 28279 домаћинстава. Просечно су долазила четири лица на једно домаћинство.

б) по занимању старешине домаћинства.

Старешине домаћинствава припадали су, по свом занимању, у највише случајева индустрији и занату (6638), затим јавној служби и слободним професијама интелектуалаца (5805), потом трговини и банкарству (4559), саобраћају (2698), земљорадњи (280). Рентијера је било, старешина домаћинствава, 4113, над-

ничара 1762, официра и војника 1076. Остали 1353 старешине домаћинства, од којих 476 самаца, припадали су другим и непознатим гранама и врстама производње.

в) по полу

Несразмера у односу мушког и женског пола била је уочена у Београду још раније, приликом првих пописа. Број мушкараца је противно него у осталим европским градовима нарочито западно европским знатно већи од броја женских. 1905 је долазило на 1000 мушкараца 749 жена, 1910: 758, а 1921 820. Опажа се ипак у последње време извесно ублажење ове диспропорције. Идући попис даће несумњиво повољнији резултат по жене, јер њихово учешће у школовању и јавној служби, што је до скоро било искључиво резервисано за мушкарце, узима све веће размере.

г) по старости.

Ако се становништво Београда подели по старости у групе од по пет година, највећи ће број долазити на групу од 20 до 24 године (18.720). Од те групе, и на више и на ниже, опажају се правилно падајући статистички редови

од 15 до 19 година	13.123	од 25 до 29 година	12.176
„ 10 „ 14 „	9.574	„ 30 „ 34 „	10.297
„ 5 „ 9 „	6.803	„ 35 „ 39 „	8.895
испод 5 „	4.718	„ 40 „ 44 „	7.186

и т. д. после 45 година 5.363, 4.619, 3.465, 2.902, 1.812, 1.065, 529, 237, 94, 24, 16 и најзад четири стогодишњака. Број мушких од 20 до 24 године двоструко је већи од броја женских, јер су то понајвише године војника у кадру Мушкарци су у превази све до 50 година; у тим годинама већ на све до стоте женских има више него мушких.

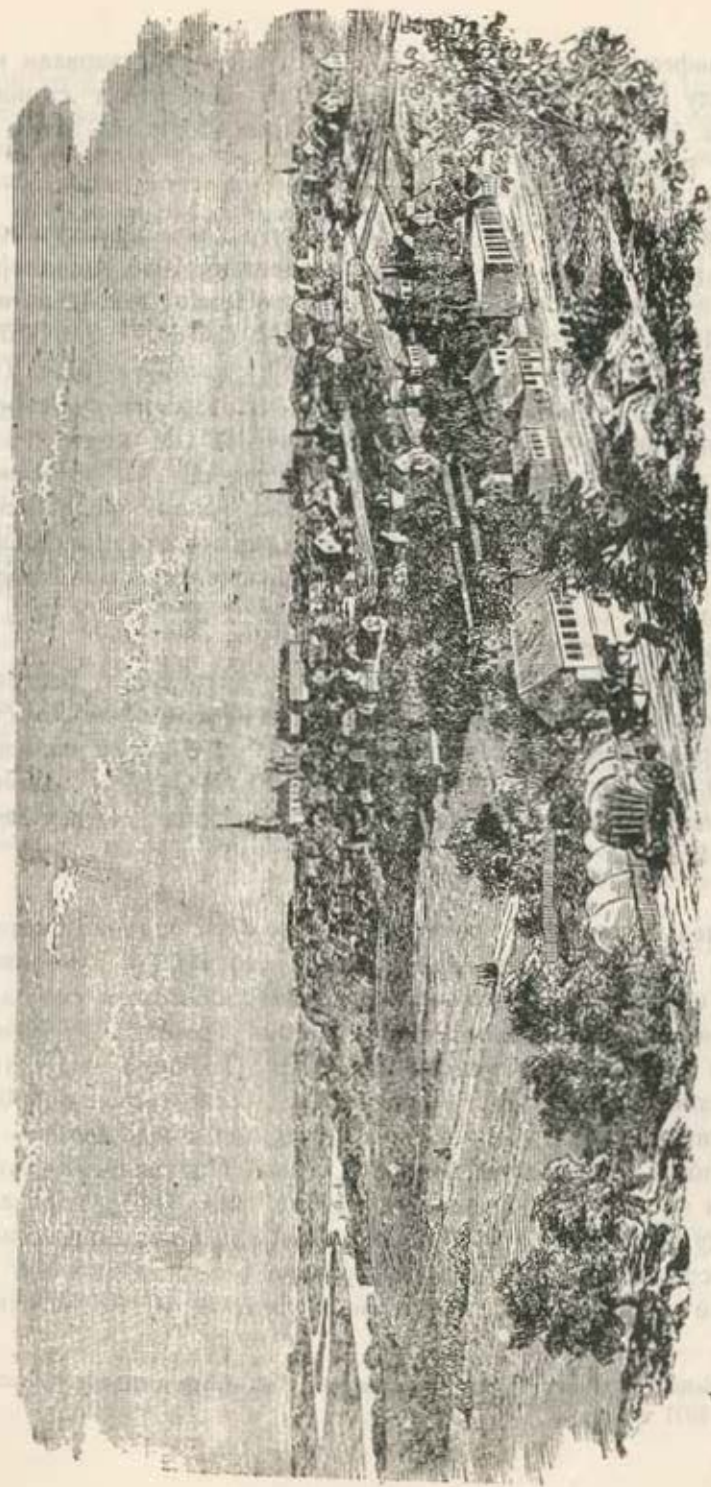
д) војници и цивилно становништво.

Београд је врло јак војнички гарнизон. По броју припадника војске, Београд долази, и апсолутно и релативно, на прво место у Држави.

Свега је било војника у Београду при последњем попису 9193, што значи преко 8% од целокупног броја присутног становништва у опште. У тај број су урачунати испитомци војних школа и војни чиновници.

ђ) по вероисповести.

По вероисповести било је православних 94.557, римокатолика 9.793, јевреја 4.844, муслимана 1.341 и евангелиста 1.110.

Београд из прошлог столећа, који још живи у успоменам старих Београђана.

Без конфесије било их је 44. Од Јевреја, $\frac{3}{4}$ су становали на Дорћолу и ту су сачињавали четвртину целокупног становништва. И Муслимана је било највише на Дорћолу, затим у кварту Варошком и Палилулском.

е) по матерњем језику

При попису од 1921 изјавили су српски или хрватски матерњи језик 96.252 особе, (86%), словеначки 1059. Од инојезичног становништва највише је било Немаца (4077), затим Руса (1999),* Чехословака (1599), Мађара (1478), Турака (487), Арнаута (410), Румуна (379), Грка (332), Француза (306), Талијана (182), Пољака (167), Енглеза (146). Изјавили су јеврејски матерњи језик 2372 особе, цигански 352 (од којих 296 у кварту Врачарском). Дипломатски представници из најразноврснијих држава учинили су да, у врло малом броју, међу становништвом Београда буду нађени и најразноврснији страни језици (дански, холандски, естонски, арапски, јапански, корејски и т. д.)

ж) по писмености.

У земљи где је проценат писмености врло мален, Београд се истиче са становништвом које уме да чита и пише. Од сто мушкараца изнад шест година само њих 11,4% нису писмени, од 100 женских изнад шест година само њих 18,9%. Општи проценат писменог становништва изнад 6 година износи у Београду 85,19%.

※

Услед недовољног времена, ми нисмо овом приликом могли изнети податке о природном кретању београдског становништва (порођајима, венчањима и умрлима). Због тога смо одуспали и од дубље анализе овде изнетих бројева и тражења узрока појавама које они представљају. То ћемо покушати евентуалио да дамо другом приликом. Само тражење броја становника за Београд у разним периодима представљало је један посао невероватно приметан и тежак. Подаци, само службени и аутентични, јер смо ми једино њих употребљавали, били су разбацани по разним званичним издањима државним, по часописима, службеним рефератима и т. д. Пре свега је требало пронаћи њих, па тек онда употребити. За потпуну

*) Већина садашњег руског становништва у Београду доселила се после јануара 1921 године.

употребу ми нисмо имали довољно времена. Да би она била бар некад извршена, и да други стручњаци не би предузи мали исто тражење, ми ћемо навести и литературу из које смо црпили податке о београдском становништву.

Литература: Јован Гавриловић, прилог за географију и статистику Србије (за 1846), Гласник Друштва Српске Словесности, књ. III, 1851, стр. 186 и даље. — Владимир Јакшић, Число и покрет људства главног града Београда у 1851 години, Гласник Друштва Српске Словесности, књ. IV стр. 249. — Владимир Јакшић, *detto*, Гл. Др. Српске Словесности, књ. VII, стр. 231. — Ва. Јакшић, Општи покрет људства Србије у 1852, Гл. Др. Српске Словесности V, 254; *detto* у 1853, *ibidem* VI, 303; *detto* у 1894, *ibidem* VII, 304. — Ј. Гавриловић, Главни завод пописа у Србији године 1854—55, Гласник Друштва Српске Словесности IX, 224. — Покрет људства вароши Београда у год. 1868, Државопис Србије 1863 стр. 10. — Число житеља Србије у години 1859, *ibidem* стр. 86.

Покрет људства Србије у год. 1862, Државопис Србије II, стр. 1 — Попис људства Србије у год. 1863, *ibidem* стр. 12. — Попис људства Србије од год. 1866, Државопис Србије VII, стр. 47 — Попис људства Србије у месецу децембру 1874, Државопис Србије IX, стр. 147. — Богољуб Јовановић, Попис људства у Краљевини Србији 1884 године, 1889. — Статистика Краљевине Србије књ. I св. 1—5 за г 1890, књ. XII и XIII за 1895. књ. XXIII и XXIV за 1900. — Претходни резултати пописа становништва и домаће стоке у Краљевини Србији књ. IV за 1905 и књ. V за 1910. — *Ortsverzeichnis für das von k. u. k. Truppen besetzte Gebiet Serbiens*, Herausgegeben vom Statistischen Amte des k. u. k. Militär General. Gouvernements in Serbien auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung von 10. Juli 1916. Belgrad, 1917 — Претходни резултати пописа становништва у Краљевини СХС од 31 јануара 1921, Сарајево 1924. — Дефинитивни резултати пописа становништва од 1921, у штампани. — Др. Драгиша М. Ђурић, Попис кућа и станова у Београду у год. 1906—907 Београд 1912. — Др. Л. М. К. Становништво Београда, цео Београд, алманах 1924.

Л. М. Костић

Грб града Београда

Општина града Београда служи се званично државним грбом Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Пре рата употребљавала је грб Краљевине Србије а њена заставица била је

српска тробојница, сад ја тробојница Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Ипак је општина града Београда остала она иста која је била пре рата. У њој се није ништа променило. Као самоуправно административно правно лице општина Београдска може да подлеже некој промени једино услед нечега што се односи директно на њену општинску

индивидуалност, а не услед дела које у њено општинско биће никако не дира. Према томе промена која се односила на државу услед проширења државне територије, није могла имати никаква утицаја на правну личност општине београдске. Промена државног грба и државне заставе не тичу се општине београдске; она важи само за државу и за државна надлештва. Та промена озакоњена је чл. 2 видовданског устава који изрично наводи да је у њему реч о грбу Краљевине и о државној застави. За то општина града Београда није требала да мења ни своју заставу ни свој грб, за то само што је држава променила свој грб и своју заставу

Али ни пре рата општина београдска није смела да се служи државним грбом, јер општина није државно него самоуправно надлештво. Тим грбом она је могла да се послужи једино у случају да је њен грб идентичан са српским државним грбом. Међутим Брокаузова енциклопедија даје слику грба града Београда коју сам на челу овог чланка оцртао. Грб представља улазна врата и куле града и звонару, вероватно, цркве Ружице. Куле и звонара су беле, кров звонаре црвен, испод кула је поље зелено, а оне су у плавом пољу. Ја не знам одакле је Брокауз пронашао тај грб. Питањем његове историјско-хералдичне вредности могу да се баве наши научници на том пољу. Али је несумњиво да ако је тај грб историјски исправан, општина београдска треба само њега да употреби а никако државни грб. Ако ли је пак њен грб случајно идентичан са грбом Краљевине Србије, она треба њиме да се служи. Што

се тиче пак заставе, ако општина београдска нема своје нарочите заставе, као што је имају друге општине, онда она и даље треба да држи српску народну тробојницу са општинским грбом.

Др. Лујо Бакотић

Још једна реч о грбу Београда

И ако не пружа ништа ново у питању самог грба града Београда, г Др Л. Бакотић учинио је врло добро што је упозорио на грб из брокхаузеновог лексикона, чинећи уз то и умесне примедбе о праву престонице да свој грб употребљава.

Употреба градских грбова јавља се око почетка XII столећа а, према тврђењу неких научника, у то време пада и примена грбова у опште код разних истакнутих породица, корпорација и т д. Околност да се грб јавља у доба феудализма дала је многим поводом да га сматрају као остаток феудалне епохе коме не би било места у животу савремених градова. У колико се сећамо то је гледиште заступао код нас и наш уважени сарадник г Драгиша Лапчевић. Ми не делимо то мишљење из много оправданих разлога.

Пре свега зна се да су градови и корпорације средњег века поникли у борби против моћних феудала, да су овима успешно пркосили и целим својим бићем били пионери ширег напретка. Већ самим тим што у градовима тога доба долази до јачег изражаја привреда новца и лични рад човека, што је целокупна њихова социјална и привредна организација заснована на правима и потребама које су се у свему разликовале од села и феудалних господара, што је на послетку, кроз медијум специфично градских односа почела да се развија и свест о политичким правима људи а у вези с тим створена и могућност за доцнију еманципацију у опште, ето зато и симболи борбе градова имају за нас нарочиту вредност. Они су све

Стари грб Београда

друго само не обележје зависности, које би нам могло сметати данас у веку политичке једнакости грађана.

Градови средњег века први пут подижу велелепне општинске домове, чији су се високи торњеви са осталим украсима такмичили са самим катедралама. Није случајност да је тако грађено. Високи општински торњеви били су спољно обележје моћних градских сталежа, организованих у еснафе и утицајних на све гране градских послова. Аналого томе и градски грбови средњег века означавају самосталност градова за чију је одбрану средњи век уложио доста смелих напора. Ми живимо у предрасудама о значају и величини тога доба за које мислимо да је довољно окарактерисано оном колико површном толико исто и смешном фразом „мрачни средњи век“. А организована муниципација тога доба која се у главном ослањаше на еснафе и продуктивне слојеве у опште, па затим стављање ове у службу рада и радна човека, нису ли само то већ довољни докази да је средњи век имао и својих светлих страна? Но то су питања о којима се да опширно дискутовати на другом месту. Ми их само додирујемо ради расветљавања покренутог питања о грбу.

Грб града Београда, који се овде први пут објављује, изгледа нам много оригиналнији, лепши и вернији од грба из брокхаузеновог лексикона. И ми, као и г. Др Л. Бакотић, не знамо како је то издавачко предузеће, чији су иначе сарадници људи од научног гласа, могло доћи до тога грба. Самим тим што се не назначује никакав извор слободно је и тумачење да је грб произвољан. Ипак би целу ову ствар требало ближе испитати. Г. Др Л. Бакотић даје произвољно тумачење као да грб треба да „представља улазна врата и куле града и звонару, вероватно, цркве Ружице.“ Он у томе полази од претпоставке о аутентичности лексиконске слике при чему се, наравно, намеће потреба као и оправданост сличног тумачења.

Наш грб битно се разликује од првога. Већ сама поља (два на броју) нагоне на размишљања да су тиме представљене две велике реке, Сава и Дунав, чему иде у прилог и постојање кривих линија. У средини је кула а лево и десно крстови. Грб садржи, значи, све елементе који дају повода веровању да је то прави грб Београда. Није искључено да ће се у току времена, можда, открити и други. У сваком случају овај докуменат има за нас особиту вредност — Још неколико речи у прилог нашег грба.

Ми смо га открили на једној оригиналној слици из 1717 год. т. ј. оне када је принц Евгеније Савојски освојио Београд. Грб је рађен у углу слике, у минијатури да се тешко види. Увеличавањем дошли смо до његовог правог облика. Карактеристични су на слици око грба турски трофеји као и натпис:

Wapen der Vest. Belgrad

Како је у то време тврђава била све, варош сама по себи подређеног значаја, то је и смисао натписа разумљив са наглашавањем тврђаве (града) а не вароши. Аустријанци су, значи, представили симбол освојене вароши какав је он био до њихове победе т. ј. кроз XVII столеће. А како су они у то време били много ближи хришћанском Београду но ми данас, према томе ближи и од писца notiце у брокхаузовом лексикону, то нам се и овај грб чини много вернији од првога.

На послетку питање: зашто би армије Принца Евгенија, славећи своју победу над Турцима, у средини ратних трофеја стављале неки имагинарни грб Београда а не онај прави, који у овој алегоричној представи победе јасно наговештава моћ нових господара? Нама изгледа бесмислено измишљање новог грба. Напротив, употреба старог грба Београда у оквиру многих трофеја чини умесном нашу претпоставку, да су Аустријанци изабрали баш онај грб који се је одржавао дуже времена, па и под Турцима, као типично обележје Београда и његових кроз векове значајних утврђења. Томе у прилог иде и сама важност грбова која је овима у опште придавана све до наших дана.

Dr Милослав Стојадиновић

Београд као привредни центар

Као ретко која престоница у Европи, Београд је постао важан у економском погледу не само зато, што је био административан и политички центар предратне Србије, него баш због тога, што се географски налази на таквом месту, да је по свом природном положају од увек био средиште целокупне српске трговине и индустрије.

Целокупна спољна трговина предратне Србије гравитирала је према Београду. И тад као и данас главни извозни артикли били су стока и жито. У Београду је била главна и извесно време скоро и једина кланица, с које се је могло извозити у Аустро-Угарску, која је била најбољи купац наших производа, најбољи као најближи. Исто тако један део житарске трговине, у колико није ишао на Смедерево и Шабац, био је упућен на Београд. Од укупног извоза, чија је вредност износила у периоду од 1904.—1909. просечно годишње око 70 милиона златних динара, $\frac{2}{3}$ ишло је у Беч и Пешту. Природно је да су се у Београду сконцентрисали и главни комисионери и извозници као и они купци, који су привремено долазили ради куповине наших производа, јер је преко Београда ишла и једина железничка веза са Аустро-Угарском.

Мора се признати, на жалост, да и тад као и доцније ни државне ни општинске власти нису много фаворизирале извозну трговину, нису подизале потребне установе, које би још више привукле извоз у престоницу и сконцентрисале извозну трговину на једном месту. Између осталог да споменем само јавна сместишта (антропо-е) у вези са осталим инсталацијама за утовар и истовар робе (елеватори). Такву једну установу имао је нпр. Земун. Наша Народна Банка још пре 30 год. почела је формирати један фонд за подизање антропо-а, али тај ни данас није ни из далека довољан за остварење овог циља. Државна и општинска финансијска политика нису се нигда бринуле, да избегавају ударање намета на артикле, који су предмет спољне трговине. Примера ради да наведем, да је једна етиважа за суве шљиве морала обуставити рад у Београду и преселити се у Земун, јер је општина није хтела ослободити трошарине на шљиве, које се увозе у варош због прераде, ради етивирања.

Уз такве прилике, као што се види, нити су државна администрација, нити политичке прилике стварале од Београда

привредни центар, него се стицајем економских и социјалних чињеница од Београда направио центар трговине.

Увозна трговина такође је концентрисана у Београду. Овде се налазе главне увозничке куће, које набављају робу непосредно код иностраних фабриканата и овде и даље продају трговцима на детаљ. У том погледу статистика предратне Србије пружа нам ове податке. У периоду од 1904.—1909. просечна сума годишњег увоза износила је око 65 милиона златних динара. Од тога више од половине долазило је на увоз из Аустро-Угарске. Овде су били главни увозници аустријских и мађарских фабрика. И из осталих европских држава роба се увозила преко Београда, само што је нешто мало долазила преко Солуна.

После балканских ратова, кад је Србија проширила своју територију, промет са Солуном био је много живљи и јачи, али је увозна трговина задржала и даље свој приоритет у престоници и тих година осетио се велики полет у трговачком погледу. Цифра увоза нагло је порасла, али за сав тај развој није било много времена, јер је ускоро наступио Светски Рат. Београд је нарочито трпео и страдао услед рата и за 5 година скоро није било никакве привредне делатности. Оно робе, што се затекло, у току рата је потпуно потрошено, тако да су у 1919. сва стоваришта била празна.

Од 1919. год. показује Београд један необичан и снажан полет у погледу трговинском. Од укупне цифре увоза, која износи око 7—8 милијарди годишње, на Београд сигурно долази половина. Толика вредност и количина робе чини, да се у Београду настањују представници страних кућа, које су заинтересоване увозом у нашу земљу, а тако исто и јаке извозничке куће, које имају непосредних веза с иностранством, налазе у престоници најпогодније поље рада.

Колико се привредна делатност развила после рата, најбоље се види из података о раду Београдске Берзе. Докле је пре рата број чланова Берзе износио од 100—120, дотле је број чланова у 1923.—1924. год. износио преко 300, а 1925. 289 и 1926. 279. О развоју послова још више него број чланова показују нам цифре обрта. Докле се пре рата врло слабо или готово нимало трговало државним папирима, дотле је у 1924. год. продато папира за 225,8 милиона, а у 1925. год. тај обрт је износио пола милијарде. Али се највећи успех

опажа у обрту девизне трговине. Докле је пре рата укупни обрт девиза и ефективног злата (наполеондори) износио 15 до 20 милиона златних динара, дотле је за последње 3 године тај обрт био следећи

1924.	3.703,000.000 Дин.
1925. .	4.211,000.000 .
1926.	2.853,000.000 .

Пошто се девизе у главном купују за потребе увозне трговине, то се из овога најбоље види, да је скоро половина целокупног увоза нашег упућена на Београд. Последња година показује извесно опадање услед тога, што се осећа јака криза манифактуре и других грана увозне трговине.

Колики је полет настао после рата у економском погледу, најбоље се види у отварању нових трговачких радња. Број протоколираних фирми повећао се 2—3 пута према бројном стању од пре рата и то скоро у свим гранама трговине. Исто је тако било и са занатима. По једној статистици од пре рата из 1908/09 годину од главних занатских радња у Београду било је.

- 37 браварских радња
- 67 кројачких
- 33 столарских
- 50 обућарских

Као што се из овога види, данас су те цифре 3—4 пута веће. Нагло се повећао број стоваришта готове израђене столарске, обућарске и друге робе, а поједине занатске радионице претворене су у читаве фабрике. Нарочито је грађевинска делатност изазвала јако подизање извесних занатских грана, које су у вези с грађевинарством, као што су столари, фарбари, бравари, стаклоресци и т. д.

У вези са целокупним економским напретком дошао је и полет у области банкарства. Пре рата број новчаних завода у Београду износио је око 40—43 и у 1911 год., непосредно пре балканских ратова, било је 43 новчана завода с укупним капиталом од 25,4 милиона златних динара. После рата, међутим, број новчаних завода попео се на 70—80, а укупна сума капитала (не рачунајући ту филијале загребачких и других страних банака) пење се на пола милијарде динара. Сем тих приватних завода, на које се односе предњи подаци, у Београду

је главно седиште Народне Банке, Државне Хипотекарне Банке и Поштанске Штедионице. Ове три установе представљају јаке кредитне изворе и у главном чине центар нашег кредитног саобраћаја.

Нарочито је после рата у Београду напредовала трговина животним намирницама. Снабдевање Београда вршило се у главном из Војводине, нарочито Срема и Баната, док се наши крајеви нису опоравили и успособили за производњу. Колики

Типови са Београдске пијаце прошлог столећа.

је обим узела трговина животним намирницама, најбоље се види из података, које нам даје општинска трошарине. У току 1926. год. наплаћено је у Београду трошарине од увезених производа ради потрошње:

Производа земљорадничких	2.343.482,60	дин.
„ сточарства	5.450.148,65	„
Колонијалне робе и сурогати	398.911,50	„
Цвеће, семе, разни плодови и сокови од истих	182.273,80	„

Рибе, шкољке	90.751,50
Производи шумарства	1.328.069,70
Производи пољопривредних гра- на и индустрије	23.538.955,69
Копови, мин. уље и њихови про- изводи	1.048.827,94
Прерађени восак, животињско биље и др.	296.804,60

Укупан приход

Од трошаринских станица (у који улази и трошарина предмета овде ненаведених)	40.000.000 дин.
Од царинарница наплаћена трошарина за рачуи општине	10.000.000

Свега 50.000.000 дин.

Интересантни су у том погледу подаци које нам даје Београдско Кланичко Друштво. 1911 за варошку потрошњу у Београду поклано је:

9.238 волова
4.414 телаци
3.351 овнова и оваца
37.371 јагањаца
22.917 свиња
1 161 прасади

Међутим, у 1926. број поклане стоке више се него удвојио. Према подацима Кланичког Друштва за варошку потрошњу поклано је:

15.107 волова
4.556 крава
23.247 телаци
10.942 овнова и оваца
40.018 јагањаца
1.123 коза
45.432 свиња
3.148 прасади

Уз то треба имати на уму, да се један велики део стоке увози у закланом стању из прека и из Србије и да нарочито пред Божић и на Ускрс клање ситне стоке измиче испод контроле статистике. Према томе може се сматрати, да се потрошња меса у Београду више него утростручила. Тако је и

с осталим важнијим артиклима народне исхране. Отуда су у Београду нагло напредовале радње с животним намирницама, нарочито је много отворено бифе-а, деликатесних радња, гостионица и народних кухиња и т. д. У том погледу показује се један огроман напредак. Тако исто напредовала је и индустрија, која је у вези с производњом животних намирница. Једино је млинарство престонице у опадању, иначе показује огроман напредак пиварска индустрија, производња чоколаде, месарска индустрија, хлеба и разних пецива, послastiца и израда од шећера и т. д.

Привредни развитак Београда тек улази у своју одлучну фазу чему иде на руку и постепено техничко уређење престонице као и читав низ других утицаја, привредних, социјалних, политичких, опште културних и међународних, који Београду обезбеђују будућност великог и напредног града. Само је потребно да тим природним условима за даљи економски развитак вароши, који су постали још многобројнији, сложенији и шири после рата, следује и примена других јавних мера од стране државе и општина како би Београд могао да одговори својим високим задацима које му историја нашега народа додељује у новом реду ствари после уједињења. Приликом доношења новог закона о управи и самоуправи градова, чији је пројекат већ завршен у Министарству Унутр. Делатности (види и примедбе учињене на последњем конгресу савеза градова Краљевине, одржаном у Загребу маја ове год.) згодна је прилика да се и Београду обезбеди шири развитак указујући му све оне олакшице које су за то стварно потребне. Пре свега не сме се заборавити да снага једнога града ниче из његовог економског напретка, што значи да се морамо у далеко јачој мери позабавити питањима ове врсте не преостављајући слепој случајности даљи развитак привреде. У колико овој дамо већег полета у толико ће нам и градови бити напреднији па ће самим тим и целокупном народу бити боље. Београд као привредни центар треба да буде предмет ширег старања меродавних фактора као и да се то старање испољи у примени стварних мера за његов економски развитак већих размера.

Тиме ни у колико не потцеђујемо значај приватне иницијативе. Напротив она је нарочито у Београду дала врло много па је посве оправдана нада да ће то и у будуће бити случај

у још јачој мери. Организације наших привредника иду томе на руку, а број ових није мали као што ни утицај истих није безначајан. Београд је средиште привредних установа које су јако коракнуле у напред у последње време. Сигурно да ће утицаји са ове стране расти у сразмери економског снажења Београда који, да то опет поновимо, има све услове да постане далеко моћнији привредни центар. Имамо пуно разлога да се искрено радујемо томе преокрету и с обзиром на сложенији наш међународни положај после рата који Београд баца у центар крупних догађаја, као и ради угледа целокупног народа чија ће се стваралачка способност добрим делом ценити по напретку и уређењу престонице.

Dr Н. Станаревих.

Културни Београд^{*)}

Музички развитак престонице

Када је зубља, зажегнута на Орашачком састанку 1804. год. обасјала у ланце оковани словенски југ, пробудио се успавани понос прегаженога роба, и *нација* је ступила на историску позорницу први пут после петвековног ропства, и то суверено и смело. Не мења ствар ако је следовала катастрофа из 1813., деценија, мање или више, није могла да заустави точак историског процеса, који се већ наговештавао кроз начела француске револуције. А да је дело морало да уроди плодом, у то нису сумњале ни наше жене са села, које су поручивале мужевима, да ако нису способни да се боре, нека пашу женске прегаче. Доба жетве већ је било стигло, јер је сетва била и дуга и страшна а да не би уродила плодом.

Ако загледамо у историју XIX stoleћа предкумановске Србије видећемо са коликом се доследношћу и упорношћу истављала *национална* мисао изнад свега. И није се томе ни чудити, јер је косовска трагедија покопала у гроб и себре и велможе, а петвековно ропство успело је да утре и последњи траг на кастинску поделу, и да на историску позорницу, у одсудном часу, избаци *народ* са *националном* свешћу. Отуда када су дошли први резултати борбе за слободу, сви су се културни и уметнички покрети кретали у знаку националном, и у томе знаку увек и побеђивали.

Београд, као центар политичке власти, био је, уједно, и културно уметничка жижа, и из њега је национални замах струјао кроз све делове раскомадане нације. Без икаквих музичких традиција, Београд је био у положају да потпадне под разне музичке утицаје, стране, разуме се, и он, и у колико је потпадао, брзо се трезнио и тражио своју линију, линију која је имала национални значај и снагу. А оно што се, у опште, у целокупном културном настојању од стварања Кнежевине Србије приметило, приметило се и у музичком

*) Културни развитак Београда, који је у исто време културна историја Срба новијег времена, биће предмет нарочите студије и с обзиром на опширност саме теме о којој је иначе доста писано. Овде доносимо само један одломак о музичком развитку престонице који је мање познат

развитку, a на име. да је приватна иницијатива била та која је била покретач свега духовног живота.

У време Кнеза Милоша музици се, сасвим појмљиво, није могла већа пажња обратити. У музичком погледу, оно мало интелигенције што је било у народу, или је било странац, или наши који су били на страни, потпали под утицај стране културе, и одушевљавали се немачком, талијанском и француском музиком. Први капелник, прве војне музике у Србији, био је Јосиф Шлезингер, кога је године 1834. довео из Пеште у Шабац Господар Јеврем, брат Кнеза Милоша. Као капелник у Крагујевцу и Београду, где је Кнез Милош пребивао, Шлезингер је први почео да прикупља народне мелодије и да из њих саставља маршеве за своју капелу. Он је обучавао младиће у песми; упознавао их са нотним знацима и упражњавао у певању скала. То су били први почетци једне музичке школе. Амбиције су биле скромне научити неписмене азбуци само. Колико је још стаза требало проћи па да се успне на висине, са којих зрачи једно топло и велико сунце; и колико је још деценија требало па да се отвори у Београду Прва Српска Музичка Школа.

У нашем народу постојао је још од искона један дубоки музички смисао. Сетни и чежњиви напеви нашега народа били су израз оне дубоке психолошке одлике, која је нама, као Словенима, урођена. Али да ти напеви и мелодије дођу до јачег уметничког израза још није било услова, јер култура и уметност једнога народа претпостављају еволуцију духовног и цивилизованог живота народа, и траже потребне институције које би културу и уметност, као резултат позитивног сазнања духа, учиниле приступачним широким народним масама, јер је вечна истина да наука, књижевност и уметност имају пуну вредност тек онда када постану својина целог народа. А музичка уметност педесетих година прошлога века у Београду била је својина малог броја интелектуалаца, који су по одласку Ђурковићеве дружине¹⁾ — која је давала представе код Старог Здања, које је изгорело 1849. — почели да се скупљају у својим приватним становима и негују хармо-

¹⁾ Никола Ђурковић, чиновник Паробродарског Друштва у Панчеву имао је своју дружину, која је изашла на глас 1842. г Он је 1847 прешао са квинтетом у Београд, где је био одушевљено примљен. Ђурковић је напустио Београд са дружином 1849. год.

нично певање. Утицај ове дружине био је врло велики, и под њеним утицајем основано је у Београду 1. јануара 1853. *Прво Београдско Певачко Друштво*, чији је циљ, према првим статутима, био „забава и међусобно уживање и обучавање у музици.“ Ширење музичке уметности у шире слојеве народа није било предвиђено. На народну музику, напеве, нико није ни мислио, јер су се народне песме сматрале за „простачке“

Као што је увек случај код народа који из свога примитивног ступња ступају на културно поприште, а наине да повлађују било једној било другој страначкој култури, то исто имамо и овде. У друштву се неговала немачка, а у мањој мери и француска музика, и то на језицима дотичних народа. Тек доцније почео је наш језик да се чује у песмама које је Прво Београдско Певачко Друштво певало. *Корнелије Штанковић* (1831—65) још није био дошао у Београд да га истргне из космополитског музичког сна и укаже му националну музичку стазу. Његов први хоровађа *Милан Миловук* дошао је 1852. у Београд из Румуније где је био економ на имању мајора Мише Анастасијевића, и Миловук је у друштву основао Музичку Школу, у којој се предавала виолина и чело, и из које су изашли неколико ваљаних ученика, који су, доцније, свирали у позоришном оркестру.

Миловук је музицирао и јавно, и из причања г. Тоше Андрејевића сазнајемо, да је једном у сали Велике Школе био некакав концерт на коме су свирали Миловук и његови ученици „ситно, јаче па *un poco*“, како г. Андрејевић каже. Свирали су увертиту „Циганку“ Миловук је свирао чело и мрштио се на младиће, што значи да није било све како треба. После савршене тачке стари професор Чварковић причао је да је већ раније рекао Миловуку да свирање не иде како треба, али да је Миловук био тврдоглав и није примао ничије примедбе и савете. Интересантна је његова примедба г. Андрејевићу: „Циганлук, чуо сам да свираш „Сватовац“, а не знаш како се ноте зову.“

Остаје као историски факт да је тенденција за Прву Музичку Школу поникла, од самога почетка његовог оснивања, у Првом Београдском Певачком Друштву, и та се идеја провлачи стално кроз друштвени рад све док 1899. није у договору са Мокрањцем и основало *Прву Српску Музичку Школу у Београду*.

Да би видели како је, онда још патријархална средина из Стеријиног „Београда некад и сад“ — у коме су се сукобљавала два света: стари и нови — гледала на оне који су са виолином, или „ћеманетом“, како су онда звали овај музички инструменат, пролазили улицама, онда још капијама затвореног града, цитираћемо једног хроничара из тога доба који каже: „да су се за ученицима Музичке Школе, и онима који су, са виолином под пазухом пролазили улицама Београда освртали, гледали на њих као на неке, што но кажу „фантазије“, мрмљајући једну једину реч „дигани“. Музичка професија сматрала се шесетих година прошлога века у Београду, као што се из овога види, као професија која није достојна старих оцаковића који нису имали куражи ни моћи да се отму од овога и оваквог патријархалног резонувања.

Али када се 1856 г. појавио у Београду први композитор нашега рода Корнелије Станковић, онда се у Првом Београдском Певачком Друштву појавила реакција на дотадањи рад и пригрлио се наш музички национализам. За ово има велике заслуге ондашњи друштвени председник, покојни чика Степа Тодоровић, сликар, интимни пријатељ Корнелијев. Неоспорно да је победа овог националног музичког правца утицала на развијање музикалних способности интелигенције у Београду, која почиње већ да се јаче интересује за музику

Поред Миловука радио је на музичком васпитању наше омладине у Београду у то доба и Д. Реш, који је, када је отворено *Народно Позориште* у Београду, дошао за капелника — „оркестар директора“, како се онда то звало. Позориште је било у Синагози, у поп Лукиној улици, а у кући свештеника Сушића, пре него је Реш дошао за капелника, и он је у оркестар овога позоришта — новосадске трупе, чији је капелник био Аксентије Максимовић.

И тако, док се вокална музика неговала у П. Б. П. Друштву, инструментална је узимала маха у Н. Позоришту, ограничавајући се, разуме се, на музику између чинова, као и за пратњу комада са музиком. Оркестром је, поред Реша, дириговао и Даворин Јенко, а када се 1873 затворило Н. Позориште, услед финансијских недаћа, капелник је био Фердинанд Мелхер.

Из свега до сада реченог види се да се један срећан музички живот још није био развио и ако се овде онде музи-

цирало, и омладина која је хтела да се музички образује није имала где то да постигне јер праве Музичке Школе још није било.

Идеја оснивања Музичке Школе није се губила у П. Б. Друштву, јер већ 1875 г на ванредној скупштини, одржаној 22. марта, оно доноси резолуцију „да се у спомен великом српском уметнику почившем Корнелију Станковићу приреди концерт, од чијег би се прихода имао основати фонд за подизање Музичке Школе под именом „Корнелијанум“ Овакви концерти да се у ту сврху дају сваке године по један.“ Те године створена је у друштву приправничка школа да би чланови добили основна музичка знања.

Када се завршише ратови 1875—76, онда је на ванредној седници Првог Београдског Певачког Друштва, на предлог Стеве Тодоровића, решено да се као питомац друштвени пошаље Стеван Стојановић — Мокрањец ради музичког образовања у Минхен. Месечна стипендија му је 120 динара.

Да би схватили како су људи, који су ову одлуку донели, гледали у будућност, и како су се поштено залагали за нашу музичку уметност и њен правилан развој још онда када држава није ни помишљала да притекне музици у помоћ, потребно је рећи из којих је прихода стипендија, у суми од 120 динара, имала да се обезбеди Мокрањцу. „Прво: Сигуран приход од огледала и слика, које је ствари г Бранко Јовановић дао да се путем лутрије изиграју, од кога прихода половина иде г Бранку, а друга половина на издржавање Стевана Мокрањца. Приход од поменутих ствари износио би од прилике 1700—2400 дин. Друго: сигуран приход. Дружина има код државе на зајму својих 35 цесарских дуката, од којих 30 да се уступе Мокрањцу на издржавање. Ванредни приходи су рачунати од села и забава које би друштво у корист Мокрањчеву давало, као и приход који су обећала дати певачка друштва у Пожаревцу, Митровици и Неготину са концерата које би давали у Стевину корист“

5. октобра 1888 г. П.Бр. 8142 одобрио је Министар Провисете Др Владан Ђорђевић г Тоши Андрејевићу — Аустралијанцу да отвори у Београду Вишу Музичку Школу (Конзерваторијум). Школа је имала правила, и годишња је чланарина била 24 дин. У њој је поред г. Андрејевића био ангажован јакo г Карло Глик, професор музике, који је у школу донео

био и своја два клавира, а г. Андрејевић 3 виолине, 1 чело, 1 флауту, 1 обоу, 1 фагот и хармониум. Школа је отворена новембра 1888 год. у кући Војина Радуловића, Вука Караџића улица.

Финансијска ситуација учинила је да је школа, после годину дана, престала да ради зато, што је било све мање ученика који су плаћали. Глик је продао своје клавире да би могао да исплати дугове, напустио Београд и отишао у Суботицу, те је тако пропао и овај покушај за оснивање музичке школе у Београду. Год. 1893. Певачка Дружина „Станковић“ покушала је са г Штирским да оснује Музичку Школу, али је то био само покушај и ништа више.

Музички живот Београда, односно Србије, осамдесетих и деведесетих година прошлога века, сем вокалне хорске музике, није бележио какве веће музичке датуме. Музичаро-се вероватно, и онда по где-где, али приватно, шира публика није имала удела у томе. Музички обдарени младићи долазили су до најпотребнијих и најосновнијих музичких сазнања мање кроз средњу школу, а више приватним радом код оно мало способних музичара. Оснивање *Гудачког квартета* 26. септембра 1889. г. од стране Мелхера, Стевана Шрама, Јосифа Слободе и Мокрањца, било је тачно једну деценију раније од оснивање Прве Српске Музичке Школе, и његов је задатак, како оснивачи у правилима кажу, био у томе „да извођењем класичне и словенске музике приређују концерте, те да шире музикални укус у престоничке публике, и тиме да попуни празнину која се одавно осећа“. Овај је квартет активно деловао у периоду од 1889—1893. год., имао успеха, и био насушна потреба београдског друштва.

Све ово није било довољно да удовољи културне потребе Београда, који се и у музикалном смислу развијао из године у годину све више; и потреба за једном стручном музичком школом, која ће, правилном музичком наставом у свима правцима, развити музички смисао код ученика и публике, све се више осећала. И зато је појава Прве Српске Музичке Школе у опште поздрављена топло од свих оних, који су били жедни свеже музичке росе која и болне лечи и диже. Али се један факат мора и у овоме музичком питању подвући, а наиме: да је и Прва Српска Музичка Школа, као и Прва Занатско-Уметничка Школа, постала иницијативом и средствима приватних људи и институција.

На деветом састанку Првог Београдског Певачког Друштва, одржаног 21. IX. 1899. у кабинету Велике Школе, председник Ђока Станојевић, професор Велике Школе, предлаже да друштво оснује музичку школу, напомињући да је он, у договору са г-ом Ст. Мокрањцем, Цветком Манојловићем и Станиславом Ст. Биничким, предузео извесне кораке. Предлаже да се три члана Управе П. Б. П. Друштва изабере у Савет Музичке Школе. У Савет су изабрани од стране друштва Димитрије Ђорић, Драг Поробић и Михаило Јов. Николић. Целокупан Савет Музичке Школе изгледао је овако: председник Ђока М. Станојевић, директор Ст. Мокрањац, чланови: Станислав Бинички, Д. Ђорић, Цветко Манојловић, Драг Поробић и Мих. Ј. Николић. Према томе сва управа и састављање правила за музичку школу, као и њена организација, остављена је овоме Савету. Одлучено је да Српска Музичка Школа, као саставни део П. Б. П. Друштва стоји под његовим окриљем.

Према правилима школа се делила у *почетнички* и *виши* одсек. Учење у сваком одсеку трајало је по три године, а наставни план обухватио је све што једна музичка школа мора да има. 9. XI. 1899. г. отпочели су редовни часови у школске 1899—1900. г. уписало се 48 ученика. Као наставник виолине ангажован је Јован Ружичка, док је клавир предавао Цветко Манојловић, а соло певање и теорију Мокрањац и Бинички. И од тада па на даље почео је органски и сталан развој музичке школе кроз коју су пролазиле све музичке генерације које данас у нашем музичком животу играју улогу било музичких вођа, било музикалне публике. Број ученика се постепено увећавао, тако да данас *Музичка Школа у Београду*, субвенционирана од државе, стара Српска Музичка Школа, броји преко 700 ученика. Наставничко особље се сваке године увећавало, и данас Музичка Школа у Београду почива на наставницима који су прошли кроз њу као ученици и данас одужују свој дуг и према школи и према нашој музичкој култури. Из те школе потекли су сви музички покрети као *камерно удружење* у коме су били г-ђа Иванка Милојевић, г-ца Рајна Димитријевић и г-г. Милоје Милојевић, Јован Зорко, В. Рендла и Јован Ружичка. Ово је удружење неговало интимну камерну музику и стил, и испуњавало осетну празнину нашег музичког живота.

Сада је било са свим природно, очекивати да ће се музички живот развијати и правилно и брзо, јер је интерес омладине порастао. И док је у првом периоду музичког развојка Београда поклањана већа пажња вокалној музици, коју су поред Првог Београдског Певачког Друштва неговала и певачка друштва Станковић, Обилић, Српско Јеврејско, Јакшић, Милошевац, Каћански, Карађорђе, Абрашевић и Јединство, дотле је период после стварања Српске Музичке Школе, почео да доноси инструменталну музику, којој се већа пажња обраћала и у Н. Позоришту, које је још и раније давало и комаде са музиком, поред тога што је позоришни оркестар свирао између чинова разне оркестралне композиције. Концертни живот почео је да се буди, и на концертни подиум поред страних уметника већ су почели да ступају и наши. Већ се помишљало и на оперу, и ако се за то нису имале домаће снаге. Први покушаји оперетски у Н. Позоришту пропали су, јер Београд није волео музику те врсте. Непосредно пред почетак ослободилачких ратова 1912. г чињени су оперски покушаји и дате су у Н. Позоришту опере „Кавалерија Рустикана“ и „Тоска“ Ратови су прекинули ове почетке, и 1919. настављено је у томе правцу. Могућност је била већа, јер су у нашу земљу дошли оперски певачи, махом Руси, те је се тако могло активније радити на развијању опере. Данас Београдска Опера има иза себе скоро једну деценију, и на надлежнима је да је воде правилним путем.

Поратни Београд имао је и смисла и потребе за музиком, јер је маса његових грађана за време изгнанства и чула добру музику и осећала потребу за њом. Отуда се јавља потреба за оснивањем Београдске Филхармоније, о којој се сневало још у првој деценији овога столећа, а која је и основана 1923. од стране чланова оркестра Н. Позоришта и наставника Музичке Школе у Београду. Поред ње су се јавили и аматерски оркестри „Станковић“ и „Београдског Музичког Друштва“, који су дали неколико концерата свега. „Народни Конзерваториум“, под окриљем Удружења Пријатеља Уметности „Цвијета Зузорић“, већ преко две године активно дела, приређујући концерте на којима ступају наши домаћи уметници, а одзив публике је за све концертне и музичке манифестације, може се слободно рећи, велики. Да је ово факат заслуга је Музичке Школе у Београду, као и Музичке Школе „Станко-

вић“, која је основана 1911 год., јер је сва музикална публика данашњег Београда прошла кроз Музичку Школу у којој је добила правилно музичко образовање. Чињеница да се данас у Београду школује у Музичким Школама годишње преко хиљаду ученика, и сувише јасно показује да је идеја старе Српске Музичке Школе да постане Конзерваториум сазрела, и да је на држави да оно што је учинила у Загребу и Љубљани учини и у Београду, јер је Београд то и заслужио. А кад се и то оствари, а крајње је време да то и буде, онда ће сени оних који су у почетку друге половине XIX века у Београду маштали о „Корнелиануму“, као највишој музичкој установи, моћи да буду задовољне, јер су њихове идеје, поникле још у доба док се над београдском тврђавом вила турска застава а низам шиљбочио на градској капији, оствариле у слободном престолном и Краљевском Београду

Коста П. Манојловић.

ИСПРАВКА.

Непажњом коректора није била приликом ревизије уочена штампарска грешка код наслова слика на стр. 7 коју су грешку свакако и сами читаоци могли уочити. Тако су на пр. у Београду 1736 год. били Аустријанци а не Турци. Тиме се ипаче не умањују ниуколико оригиналност слика из XVIII столећа.

ПОСЕБНИ ДЕО

Развијање Београда

његове регулације и нивелације, катастарски радови

Према подацима и плановима о Београду и његовој регулацији види се да се први покушаји о његовом регулисању и добијању регулационог плана у новије доба датирају из 1867. год., када је г. Е. Јовановић чинио покушаје да тадању варош у њеном ужем делу до шанца, који је опасивао Београд, а који је ишао од Дунава поред старе Ботаничке Баште у Панчићевој улици на Видин-Капију, па Скадарском улицом код данашње поште, Обилићевим Венцем на Варош-Капију и падином ка Сави до данашњег пристаништа. У овом делу означене су улице које би требало проширивати а које као посве криве и неугодне затворити и нове просећи.

Може се одмах рећи да су и ови покушаји били доста слабо технички разрађени, јер се овде одмах примениле чисто геометријске линије да би се добили правилни квадратни или правоугаони блокови, не базирајући на теренске прилике и можда на боље постојеће дијагоналне улице, које су већ ишле много блажим падом од гребена ка Дунавској падини. Изгледа да је овај покушај имао и фаталних последица за доцније пројектанте, јер се у доцнијем Зарићевом плану већ у 1878. г. допуњује ширење вароши по истом принципу већ за много већи реон вароши.

Док се у првом плану из 1867 год. појављује регулисање вароши на простору од око 120 хектара, већ се у 1878. год. види готово озидан део све до данашње Београдске ул., обухватајући западни Врачар и Палилулу до Гробљанске ул., као и Булбудерски поток у том делу Свакако ова се регулација датира после 1869 год. од Књажевог указа од 19. фебруара исте године, где се овлашћује Министар Грађевина, да изврши регулацију Београда по израђеном плану

Појављују се и планови регулације Београда од 1884. год. где се такође види да је тадањи Београд већ имао утврђен регулациони план за део до данашње Славије, тада Симићевог Мајура и Енглезовца.

Све до 1892. године о регулацији Београда водило је рачуна само Министарство Грађевина, а тек тада Краљевим указом од 10. јуна исте године извршење регулације Београда са свима фондовим имањима прелази на Општину Београдску. До тада је градски реон износио око 550 хектара.

Рељеф Београда

Како се Београд већ нагло развио и преко ове раније регулације, то је Општина Београдска у 1905. и 1907. години добила одобрење за проширење грађевинског реона и допуну регулационог реона за крајеве: Источни Врачар обухватајући Савинац-Енглезовац, Грантовац, Чубуру, Булбудер до потока,

један део Хаџи-Поповца, као Дунавски крај од Краљевих штала ка Електричној централи а до Видинске улице. Овако проширени део грађевинског реона износио је око 1005 хектара.

Све до рата подизање Вароши вршило се по овим регулационим плановима датираним како из ранијих година тако и доцније приновљеним, наравно са више измена за поједине улице, што је кад кад боље а често горе решено. После рата појавила се замисао и потреба и за израду новог регулационог плана Београда, који је имао да изврши коректуру постојећег плана а нарочито допуну плана за онај део вароши који га није никако ни имао, а зашто се могло одмах увидети да ће најближа будућност то захтевати. Он је после дугих студија и одобрен у 1924. години.

Овим су планом учињене веће измене у проширењу постојећих улица због потребе саобраћаја, као боље везе Савске и Дунавске обале са гребенима исто тако да и периферија добије што боље саобраћајнице са центром, у вези са њеном регулацијом

Наравно да обзирући се на велике материјалне издатке, постојеће стање није могло много изменити, те је и регулација у центру остала без већих измена.

Овome је узрок ранија грешка постојећа у регулацији из 1884. год., што се није добро технички сватио положај Београда и његове теренске велике разлике, те су улице врло несретно и несмишљено постављене управно од гребена ка обалама Саве и Дунава, добијајући на тај начин само правилне блокове у виду шаховске табле, али веома нерационалне у погледу саобраћаја, јер су исте услед великог пада неупотребљиве за мало тежи саобраћај. То се нарочито огледа у регулацији Савске падине, на Западном Врачару између Шумадијске, Немањине ул. па све до Моравске улице, као и на Дунавској падини од Васине до Душанове улице.

Грешке ондашњих пројектаната биле су фаталне и неправљиве, јер би свака поправка сада коштала тјак много, да то неби могла поднети ни најбогатија каква варош. Примена овако праволинијске и правоугаоне регулације по угледу на Американске вароши, може се дозволити само у варошима где су висинске разлике мале, а никако се тај принцип није смео применити на Београд, где је ова разлика врло осетна на доста кратком одстојању, јер док је висина кота Савске и Дунавске обале 75—76 м. дотле је већ гребен Теразије на коти 115.

Новим регулационим планом желело се: да се добију бар неколико бољих веза гребена са обалом Саве и Дунава. Такве се две саобраћајнице виде у плану: прва која иде од Позоришног трга дијагонално ка Душановој улици, пресецајући постојеће блокове; као и на Савској падини, правац Призренске—Бранкове, преко Варош-Капије падином испод Косанчићевог Венца ка Пристаништу Или две нове улице које везују жељезничку станицу са центром; једна од Босанске улице преко Зеленог Венца и друга коректура Балканске улице са Немањиним.

Свакако да ће ове нове улице са повољним падом и побољшањем саобраћаја стати сада много финансијски, јер про-

Ширење Београда

Прва линија (рачунајући од града) 1867 год., друга линија 1878 год., трећа 1927 год. и четврта означава његово ширење до 1950 год.

лазе кроз изидане блокове, те и њихово извођење не може се замислити у скорој будућности.

Проширење постојећих улица врши се много лакше и њихово извођење зависи једино од самог развитка вароши у погледу изградње, те се ово већ оцртава у појединим улицама, где се зграде подижу на будућој регулацији.

Добијањем нових тргова, ма да у малом обиму, унеће се ново естетично решење регулације. На жалост наши тргови ниједан нема карактер архитектонске целине и мирноће, нису поштеђени великог саобраћаја кроз исте, већ су то више саобраћајни чворови, тако да се за посматрање нема ни места ни

времена, да би се mogла прегледати њихова архитектонска и естетичка важност.

Може се зажалити што Београд који лепотом положаја доминира над осталим европским па и светским варошима, није био тако срећан у свом регулисању и обраћена на њега већа стручна пажња при изради ранијих регулационих планова, те се сада те грешке не само свете, већ су и непоправљиве. Тако исто и ширење вароши отишло је погрешним правцем, те се нагло бега од онога што је животна потреба једне вароши, а то је — вода. Варош се ка обалама врло слабо развија, нарочито Дунавска страна. Овоме исто тако треба тражити узроке у нерегулисању обала и хигијенских услова у каналисању вароши, која још није изведена у падинама Саве и Дунава.

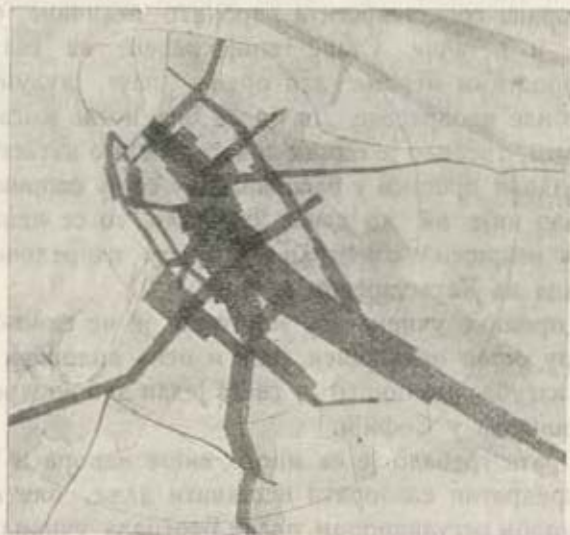
Што се тиче нивелете Београда и његових улица, оно се датира још из 1889. године, а од тога времена није се готово ништа даље ишло. Нови регулациони план требао је да дâ и нивелациони план. За овај посао после рата требало је много времена, пошто се од ранијих нивелета није готово ништа затекло. Овај се посао морао потпуно обновити. Покушаји за већа мењања нивелета улица остали су без резултата, јер то би изазвало не само веће техничке радове, већ и финансијске издатке због оштећења постојећих објеката. Зато су се и те идеје морале у неколико кориговати и прилагођавати више постојећем стању, те да се омогући не само брже подизање зграда, већ и брже попличавање улица модернијом калдрмом. Јер, најзад, ранија недовољно смишљена регулација морала је повући и лоше решење нивелације.

При пројектовању улица није се одмах водило рачуна о висинским разликама, те су падови морали прећи нормално допуштене границе и услове доброг саобраћаја.

Великих мана има у ранијој регулацији, што су отворани такви блокови, да се не могу добити онакви грађевински плацеви какви треба да буду по техничким прописима.

Однос између дужине и ширине блока није у сразмери, па према томе ни грађевински плацеви у погледу лица и дубине несразмерни су у више прилика, што пак онемогућава онакво подизање зграда, како то тражи модерна техника и хигијена. Нарочито су у старом делу Београда — Савамала и Јеврејска Мала — плацеви веома несретних димензија, да се без веће

препарцелације постојећих имања или бар принудног спајања мањих и уских плацева, не може никада добити естетичко и хигијенско решење за изградњу. Можда слаба примена грађевинског закона или његова непотпуна и застарела обрада чине, да још и новији објекти не пружају никако добру слику модернијег подизања вароши. Свакако нови грађевински закон који се ради допуниће све недостатке ранијег и избацити застареле прописе. Велике блокове треба још благовремено просећи новим улицама, и тиме добити мање али боље грађевинске плацеве, што би се добило више зграда са лица нових

Шема дневног промета у главним улицама

улица, јер се не може очекивати да се у великим градовима од приватних остављају слободни простори за баште, већ се то мора, надокнадити само јавним парковима, скверовима и булеварима. Изградња већих дворишта са баштама и слободним зградама може се тражити још у удаљеним крајевима и предграђима, где су цене земљишта релативно мале. Најзад и сам закон опорезивања не иде у прилог овом у погледу хигијене најбољем решењу, — те се зато и слободни простори остављају минимални.

Да би се добили тачни савремени премери Београда са свима објектима и баштинкама, приватним, општинским и Др-

жавним, који би премер служио како за извршење регулације и нивелације вароши, тако исто за успостављање баштинских књига, приступило се оснивању Катастарског Одељења. Ти су се премери доцније вршили на бази постављене тригонометријске и полигоне мреже. По извршењу тријангулације приступило се предходном омеђавању свих имања у атару ове Општине, те да се тиме утврди не само сопственост но и границе сваког имања, да би се тиме сви премери вршили у одређеним границама и избегли спорови око истих. Ово разграничавање ишло је доста отежано, јер су врло чести случајеви несугласица између граничара и документа, на основу којих су полагана права сопствености а нарочито величине баштинке, непотпуни и нетачни. Старе тапије рађене на хватове, или другим народским мерама: дан орања, плуг, дулуми и т. д., веома су биле неодређене. Да би се овај посао могао са успехом свршити, требало је одмах донети закон о катастру, којим би се утврдили прописи у справљању свију спорних питања. Како се ово није ни до данас свршило, то се наилазило на тешкоће у извршењу омеђавања и брзом напредовању целокупног рада на Катастарском премеру.

Ратне прилике учиниле су много, те је не само овај посао на катастру остао недовршен, већ и већа половина предратног рада изгубљена, пошто је свега један део предратног елабората пронађен у Софији.

После рата требало је са много више напора и персонала средити предратни елаборати наставити даље, али појава замисли о новом регулационом плану Београда учинила је да су се прави катастарски премери морали прекинути, те да би се што пре приступило добијању једног плана Београда тадашњег обима, на основу кога би се могло приступити идеји коректуре и допуне регулације Београда, јер се после рата није затекао ни један план Београда на основу кога би се ове студије могле радити. Нарочито околина Београда није се имала никада раније снимљена, те се одмах и она почела тахиметријски снимати.

На основу нешто сачуваних предратних снимака као и допуне после рата, израђен је план Београда са целокупним својим атаром, који је служио као основа за израду регулационог плана Београда и даље околине.

Површина атара Општине Београдске, ма да и још потпуно

неодређена и не расправљена са суседним општинама, ипак по разграничењу, у колико се утврдило, а са спорним деловима — износи 3307 хектара, заједно са Топчидером и Кошутњаком.

Ужи грађевински део Вароши у колико је одређен регулациони план Београда, износи око 1200 хектара.

Од ове градске површине на постојеће улице долази око 157 хектара.

На постојеће паркове долази 34 хектара, а на Горњу и Доњу Тврђаву 30 хектара.

Површина покривена зградама од тврдог материјала износи око 148 хектара, а слободна дворишта и још неозидани велики комплекси, плавна поља, Бара Венеција и друго, око 840 хектара.

Вредност општинских имања и зграда цени се на 1 милијарду 167 милиона дин. а у инвестицијама водовода, канализације и осветљења има око 365,000.000 дин.

Арх. Драг В. Миленковић
шеф катастра

Будући велики Београд

Београд, као престоница, има један врло леп природни положај на коме му се мора позавидети. Две велике реке са својом плавом водом обилазе лагано брежуљак на коме се простира један град који је вековима живео у борби за ослобођење свога народа. Плава вода Саве и Дунава и тај невисоки брежуљак представљају нам две основне тачке: пружају не само природну лепоту него и један мотив за укусно уређење

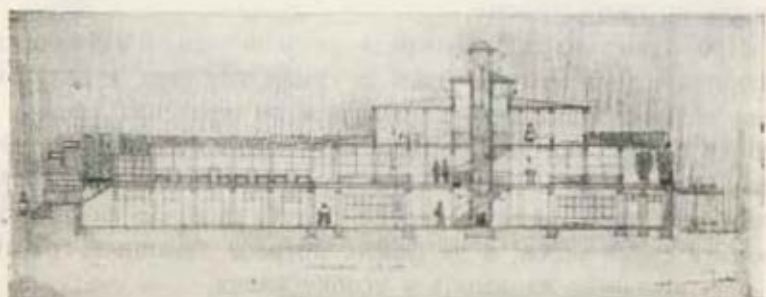
Београд са околином обележен према новом генер. плану

града. Вода и брежуљак створиле су једну слику пуну романтичне поезије и природне лепоте; док земљиште, у прошлости поприште борбе, крвљу и сузама натопљено за човечанска права, биће у будућности поприште развита уређења, задовољства и лепоте.

Град на брежуљку није само град Срба, него и град свих Словена, а будућност створиће од њега једну метрополу Словенства, пуну рада, стварања и испуњења великих словенских идеала. То је доле на југу — у Београду — где ћемо

ми Словени створити један храм — храм Слободе, Рада и Напретка.

Београд, као врло погодна стратeгиска тачка, био је град одбране и његове зидине нису дозвољавале здраво развијање или је ово било скопчано са великим тешкоћама. Развитак технике деветнаестог столећа руши зидине и сили град да се проширава. Техника је допринела човечанству

Пројекат нове пијаци на Цветном Тргу (пресек дужином)

Изглед пијаци од угла Кр. Миланове ул. и Студеничке.

велику корист на пољу економије, али са културног и здравственог гледишта, захваљујући једном негативном развитуку, пропаст градови у изиђивању напредују а човечинство у томе напретку страда. Није корисно за морал имати градове са великим кућама пуних ставова, радионица, творница, где се народ гуши, где пропада; али је корисно имати градове који својим уређењем пружају грађанима свежину, ваздух, сунце и здраве и угодне станове.

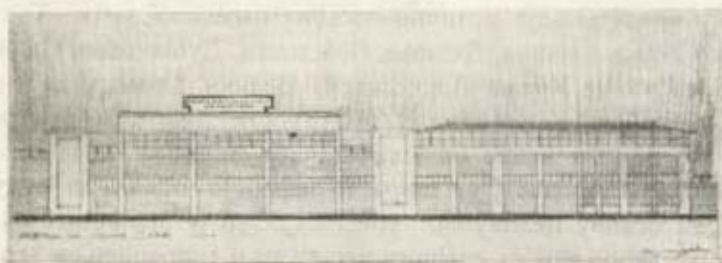
Београд није довољно осетио тај напредак технике, тако да можемо да кажемо, да Београд стоји данас пред једним

уређењем које може у будућности да донесе великих успеха и један врло леп пример за уређење градова. Једини услов за нормални развитак Београда је, да град буде сачуван од индустрије чији би дим шкодио појединим крајевима. Неколико циглана, које за сад постоје и које представљају више рушевине него индустријске зграде, нестаће кроз неколико година. Срећом, град је без велике индустрије, која не сме ни да се концентрише по главним градовима, већ да је разбацана по целој држави.

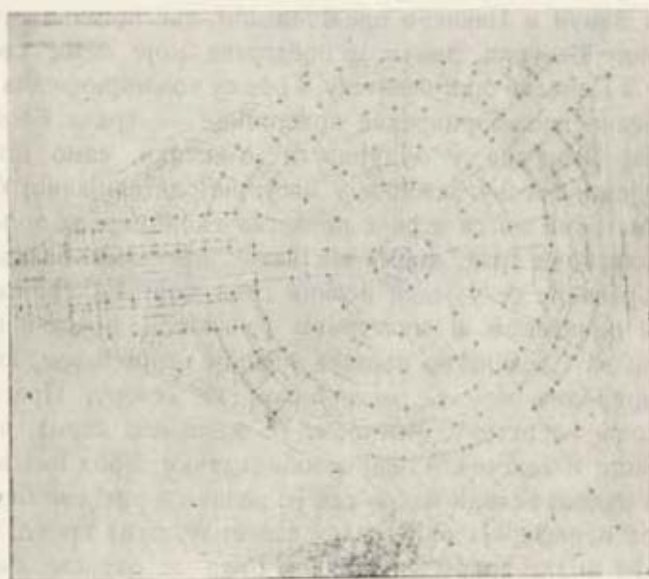
Природни положај Београда је јако леп и угодан за развитак једног великог града, а самим тим што је на утоку Саве и Дунава, положај је идеалнији за уређење. Падови и успони брежуљака по Београду неће никако да сметају уређењу, баш напротив, јер модерно уређење градова не познаје тешкоће у томе смислу и јер ће будућа саобраћајна средства сломити сваки успон; и де факто. потреба данашњих грађана је баш што већа вариација у успону улица.

Београд, као престоницу пољопривредне државе, можемо да назовемо пољопривредним градом, јер он је срце пољопривреде које својим жилама веже целу државу. На интернационалним пољопривредним конгресима Југославија је названа најбољом пољопривредном државом у Европи. Пољопривредни напредак државе диктира и особито уређење самога града. Центар града, који остаје средиштем трговине, треба да се веже са великом пољопривредном периферијом, која ће пак предстаљати појас здравља. Са пољопривредом доћи ће и пољопривредна индустрија која ће пак отклонити техничку индустрију чије је место у унутрашњости државе. Са Београдом ће се везати најближа околина Земун, Панчево с једне и села Жарково, Раковица, Бањица, Јаинце, Кумодраж, Велики и Мали Мокри Луг, Миријево и Вишњица, с друге стране. Ово проширење значиће привредни развитак околине Београда и значиће децентрализацију центра, коју данас спроводи сваки град да се спасе несносних тешкоћа за здравствени и културни развитак својих становника. То изгледа утопија, али ако се оствари, допринеће велику корист не само Београду и околини, него и целој држави. Са подизањем Панчевачког моста је почето. Спајање Панчева са Београдом значи искоришћавање поплављених поља с леве стране Дунава. Са подизањем моста преко Саве за Земун велика ливада

испред Земуна искористиће се рационално. Део од Београда до малих села претвориће се у један привредни округ који ће представљати појас привредних потреба за унутрашњи град. Београд можемо да поделимо на. центар, ужу пери-

Пројекат за проширење пијаце на Зеленом Вешу

Основа пројектоване пијаце на Цветном Тргу (План арх. Ј. Дубави)

ферију, ширу периферију коју представљају удаљена предграђа, и пољопривредни округ

Данашњи центар је трговачки део који има своју полазну тачку на Теразијама; ужа периферија је: доњи део Милоша Великог, Западни Врачар, Чубура, Смедеревски Ђерам, Источни

Врачар и доњи део Кнез Милетине улице. Ови делови представљају насеља кроз која пролази по једна саобраћајница а друге улице пружају мирне станове. Шири периферија јесу удаљена предграђа (трабантна или сателитна предграђа) која обликом терена, саобраћајним распоредом и својом удаљеношћу представљају потпуно засебна насеља: Сењак, Топчидерско Брдо, Бањица, Дедиње, Вождовац, Душановац, Пашино Брдо до улице Краља Александра, Велики Врачар, део око Новог Гробља, Карабурма, у будућности део с леве стране Саве до Земуна и део од Панчевачког моста с леве стране Дунава до Панчева. Ова шири периферија значи за будући Београд основу целокупног уређења. Ово је земљиште данас мало озидано, али са срећним решењем и спровођењем здраве комуналне политике постићи ће се велики резултати. Привредни округ је проширење и везивање града са природом и користиће упознавању међусобних односа сељака и грађана. Градови Земун и Панчево представљаће две полазне тачке за престоницу Београд. Земун је предграђе које веже сремску равницу а Панчево опет банатску; а оба су пољопривредна предграђа велике пољопривредне престонице — града Београда.

Значај Београда у будућности је велики, само што ми потцењујемо његову важност у насушној материјалној борби; али посматрамо ли са стране развоја економије и пољопривреде, данашњи град, којег ми данас називамо балканским градом, развиће се у један велики град који ће својом економском политиком и културним развојем превазићи цео Балкан и за Словенство постаће јужном метрополем, која ће имати природне везе са метрополем на северу, Прагом, и метрополем на истоку, Москвом. То жели цео народ, чија је душа чиста и савесна, и овај ослободилачки народ има велику вољу за радом; велики његов сан је: велики и уређени Београд!

Шири периферија биће сва у зеленилу, пуна среће. Свако предграђе имаће спортски стадион било за одрасле било за децу. У тим стадионима видимо спас наш, јер у њима се остварује идеал човечанства: да се телесно негују, васпитају и спреме за будуће способне грађане деца, на коју се данас тако мало мисли!

Центар биће трговачки део на обалама Саве и Дунава, са економским зградама и лакшом индустријом. Видимо већ на обалама силосе за пољопривредне производе, модерно уређена стоваришта.

Сан Београђана је велики, то је њихова велика утопија, која ће се ипак испунити — јер воља народа је много већа него природне и економске тешкоће са којима има да се бори за њено остварење. И тако ће се створити град који ће бити наш понос и пример уређеног града.

Јан Дубави,
арх. Општине Београдске

Претплата на „Савремену Општину“, једини наш стручан часопис за сва комунално - самоуправна питања, стаје 200 дин. за целу годину. Уредништво се налази у Кр. Милутина ул. 58. Главни уредник је Др. Милослав Стојадиновић.

Регулација Дунавске падине Београда

Ако се пењемо од Душанове улице Вишњићевом, па дођемо до улице Страхињића Бана, пашће нам у очи на горњем углу с леве стране једна интересантна, типична кућа старог Београда. Она нам изгледа скоро укопана, њено двориште је много ниже од нивоа околних улица, а сама зграда нам се чини да је положена неправилно, укосо према данашњој уличној регулацији. Можда многи пролазник помисли „Ето старе зграде из турског доба, када је било свеједно како ће се зграда положити!“ И, претпоставимо да се тај исти пролазник пење и даље стрмом Вишњићевом улицом, и да, осетивши замор, са праведним гњевом помисли „Мора бити да су у оно доба људи били много отпорнији када су могли својевољно положити лицу што се најстрмије могло.“

Међутам, ми би-смо се огрешили о старе Београђане кад бисмо их тако судили. Онда, када је та стара кућа на углу Вишњићеве улице грађена, околне улице, као и све друге улице на Дунавској падини, имале су сасвим друге правце. Од данашњих стрмих улица, које везују доњи део града са горњим (Вишњићева, Капетан Мишина, Кнегиње Љубице, и др.), осим данашње Краља Петра улице и делом Добрачине није ни једна постојала. Место њих, и њихових трансверзала (Страхињића Бана, Господар Јованова, Јевремова и др.) постојао је један систем дијагоналних, косих улица, које су се спуштале низ Дунавску падину у много блажем нагибу, него што их имају данашње. Истина је, да су те улице биле кривудавае, испреламане, недовољних ширина и лоше калдрисане, али једна чињеница остаје непобитна: да се њима много лакше и пријатније пео човек у „горњу чаршију“ са Дорћола.

Да се вратимо за тренутак опет на стару зграду на углу Вишњићеве улице. Она у своје време у ствари и није била на углу, и није стојала овако укосо према уличној линији како она данас стоји. Она је тада била на самој регулационој линији, ако ми се допусти да употребим тај израз када је реч о старом Београду Улица, на коју је зграда некад гледала, пресецала би данашњу Страхињића Бана улицу под једним оштрим углом (око $60^{\circ}/_0$), а пела се према горњој вароши са једним релативно благим успоном (око $6^{\circ}/_0$), да би изишла на данашњу улицу Краља Петра, одмах испод данашње

Јевремове. Горњи део те улице сачуван је и до наших дана, у виду лакта, са неколико старих кућа из оног доба. Једна друга коса улица, која је у још блажем нагибу (око 4%) везивала горњи и доњи део града, полазила је отприлике од

План од 1867 са бољим системом улица

данашњег угла Јевре-
мове и Позоришне ули-
це, да се, испреламана
и доста узана, састави
са мало час описаном
улицом, одакле су се обе
спојене у једну, уливале
у данашњу Душанову
улицу, која је и онда
постојала као сасвим
права, само много ужа
но данас.

Те две улице, поред
тога што су имале ре-
лативно благе успоне,

могле су доцније, када се Београд почео нагло развијати, привући у себе живљи саобраћај својим добрим положајем. Последица тога била би, што би се од тих улица створио један природан трговачки крај, као што је то доцније био случај са Краљ Милановом, Карађорђевом и Александровом, које су, једино благодарећи живљем саобраћају, постале и трговачке улице. А формирање трговачког краја у тим улицама, неминовно би имало за резултат брже изграђивање и боље уређење тог дела вароши, који је и до данас, и ако близак центру, остао релативно врло слабо изграђен, скоро умртвљен, са slabим изгледима на побољшање.

„Модернизирање“ од 1878 г Дијагонална улица овде је замењена испретним шаблонизирањем геометрије.

Како се то десило, да цела Дунавска падина остане без иједне добре саобраћајне директне везе између горњег и

доњег дела вароши? Готово да је беспредметно истраживати данас, кад је већ све свршено, појединости из историјата регулације тог дела Београда, која је, за чудо врло брзо, у току две деценије, спроведена. Несумњиво је да је она била плод бирократског, безвољног рада, који у већини случајева уништава у раднику сваку амбицију да даде од себе оно што би најбоље могао дати.

Па ипак, има једна ствар која би могла послужити као одбрана тог уништавања старог Београда. Наравно, само-

Генер. План од 1927 год. поново оживљује стару дијагоналну улицу.

донекле. Поред тога, што су се новом регулацијом седамдесетих година прошлог века добијали правилни блокови, са правилним парцелама и, по себи се разуме, правилнијим и ширим улицама, — поред тога, уништавањем старог Београда уклањало се нешто што је потсећало на доскорашње тешке дане и ропство. И у томе рушењу ишло се буквално до општег истребљења свих заостатака, и градске капије, и зидане чесме, и многобројне џамије — што би све данас било од несумњиве историјске и уметничке вредности, — све се то рушило једном грозничавом и осветничком брзином.

Генерални План Београда од 1924. год., има тенденцију да поправи грешку од пре педесет година. Њиме се предвиђа на Дунавској падини једна дијагонална улица благог успона ($4\frac{1}{2}\%$) која би ишла скоро истом стазом којом је ишла и она стара, уништена коса улица од данашњег угла Позоришне и Јевремове улице, до угла Вишњићеве и Страхинића Бана улице, одакле би се спуштала Вишњићевом до Душанове, а затим даље новим улицама према пројектованој теретној Железничкој Станици на Дунаву

Међутим, старе се грешке не поправљају увек лако. Када је спровођена регулација Дунавске падине пре педесет година рушиле су се махом дотрајале, старе куће од трошног материјала. Данас, кад треба просећи дијагоналну улицу која је пројектована Генералним Планом, треба порушити око педесет зграда, махом солидно грађених, међу којима има и вишеспратних.

Није ми била намера да овде критикујем регулацију од пре пола столећа. Овим сам само једно желео; да данас, када се решавају црвеним линијама судбине наших великих и малих градова, упозорим на случај од пре педесет година све оне којима би он могао бити ма и од најмање користи.

Арх. Браико Максимовић

О изграђивању Београда

И ако скоро двадесет векова стар, наш Београд изгледа као град скорашњи, пре једног века започет. Док тврђава показује велику старост, стоји крај ње варош млада, скоро од јуче. И као што једно према другоме стоје наш град и наша варош, тако и историјски Београд стоји стварно подељен на стари и нови Београд, на онај који скоро није оставио трагова и на овај који се ту са нама и пред нама развија.

Ванредно повољан географски положај предодређивао је увек Београд за улогу господара. А баш због те саобраћајне, трговачке и стратемске доминантности имао је Београд бурну историју, која је учинила да он не сачува континуитет развића, да не постане град традиција. Зато сваки данашњи посетилац Београда, и сваки његов становник пребацује му разбацаност, невезаност, и вајка се што на овако дивном положају стоји још увек једна недограђена варош. И ми Београђани незадовољни смо што нам Београд стоји тако далеко од једног модерног уређеног града, али волимо опет ову мешавину од старог и новог и осећамо оригиналну драж историје, чији један период и сами активно преживљујемо. И желели бисмо да сачувамо сад већ ретке успомене из једне блиске прошлости. Нека их окружи ново доба са својим тековинама, али нека оне остану као доказ једне лепе прошлости и као знак да овај град није скоројевић.

Како је ранија историја Београда била већ предмет разматрања у претходним члацима то ћемо се укратко зауставити на период од 1717 и одмах затим прећи на данашњи Београд.

Од 1717 год., после славне победе принца Евгенија Савојског, Београд потпаде под Аустрију, а за непуну годину дана претвори се у снажну и модерну тврђаву и европску варош, коју населише на истоку Немци а на западу Срби.¹⁾ Период аустријске владавине између Пожаревачког и Београдског Мира (1718.—1739.) учинио је огромне промене у граду и у вароши. Стари град са својим средњовековним зидовима потпуно је порушен сем куле Небојше. И, по систему маршала Вобана, подигнуто је модерно утврђење, а варош је опасана утврђеним шанчевима, и, као треће, спољашње утврђење додата је Јевђенијева циркувалациона и контравалациона линија (од данашњег железничког моста, преко Чубуре и дуж Смедеревског Друма до Карабурме), коју је доцније поправио Лаудан и чије остатке под именом Лаудоновог шанца још и данас видимо,

¹⁾ Према подацима Т. Стефановића-Виловог

Тако утврђен, Београд је изнова изграђен, у стилу немачких вароши, регулисан по плановима инжењерских официра, снабдевен пијаћом водом из околине грочанске, насељен Србима у савском крају а Немцима у дунавском (данашња Палилула). Везан сталним понтонским мостом за Земун, Београд је имао потпуно изглед европске вароши и много подсећао на Будим и Темшвар. У вароши са правим и широким улицама било је пуно јавних грађевина, нарочито много цркава и војних зграда, а поред њих је била и српска саборна црква и митрополија. Од зграда из тога доба остала је палата Принца Евгенија, у Душановој улици, коју данас видимо у стању бедне рушевине.

Кад по београдском миру, 1739. год. Аустријанци мораше напустити Београд, на који су утروшили преко два милиона форината царске војске поруше сва утврђења. Турци тада отпочеше рушење и разаравање вароши, коју хтедохе прилагодити своје источњачком укусу и својим обичајима. И ова доскора лепа западњачка варош убрзо се претвори у варош источњачку са малим кућицама усред башта по кривим сокацима. Цркве и манастири претворени су у џамије и магацине. Немачку варош населише Турци и од материјала порушених немачких кућа саградише своје турске куће, а српска варош порушена је и попаљена до темеља.

А кад је Лаудон 1789. понова освојио Београд, варош је остала непромењена, јер царевина не хтеде више трошити новаца за варош коју није знала хоће ли сачувати. Тако је Београд опет припао Турцима по Свиштовском миру 1791.

Такав је био Београд и 1806., када га је Карађорђе освојио. Чаршију су задржали Грци, Цигани су остали у Савамали и око Баталџамије, а српске војводе и њихови војници населили су се на турском Дорћолу. Карађорђе је ретко долазио у Београд и онда је одседао у Алајбеговом двору на Дорћолу, Државни Савет је заседавао у Делијском Конаку, а Доситеј Обрадовић држао је школу у кући коју му је Карађорђе за ту сврху поклонио, а коју данас видимо као опалу и паду склопу на домаку нове пијаце у Јовановој улици.

После Карађорђевог кратке владе, у турском Београду настави се све по старом. И тек 1815., за време Милоша, стаде се српски живаљ јако насељавати. Око српске саборне цркве из доба Евгенија Савојског, почели су Срби изграђивати своје јавне грађевине: митрополију, Народну Канцеларију, Господарски Конак и Љубичини Конак, који се са својом лепом архитектуром и до данас сачувао. Око овог центра стаде се груписати српско стамовништво и, како не могаде повратити своје домове из Карађорђевог доба на Дорћолу, кроз Варош Капију изби изван шанца и прошири варош ка савској обали. У историји Београда ово је први пут да се варош развија на савској страни, и први пут да се шири изван шанца. А савска обала доби још већи значај кад Кнез Милош издаде наредбу да се ту морају насељавати сви који се баве трговином.

И*отада управо почиње историја српске вароши, која се полако стаде формирати у облику који је доспео до наших дана.

Да би се што пре подигао Савамали и крај око Варош-капије, Кнез Милош 1836. године премести гробље из данашње Бранкове улице код цркве Св. Марка коју је подигао 1832. год. у близини места где је 1830. год., прочитан значајни султанов хатишериф о ослобођењу Србије од туторства.

Почињући од Варош-капије, па ширећи се преко Врачара и Палилуле до Стамбол и Видин-капије, српска варош је потпуно опасала турски Дорћол. Истовремено населио је Кнез Милош и Палилулу (негдашње немачко предграђе Karistal), изван шанца између Смедеревског Друма и Вишњичког Пута.

Теразије је добило већи значај од кад је Кнез Александар тамо поставио свој двор. А доцније су изграђене и „абаџиска“ и „фишеџиска“ чаршија, Скадарлија и крај око Коларца.

Такав је изгледао Београд и за време бомбардовања 1862. год. и кад је дефинитивно припао Србији 1867., и таквог су га запамтили наши дедови.

Док се историја негдашњег Београда мора тражити по архивама и музејима, за историју данашњег Београда довољно је прошетати се његовим улицама. Ту стоји она јасно написана, и чак је могуће одвојити у њој извесна поглавља.

Тако, нама Београђанима није тешко да издвојимо све ново и најновије и да се зауставимо на Београду из 1914. год. пре но што бисмо прешли на Београд од 1918. год.

Од 1867 до 1914. Београд је био успео да потпуно изгуби своју ориенталску физиономију, и преобрази се у, додуше још скроман европски град. Просечене су широке и праве улице на место сплетова кривих уличица, чији се остаци могу данас наћи још понегде на Дорћолу и на савској страни испод Ворош-Капије. Подигнуте су многе и лепе зграде наместо кућерака из турског доба. А године 1914. Општина Београдска започела је, из зајма закљученог у Француској, велике техничке радове — нове регулације, проширење водовода и канализације, модерну калдрму, израду сточног трга и др. Али нагло је заустављен тај лепи полет. На Београд је опет наишло уништење. Његова стара судбина понова га је задесила. Тек саграђени, многи објекти су порушени. Новац спремљен за уређење града, потрошен је на издржавање ратне сиротиње.

Године 1918. Београд је био опустела варош, са читавим улицама и квартовима порушених зграда, на једној страни, док су на другим крајевима зграде руиниране просто од запуштености или такве остале пошто се из њих иселила непријатељска војска.

И ко зна већ по који пут у својој историји, Београд¹⁾ се опет нашао у фази обнављања.

Центар једне нове државе, државе у стварању, Београд је

¹⁾ Но то није било просто воспостављање нечег што је већ постојало, нити просто продужење нечег раније започетог. При знатно промењеној политичкој ситуацији, под притиском нових потреба, уређење Београда поставило се као нов проблем.

нагло привукао велике масе, на стално становање или на привремено бављење. Железничка и паробродска станица стално су биле закрчене путницима, а велика живост по улицама показивала је нагло притицање живља у варош дотле полупразну.

Како због опште несрећености најалост немамо тачне статистике, морамо се послужити приближним цифрама београдског становништва. Ако узмемо да је Београд год. 1914. имао 90.000 становника, 1921 год. 150.000, 1926. године 240.000, онда у Београду на његових 2.480 хектара долази

Год. 1914. на 100 м ² (са улицама)	0,32 становника
" 1921 " " "	0,60 "
" 1926. " " "	0,96 "

Или ако се тај однос друкчије изрази

Год. 1914. на једног становника долази	275 м ²
" 1921 " " "	166 "
" 1926. " " "	103 "

Отуда оно нагло грађење од 1918. год. Требало је порушено обновити, требало је ново саградити. Македонац, Црнотравац с Пироћанцем, Далматинац, Босанац, Личанин, Хрват, бачки Мађар и Немац поврвеше у Београд да га са нама изнова изграђују. И београдским улицама завитла се прашина од песка и малтера, закрчаше кола натоварена грађевинским материјалом, разлегаше се довикивања радника на свима језицима и наречјима Југославије. Читаве четири године Београдом се, кроз рад дању и кроз забављање ноћу, разливала једна бујна активност, која је за увек постала конкретизована у маси обновљених и нових зграда, које поникоше на све стране и у свима облицима. Кућице поред палата, складне поред дисхармоничних, скромне поред претенциозних са подједнаком радосћу су дочекиване. И све је то било мало, становници су притицали брже него што су расли станovi. Усељавало се у зграде влажне и недовршене, ствари су се уносиле преко скела, у приземљу су већ радили дућани док се над последњим спратом тек намештао кров. И Београд се одједном тако изменио да га са лађе и железнице често нисмо могли познати.

А како је по годинама и по квартовима распоређено изграђивање Београда показаше ове табеле, у које су ушле само зграде које је Грађевински Одбор прегледао ради ослобођења од порезе. А ту треба додати 300 обновљених и 480 дозиданих и надзиданих зграда.

Статистика београдских зграда од 1919—1927.

КВАРТ	Број зграда		Број станова		Соба	Дућана	Кафана	Сала	Магазина	Радионица	Гаража	Површина	Вредност у динарима
	Број зграда	Број станова	малих	великих									
1919—1920 год.													
Варошки	10	23	15	11	86	8	—	—	5	—	—	1706	7 100 000
Теразиски	7	11	3	12	48	3	—	—	—	—	—	1163	4 370 000
Савамалски	11	15	19	4	58	9	1	—	5	—	—	2421	3 520 000
Палилулски	18	24	40	13	132	1	1	—	2	3	—	3320	4 567 000
Дорћолски	22	29	41	18	162	—	—	—	—	—	—	3123	6 495 000
Врачарски	47	74	61	36	326	3	—	2	—	—	1	7716	25 824 000
Топчидерски	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Укупно	115	176	179	94	812	24	2	2	12	3	1	19449	51 824 000
1921 год.													
Варошки	8	19	13	9	127	6	—	—	3	—	—	2540	6 520 000
Теразиски	5	15	3	9	59	10	—	1	—	—	—	1281	9 285 000
Савамалски	1	1	1	—	1	3	—	—	—	—	—	375	300 000
Палилулски	45	69	64	55	386	3	—	—	3	6	—	6123	13 898 000
Дорћолски	29	42	76	33	242	7	2	2	4	1	—	5704	9 174 000
Врачарски	81	114	97	42	396	6	3	3	1	—	—	11478	20 065 000
Топчидерски	1	1	1	—	2	—	—	—	—	—	—	41	15 000
Укупно	170	261	255	148	1163	35	5	6	11	7	—	27542	59 257 000
1922 год.													
Варошки	24	89	48	65	442	42	1	12	6	—	—	6527	32 610 000
Теразиски	19	40	33	22	182	9	1	—	4	5	—	3027	12 097 000
Савамалски	23	50	100	20	293	19	1	—	2	2	—	5259	27 145 000
Палилулски	101	157	182	78	711	19	—	7	1	5	—	13614	34 747 770
Дорћолски	61	169	118	126	838	29	—	1	17	2	—	15770	68 020 000
Врачарски	170	294	261	222	1417	30	2	3	1	2	1	27029	80 774 500
Топчидерски	6	11	3	7	45	1	—	—	—	1	—	2266	2 755 000
Укупно	404	810	745	540	3928	149	5	23	31	17	1	73492	258 149 270
1923 год.													
Варошки	38	126	74	121	813	50	1	3	3	—	1	7886	12 466 000
Теразиски	32	95	100	96	737	42	3	8	5	2	—	8430	105 224 865
Савамалски	23	69	39	59	374	12	6	3	10	1	1	6174	35 898 000
Палилулски	100	193	235	164	1220	54	3	2	1	7	1	18870	76 387 000
Дорћолски	45	119	124	130	339	70	—	2	9	1	—	10499	58 234 000
Врачарски	126	197	160	113	982	25	1	13	11	3	2	18747	59 814 450
Топчидерски	6	10	6	3	23	—	—	—	—	3	—	778	1 380 000
Укупно	370	809	738	686	4488	253	14	31	49	17	5	71384	349 404 315
1924 год.													
Варошки	8	35	14	48	366	19	—	3	4	3	—	2782	20 286 000
Теразиски	8	30	22	19	181	2	1	12	1	2	1	2691	41 461 271
Савамалски	8	19	17	20	125	15	1	—	4	—	—	2527	12 530 000
Палилулски	41	87	114	73	464	29	—	—	18	—	1	8890	28 101 000
Дорћолски	22	49	47	58	357	7	—	2	6	3	1	5634	21 952 000
Врачарски	95	173	161	105	863	5	—	—	2	3	—	19556	59 273 000
Топчидерски	6	11	9	5	33	—	—	1	—	—	—	683	1 260 000
Укупно	188	404	384	328	2389	77	2	18	35	11	8	42763	184 863 271

КВАРТ	Број зграда		Број спратова		Број стаяова		Соба	Дућана	Купана	Сала	Магазина	Радионица	Гаража	Површина	Вредност у динарима
	малих	великих	малих	великих	малих	великих									
1925 год.															
Варошки	2	3	5	1	15	2	—	—	—	4	—	—	—	229	950 000
Теразишки	10	29	4	28	157	20	—	—	—	—	4	—	—	2213	16 145 000
Савамаалски	9	23	9	12	69	12	1	1	5	—	—	—	—	3180	8 813 000
Палидулски	32	61	91	13	313	12	—	—	1	1	—	—	—	5424	28 434 400
Дорћолски	15	27	33	17	141	16	—	—	9	—	—	—	—	2819	6 808 000
Врачарски	75	121	93	72	470	5	—	4	—	—	—	—	2	10517	27 873 630
Топчидерски	7	10	7	4	31	—	—	—	—	—	—	—	—	663	1 384 500
Укупно	150	274	242	147	1196	67	1	5	19	5	2	2	25045	90 408 530	
1926 год.															
Варошки	8	20	22	23	118	—	—	—	—	—	—	—	—	1429	5 408 000
Теразишки	16	50	71	31	188	10	—	—	—	—	1	—	—	2703	21 835 500
Савамаалски	8	17	13	13	61	5	—	—	8	1	—	—	—	1527	5 228 000
Палидулски	74	144	163	80	651	18	—	—	9	1	—	—	—	11261	32 604 000
Дорћолски	19	38	41	28	199	15	2	1	6	—	—	—	—	4014	11 337 000
Врачарски	127	202	207	96	757	17	2	7	—	3	1	—	—	15745	39 659 000
Топчидерски	11	19	11	6	52	5	—	1	—	—	—	—	—	1307	2 270 000
Укупно	263	490	528	277	2026	70	4	9	18	5	2	37986	118 941 500		
1927 год.															
Варошки	5	11	27	1	58	1	—	—	—	—	—	—	—	922	2 300 000
Теразишки	3	9	14	2	32	2	—	—	8	—	—	—	—	420	1 520 000
Савамаалски	26	52	20	45	224	—	—	—	1	—	—	8	—	3521	12 203 000
Палидулски	2	7	11	11	40	—	—	—	—	—	—	—	—	494	2 395 000
Дорћолски	22	38	26	28	147	3	—	—	1	—	—	—	—	2932	7 964 000
Врачарски	3	8	1	12	58	9	—	—	—	—	—	—	—	892	4 100 000
Топчидерски	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Укупно	61	125	99	105	559	15	—	2	8	—	8	—	9	181	30 482 000

Подела нових зграда, од 1919—1927, према кварталовима

КВАРТ	Број зграда	Број стаяова	Вредност грађевина
Варошки	98	469	85,340.000 динара
Теразишки	102	481	212,717.000
Савамаалски	86	342	94,954.000
Палидулски	437	1430	230,792.000
Дорћолски	215	1057	185,015.000
Врачарски	743	1780	321,246.000
Топчидерски	40	81	13,164.000
Укупно	1721	5640	1.143,228.000 динара

Ту нису ушле оне многобројне кућице у сасвим новим насељима на Хаџи-Поповцу, Булбулдеру, око Смедеревског Ђерма, на Пашином, Топчидерском и Ђурђевом Брду и Сењаку, које су сопственици, чиновници, занатлије, ситни трговци и радници подигли за своје потребе не чекајући генерални план за регулацију нити тражећи одобрење грађевинских власти.

Нису ту ушле ни Јатаган ни Пиштиљ-Мала, које су изградили најсиромашнији становници Београда и придошлице у моменту кад је порушено много старих зграда ради подизања нових и кад су кирије нових станова достигле за њих недостижну висину. Ова бедна насеља испод болница на Врачару и испод Електричне Централне на Дорћолу, са хигијенским условима далеко испод минимума, једно су велико зло које се појавило у свима европским престоницама после светског рата, кад је становништво села и паланке појурило за хлебом у велики град. Сви смо то осетили, и о томе говорили и писали. Али становници ових насеља остали су све до скорог изван социјалног старања за то позваних институција. Тек сада почиње Општина а нешто и Црвени Крст да збрињавају ове беднике и припремају им боље станове те се можемо надати да ће за годину две потпуно ишчезнути ови фамозни квартови социјалне беде. На послетку још и напомене о томе колике су размере узели ови квартови најгорих станова. Јатаганмала имала је ту скоро 1140 станова а Пиштољмала око 200. Ако рачунамо просечно 3 члана на једну породицу то значи да у овим двама насеобинама живе преко 4000 становника!

Насупрот овоме, неколике установе побринуле су се за станове својих службеника. Тако је Општина саградила 140 нових станова у Дринчићевој, Радничкој и Војводе Мишића улици, Министарство Саобраћаја саградило је у колонији на Топчидерском Брду 65 и у Моравској 85 чиновничких станова, поред већег броја железничарских станова код старог Монопола; Управа Државних Монопола, Државна Класна Лутрија, Извозна Банка, Прва Хрватска Штедионица, Текстилна Фабрика такође су изградиле станове за своје особље.

Овоме броју приватних зграда, већином станова, треба додати и јавне грађевине подигнуте после рата универзитетске, болничке, школске, војне, зграде министарства, зграде хуманих друштава као: Кола Српских Сестара, Материнског Удружења, Женског Друштва, Удружења Женских Лекара, Црвеног Крста, зграду Дома Ученица Средњих Школа.

Кад се све ово узме у обзир може се добити јаснија слика о грађевинској делатности у послератном Београду. А из ових приближних података о водоводу и канализацији може се закључити о побољшању хигијенских услова у новим становима. Тако, са водоводом и канализацијом је било везано

Године	зграда	чесама	купатила	клозета
1914.	7.500	5.010	690	4.977
1922.	9.000	8.042	1.236	7.372
1926.	11.500	15.006	3.075	12.811

Снимак Београда из авиона (Кнежев споменик са околином)

Овове броју треба додати и све оне чесме, купатила и клозете, привремено канализане до јама, у улицама где још нема уличне канализације, и које сопственици нису пријавили Канализационом Одсеку Општине Београдске.

Кад прочитамо ове цифре, ми се питамо Како су грађене те куће? Која су им предности и недостаци? Ко их је градио? За кога су грађене? Где су највише грађене? Који су финансијски извори? Какав изгледа Београд посла тога?

Ја ћу покушати да дам сумарне одговоре према томе колико сам могла да запазим поједине ствари.

Мора се рећи да куће у Београду нису грађене увек како

треба, и да није били довољно система. Најпре с обзиром на регулацију У предратном Београду у главном је постојао регулациони план и један ограничени грађевински реон, кога су се при грађењу сви придржавали. По рату међутим све је ово поремећено. И у грађевинском развићу Београда показало се да је живот импулзивно јачи и бржи од многих добрих намера и лепих теорија. Док је општина расписала конкурс за Генерални Регулациони План, 1921., и док је тај план израђен и прилагођен приликама, год. 1924., варош се већ формирала по жељама и навикама својих становника. Притичући из варошица и са села, са симпатичном навиком да имају сопствену кућицу и башту, нови становници Београда бежали су од центра тражећи јефтина имања и више слободе у зидану. Нису презали од блата и прашине, ни од недостатка воде, електрике и канализације. И протегли су Београд ван грађевинског реона у свима правцима. На тај су начин поникла већ поменута нова насеља на периферији Београда. Па пошто смо тако додирнули Миријево, Кумодраж, Мокри Луг и Јајинце стали смо силазити са брда ка реши и враћати се ближе староме центру

Без регулационог плана за нове потребе, са једним застарелим грађевинским законом, без ослонаца у другим законима, под притиском оскудице у становима, финансијски слаба, Београдска Општина, упркос својим лепим идејама о уређењу Београда, била је немоћна да спречи ово хаотично изграђивање. Томе су, као општи израз наше данашње средине, доста допринели лични и политичко-партиски моменти, исто тако и наша, као севап позната сентименталност.

Тако је израда Генералног Плана постала тежак задатак. Уместо да се иде од плана ка изграђивању, морао се план прилагођавати већ створеној ситуацији. Многе лепе замисли пројектаната морале су бити збрисане, због немогућности да се изведу. Најчешће је разлог био финансијски, али врло често и чисто техничке природе. Јер, многи конкуренти странци нису имали јасну представу о Београду. Неки су га регулисавали као да је *tabula rasa* па се може слободно пројектовати. Други, не познавајући немирну пластику београдског терена, несметано су пројектовали улице у свима правцима као на хоризонталној равни. Због тога се ниједан план са конкурса није могао у целости усвојити, и морало се потро-

штити ново време за израду једног Генералног Плана који би проистицао из наших прилика. А свако закашњење само је отежавало регулацију јер је требало просецати све више изграђених блокова, и борити се са све више сопственика.

Ми смо од предака примили у наслеђе једну скромну варош ситних сопственика, грађену без стручног искуства, по диктовану навика и тренутних потреба. Ни тргова, ни паркова, ни булевара, ни племићских палата са негованим вртovima

Перспектива Теразија и околине.

нису нам оставили Карађорђеви и Милошеве војводе, ти скромни селаци који по демократским начелима ствараху државу и не присвојише никаква велика добра, нити познаваху удобност и луксуз тога доба. Не наследивши велику материјалну културу, ни наши дедови ни родитељи нису учинили крупне напретке. И кад је при таковој ситуацији затечена већина старих блокова изидана, тешко је било створити булеваре, тргове и паркове за садашњи и будући Београд. Тако су нове улице кроз изидане блокове просечене само где је неопходно, а многе старе улице претрпеле су само најнижније корекције. Са више слободе израђена је само регулација за нова насеља, већином на периферији. И сад пред Општином стоји збиља

тежак проблем да варош регулише по савременим потребама, да јој остави маха за даље развијање, а да изазове што мање потреса за садању генерацију. При томе, претежно чиновничка, а много мање трговачка и индустриска варош, Београд је седиште ситних сопственика који својим малим капиталом слабо могу да потпомогну велике послове.

Кад је већ тако, требало би да се код грађана развије јача свест о заједници, и да њихова сарадња постане живља и ефикаснија. Најпре се сви стриктно морају придржавати Генералног Плана и припомоћи да се варош гради по савременим начелима технике. Тим пре што сви видимо и осећамо да је учињено доста грешака код послератног изграђивања наше престонице. Први прекор за то, и ако не увек заслужан, пада на пројектанте и предузимаче. Поред недостатка система у њиховом раду, запажа се често и оскудица у знању и доброј вољи. Додуше, добар део мана мора се приписати и невероватној брзини, коју су сопственици захтевали под пресијом самих прилика. Сем тога велике тешкоће потицале су због тога што још није био завршен регулациони план, и што се градило по једном застарелом и непотпуном грађевинском закону и није било никакве грађевинске контроле. А има узрока и у несташици материјала и радне снаге, и саобраћајним неприликама изрочјито у прво време, из кога баш и потичу најгоре грађевине. Па ипак није се смела тако често хигијена и естетика жртвовати ренти, нити је било допуштено правити више пута грубе експерименте са нашим укусом и нашим навикама. А да би се неке од тих појава разумеле треба знати ко је градио наш Београд. У првом моменту, док се наши људи још нису демобилисали ни прибрани, поврвели су за послом Мађари, Немци, Чеси, Руси и звани и незвани, архитекте и инжињери као и самозвани архитекте и инжињери. Било је међу њима људи ванредно спремних и честитих али је било и неспремних авантуриста који су злоупотребили нашу познату предусретљивост према странцима. Овакви су почели низати по Београду рђаве копије зграда из својих земаља. И ми смо се стидели кад смо опазили да је наш Београд постао морско прасе, на коме су вршили вивисекцију шарлатани са свију страна. Са очајањем смо гледали како ничу „палате“ са сумњивим фасадама, у свима могућим познатим и непознатим стилovima, са тескобним становима и

мрачним двориштима. И нама, који смо такође видели светске градове, смело су сервирали ову недоношчад архитектонску са објашњењима да се „тако гради у великим градовима.“ И требало је да прође 4—5 година док смо се ослободили тих градитеља, који су се досга наругали овом стрпљивом граду Сада пак можемо запазити сви да се последње 3—4 године Београд изграђује са много више знања и много више укуса, што се доста има захвалити и томе што су се поред неколицине добрих архитекта Руса и Чеха прикупиле домаће снаге и што сваке године пристижу наши млађи архитекти са све бољом стручном спремом и све лепшом културом.

Но не треба се варати да сви недостаци наших зграда потичу од странаца. Неки од њих врло добро су решили за Београд нов проблем о подизању великих зграда за издавање на сразмерно уским и малим плацевима. Наш удео у недораслости новоме задатку и недостатку добре воље, веома је знатан. То имам слободе да кажем пошто сам, као секретар Грађевинског Одбора, за неколико година имала прилике да детаљно упознам све нове грађевине, како у пројекту тако и извршене. Била сам сведок тешких напора већине наших пројектаната и самог Грађевинског Одбора да се упркос једном несавременом Грађевинском Закону и поред наших незгодних плацева, а насупрот неким рђавим навикама наших сопственика, изграђивање Београда саобрази модерним техничким, социјалним, хигијенским и естетским захтевима, а да се задржи оно што је лепо у специфичном нашем животу. Највише морам истаћи на овоме месту неке штетне навике наших сопственика. Најпре њихову сталну тежњу да зграде распростиру до крајњег максимума по хоризонталној површини (види скицу 1 и 2), и

Ск. 1, 25—30/12 м

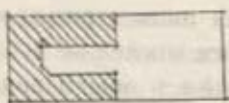

Ск. 2, 25—30/12 м

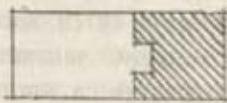
тако добијају тескобна дворишта, уместо да иду са зградама у висину, а остатак дворишта и баште резервишу за евентуална доцнија грађења.

Рачуном се лако доказује да су вишеспратне зграде много јевтиније од приземних, и баш због тога би их требало чешће

примењивати. Затим исто тако рђав обичај да прво зидају зграде у дворишту и остављају десетинама година плотове према улици (скица 3), уместо да фронталним зградама затва-

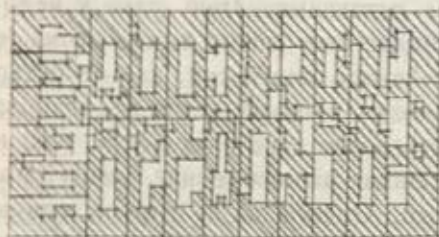

Ск. 3; 25—30/12 м

Ск. 4; 25—30/12 м

рају лице, а дворишта остављају као резервоар ваздуха и светлости за унутрашње просторије (скица 4). Најгора пак од свију јесте навика да се зграде целом дужином постављају на суседну границу и тиме стварају тескобна и загушљива дворишта (скица 5), уместо да се повлачењем зграда од суседа

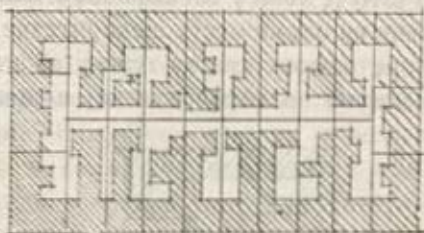

Ск. 5

стварају здружена дворишта у средини блока (скица 6), што је неопходно код наших тесних плацева.

И док закон ово не регулише морају се пројектанти и Грађевински Одбор борити противу штетних прохтева наших сопственика а у њихову

сопствену корист, коју ће сами осетити дицније. А може се слободно рећи да су до сада овакви удружени напори архитекта и Грађевинског Одбора донели добре резултате, и да се код приватних зграда осећа знатан бољитак. Томе је доста допринела и околност што су завреме застоја 1924. и 1925. год.

Ск. 6

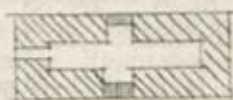
пројектанти успели да прикупе искуства из првог периода грађења и користе се њима при даљем грађењу

Сматрам да је занимљиво видети неколико карактеристичних типова наших зграда за издавање. Најпре вагонски систем зграда „на калкан," рођен из штала и магаза негдашњих газ-

динских кућа, најчешће примењен kod зграда за издавање на периферији, са становима од једне или две собе са кујном. (в. скице 7 и 8). Код овог типа станови су рђаво провретрени

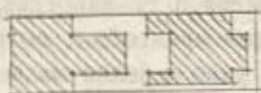

Ск. 7

Ск. 8

двориште исто тако, клозети, управо турски заходи, су постављени у групи на дну или на средини дворишта заједно са шупама. Поред хигијенских, овде су ванредно рђави и социјални услови. Ипак морам рећи да нажалост има још пројектаната који не могу да се отму утицаја сопственика и подижу и сада ове зграде које су наши полуписмени мајстори подизали пре 40 година по Палилули и Савамали. Скица 9 показује павиљонски систем за исте такве мале станове, са попречним проветравањем, како се у последње време све више и више гради.

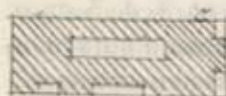

Ск. 9; 11—12|40 m

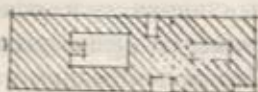

Ск. 10

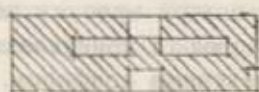
На скици 10 видимо павиљонски систем за мале станове, са спратним зградама, које имају преимућство да су просечно јевтиније од приземних а притом остављају више дворишта, чак и баште.

Ск. 11 30—35|12—12 m

Ск. 12; 11—12|40 m

Ск. 13; 11—12|40 m

Скица 11, 12 и 13 показују карактеристичан тип велике зграде за ренту у центру Београда са двориштем исецканим у светларнике.

На скици 14 и 15 види се коригиран тип истих зграда у центру, са груписаним двориштима, без малих светларника.

Скице 16, 17 и 18 показују изграђивање уских плацева из

Турског и Милошевог доба у улици Босанској, Ломиној, Кр. Наталије.

Ск. 14; 11—12/25—30 m

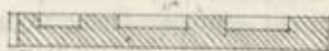

Ск. 15

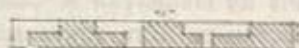
Сматрам да није потребно да дајем тип београдских вила и засебних кућа, пошто је ту лако задовољити све услове. Али држим да треба рећи штогод о београдским становима и становницима. Радник станује у соби и кујни, у зградама за ренту

Ск. 16; 60/6 m

Ск. 17; 80/8 m

Ск. 18; 70/5,50 m

какве смо видели напред. Али се осећа и ту напредак, јер се сад обично додаје соби и кујни мало предсобље, по правилу и засебан енглески клозет, а скоро увек и једна мала остава. У згради увек се изграђује перионица, и врло често и заједничко купатило. Међутим најчешћи стан за малу чиновничку и трговачку или бољу занатлиску породицу састоји се из две собе и кујне са предсобљем, оставом, клозетом, врло често купатилом и клозетом уједно, а исто тако често и са собицом за млађе. Такви станове граде се много у зградама за издавање, а такође и као засебне кућице. А у великим зградама у центру врло су чести станове за издавање за 3, 4, 5 па и 6 соба са припадностима, са лепим распоредом и потпуним модерним конфором, често са централним и етажним грејањем. Код засебних пак кућа све је чешћи тип спратне зграде за једну породицу, са одељењима за становање и пријем у приземљу, а за спавање на спрату. Тако је изграђено скоро цело насеље Универзитетских професора, као и највећи број на котезу „Неимар“, скоро све виле на Топчидерском Брду, и све већи број малих приватних хотела у вароши, саграђен за станове имућних класа. Код ових последњих унутрашња обрада је увек елегантна, са успешном применом најмодернијих резултата те-

хнике. У њима се често налази на уметничку столарију израђену у домаћим фабрикама, нарочито на степеничке оgrade у холловима и дрвену оплату зидова и таваница.

После овога намеће нам се питање: одакле је финансирано изграђивање Београда? Познато је да је добрим делом учествовао хипотекарни кредит Државне Хипотекарне Банке. Њиме су се користили поред оних који су узели позајмице из Одбора за обнову станова, многи сопственици ратом порушених зграда. Тај кредит су употребили сви сопственици нових зграда од 1918—1923 год. и нарочито чиновници који су у великом броју подигли себи куће у 1925, 1926 и 1927 год. и то на свима крајевима а специјално на котежу „Неимар“, у Чиновничкој и Професорској Колонији. А да би се тим кредитом што боље послужили образовали су чиновници неколико задруга за подизање станова, и у томе циљу створили су били и професори Университета једно удружење. А од прошле године почела је и држава преко Министарства Социјалне Политике да даје чиновницима повољне хипотекарне зајмове. Остатак је код малих зграда ситан лични капитал, од продаје родитељских имања у унутрашњости, од девојачког мираза, од личног рада и малих уштеђевина. Код великих пак зграда, то је зарада из доба великог привредног полета у прво време после рата, а понекад је то и страни капитал. Нарочито се у последње време страни капитал почео код нас да ангажује у форми хипотекарних кредита. Свакако да пада свима у очи велико грађење ове године, и многи се чуде с обзиром на опште привредно-финансијско стање у земљи. Али ова грађевинска делатност не сме се узети као мерило за привредно-финансијску ситуацију. На пример, сад зидају многи за себе или за неку малу ренту са зајмом од Хипотекарне Банке и својим малим капиталом, који није ни био намењен промету. Други зидају готовим новцем који због смањеног интереса повлаче из банака и улажу у непокретност, сматрајући да је ту рента најсигурнија и ако за моменат има доста празних станова. Али треба подвући да се свима овим властимама служе и зидају највише нови Београђанч, а стари сопственици имања ретко имају смелости за овакве ризике, те њихова имања стоје већином неиздана.

На крају да резимирамо како изгледа Београд после 9 година грађења једним јако убрзаним темпом. Кад од Калимегдана

прођемо главним улицама ка савском пристаништу, железничкој станици, гробљу, ка Славији запазићемо да центар није изграђен. Ту ћемо највише осетити ону карактеристичну мешавину старог и новог, једно поред другог живот неколиких генерација, не као генезу једног типа, него као сасвим одвојене и дефинитивне изразе својих времена. Још стоји „Албанија“ према Извозној Банци, гвожђарница Радојловића и књижара Васића и Јоцића према „Руском Цару“, хотел „Лондон“ према Јадранско-Подунавској Банци, хотел „Балкан“ према палати „Москва“. Наш центар је огледало онога парадокса који ми у душама носимо, по сили нашег наглог, једновековног развијања из народа примитивног у народ културан. Примитивно и патријархално, час у коштацу час у пријатаљству са културним и модерним. То је израз наше савремене средине.

На главној линији Калимегдан—Славија, међу отменим ренесанским и барокним једносратницама и двосратницама, измешаним са старим зградама без архитектонских претензија уздижу се нове палате Академија Наука, Нови Универзитет, Прва Хрватска Штедионица, Француско-Српска, Прашка, Кредитна, Земалска, Југословенска, Заложна, Извозна, Есконтна, Јадранско-Подунавска Банка, „Руски Цар“, Касина, Луксор, Ексцелзиор, Министарство Спољних Послова; палате Васе Поповића, Константиновића, и др. Није остала ниједна друга улица, ближа и даља, а да није добила какву нову зграду. Са једним до шест спратова, као интересантни покушаји или успеле креације у разним стиливима, класичним и модерним, у групама или усамљене дају ове грађевине нашим улицама пуно контраста и живости увек занимљиве али ретко лепе. Једино кратка улица Вука Караџића не пружа супротности; она је сва великоварошка. Највише склада показује Кнез-Милошева улица чији се блокови попуњавају новим вилама, које дају само пријатне контрасте у архитектури, али нема оног бодљикавог штрчања шестосратнице крај приземља. И у изиђивању Карађорђевог улице показује се доста хармоније. Али најправилније и најлепше изграђују се мирне улице за становање, старе и нове. Ту је стриктно примењен Генерални План и модерна начела о грађењу станова. Док се у архитектонским часописима свију земаља траже начини како да се у старим великим градовима реши питање малих и хигијенских станова, код нас се то питање решава без великих напора. Кроз лите-

ратуру се на све стране пропагира град са вртovima (Gartenstadt, cite-jardin, garden-city). А ми у новим насељима, котежу „Неимар“ и Професорској Колонији приближавамо се таквоме типу по сили самих наших навика и тежњи за засебном кућом, а по линијама обележеним Генералним Планом.

Тако ће се десити да ћемо ми кроз неколико година имати на периферији модерно изграђене улице за становање, булеваре и трговине, а центар ће остати тестераст и дисхармоничан. Засада ми радо упоређујемо нове зграде са старима крај њих и меримо напредак који је учинила наша генерација. Али нас то само задовољство не сме успавати. Не смемо допустити да нам се око навикне и да равнодушно скаче са високог крова на ниски, са оријенталскога на западњачки, нити да отупимо пред чуђењем наших гостију над оригиналношћу Београда. Морамо потражити друге начине, у приватној иницијативи и у законским подстицајима, да очувамо оригиналност нашег града, да у архитектури његових улица, и његових зграда изразимо ону пластичност његовог терена и ону разноликост његове историје, које му дају специјалну драж. Зацело ћемо то најбоље учинити кад будемо успели да као синтезу те историје створимо свој модерни национални стил, око кога се већ чине покушаји са различитим успехом.

3.—VII.—1927

Архитект Др Миша Томић-Милосављевић

Београд.

секретар Грађевинског Одбора О. Б.

Београдски водовод

Садањи београдски водовод пуштен је у рад 1892 године.

Пре тога се варош у главном снабдевала водом за пиће из тако званог „Турског водовода“ за 20 чесама и укупном количином од 3,5 секундних литара, тако да је на становника и на дан долазило $5\frac{1}{2}$ литара воде.

Вода из турског водовода била је изворска, и то из Булбулдерског извора.

Остала потребна количина воде доносила се из Саве и Дунава (Сакације).

У далекој прошлости, за време Римљана, морало је бити много више изворске воде, што сведоче и канали на које се налази при копању. Доцније је количина воде, и ако још обилна, бивала све мања, вероватно због нестајања шума у околини. Али су и потребе за водом ондашњег становништва нарочито у средњем веку биле скромније.

Са ширењем вароши ширена је и мрежа, прво од камених и земљаних а најпосле од гвоздених цеви, које су воду доводиле до јавних чесама.

Са растењем броја становника осећала се све јача оскудица у води, а нарочито дангуба и уобичајене свађе при узимању воде са тих јавних чесама.

У то доба, а већ и раније, многе су вароши на западу имале своје водове са уведеном водом и у куће те се је и у Београду покренуло питање о таквом водоводу

До душе, и онда, а и пре, постојали су по вароши и бунари, од којих су неки били и врло издашни и чувени са добре воде, али баш око осамдесетих година падају и епохални радови — Др. Петенкофера и других на јавној хигијени, те се почело на бунаре гледати као на могуће изворе оболевања, а нарочито на бунаре у средини насеља, и то старе вароши.

У то доба падају и прва истраживања код нас, али која нису дала резултате.

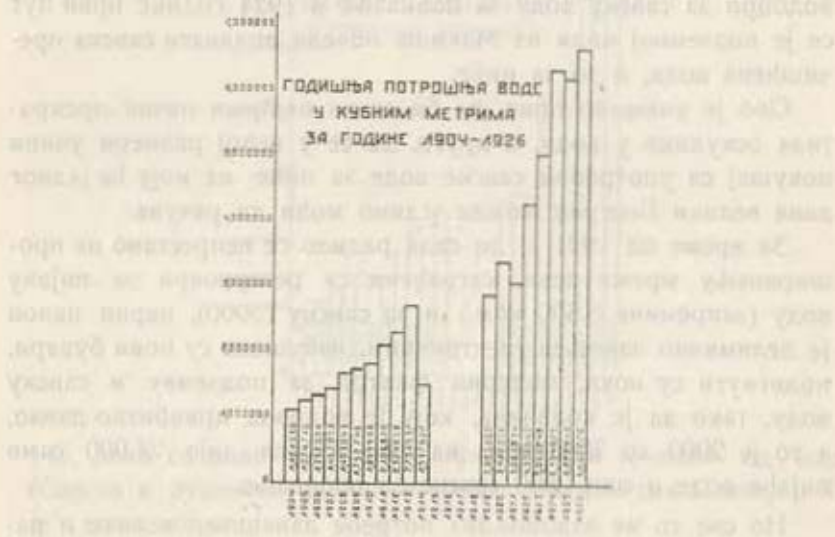
Позивани су и страни стручњаци, који су предлагали разно: један, да се за пиће узме постојећа изворска вода, а за остало савска (са засебним водоводом); други, да се за све потребе, па и за пиће узме савска филтрисана вода.

Између осталих стручњака долазио је и Жигмунди (1885)

који се је надао да ће у Мокролушкој долини наћи довољно подземне, дакле бунарске воде за све потребе ондашње вароши.

Пошто се те наде нису испуниле, приступило се истраживању опет изворске воде, сад у целој околини Београда, Жаркова и др. Но и та истраживања нису дала жељене резултате, јер ближи извори су били сасвим недовољни, на даље, преко 100 километара — помишљало се али се није рачунало, због скувих радова.

Осим тога су многе вароши у Европи подигле водове са подземном водом и онда се сматрало да је подземна вода у здравственом погледу сигурнија од многих изворских.

Тако је то било нарочито у Немачкој и, инжењер Оскар Смеркер, који је саградио водовод у Манхајму, понудио се да и Београду сагради водовод.

Општински одбор је наименовао т зв. Сталну Техничку Комисију за водовод и резултат заједничког рада те комисије и инжењера Смеркера је био пројект по коме је саграђен водовод од 1892, који проширен у више махова и данас ради.

У тим истраживањима су узели видног учешћа наши стручњаци: геолози Ј Жујовић и Др. Св. Радовановић, од хемичара нарочито Др. М. Леко, а од хигијеничара Др. Батут. Од страних хигијеничара питани су Др. Петенкофер и Др. Гертнер. Од наших инжењера сарађивали су хидролог и ин-

жињер Никола Стаменковић и инж. Св. Зорић, оба професори Велике Школе. Овај водовод снабдева град *подземном водом* из равнице Макиша (равница између Саве, Остружнице, села: Остружнице, Железника и Жаркова, до Чукарице. Укупна површина око 3000 хектара).

Тај водовод саграђен 1892 год. проширен је знатно 1906 и 1907 г (нове, веће машине, велики довод од 450 м.м.) и 1910 додавањем бунара ближе Сави.

За време ратова, а ни за време окупације није ништа учињено, а основа је увек остајала иста. снабдевање само подземном водом из Макиша.

Прва промена у томе наступа 1921 год. кад је саграђен водоцрп за савску воду за поливање а 1924 године први пут се је подземној води из Макиша почело додавати савска пречишћена вода, и то за пиће.

Ово је учињено прво, да би се на најбржи начин прекратила оскудица у води, а друго, да се у већој размери учини покушај са употребом савске воде за пиће, на коју ће једног дана велики Београд можда једино моћи да рачуна.

За време од 1921 г до сада радило се непрестано на проширавању мреже цеви, саграђени су резервоари за пијаћу воду (запремине 3.600 кбм.) и за савску (3000), парни напон је делимично замењен електричним, избушени су нови бунари, подигнути су нови, модерни филтри за подземну и савску воду, тако да је количина, коју је водовод првобитно давао, а то је 2000 до 3000 кбм. на дан, а сада даје 24.000 само пијаће воде и око 2500 савске за поливање.

Но све то не задовољава потребе данашње, велике и растркане вароши и грађанства које се у својим потребама и навикама јако разликује од оног из 1892 године.

Да би се та потреба задовољила, предузети су радови који, кад се сврше, осигураће вароши 45.000 до 50.000 пијаће воде.

II. Опис садањег водовода.

Као што је поменуто, подземна вода се црпе из Макиша и то за сада из 26 цевастих бунара дубине 16 до 28 метара.

Вода има температуру у 13,5° до 14° С, има 28° немачких степена тврдоће и садржи до 8 милиграма на 1 литар гвожђа. То гвожђе није штетно по здравље, али даје води непријатан укус и услед тог гвожђа вода се стајањем замути. Због тога

се вода мора тог гвожђа ослободити, што се чини у филтрима а вода се предходно доведе у интиман додир са ваздухом.

После филтрације се вода помоћу парних црпки потискује кроз две цеви (300 м.м. и 450 м.м.) у резервоар, сада запремине 5000 кбм. Дужина сваког довода је 11.300 метара.

Резервоар се налази код старог смедеревског ђерма и стоји више од инсталације у Макишу за 75 метара, тако да се вода из Макиша мора дизати на ту висину

Из тог доњег званог „главног резервоара“ који је на koti

145, дели се вода оном делу вароши који је нижи од њега (Савска и дунавска падина и гребен Калимегдан Славија). То је „доња зона“

Крајеви који леже више од овог резервоара, наравно да не могу добити воду непосредно из главног резервоара, већ постоји други на koti 205 (запремине 1000 кбм.) у који се вода дотура из доњег резервоара помоћу црпки. То је „горња зона“

Но при овој подели у само две зоне, расподела воде није правилна, а и притисак није свуда довољан (нарочито горњи спратови). Због тога је у новом пројекту предвиђена и трећа и средња зона“ са резервоаром од 6000 кбм. на koti 185.

Водоцрп за пијаћу савску воду налази се поред Саве на 2,150 км. од Београдске железничке станице (код „Шест То-пола“) и даје око 5500 кбм. пијаће воде дневно.

Вода је мека (око 8°), а температура је јако зависна од годишњег времена и достиже лети и 24° С.

Вода у Сави је често мутна, али увек садржи приноса који се морају уклонити.

Ради бржег таложења, додају се води „комуланти“, т.ј. алуминију сулфат и амонијачна сода (од сваког по 40 грама на 1000 литара). На тај се начин за кратко време од сат и по исталожи из воде највећи део механичких примеса (које чине мутноћу) а са њима и велики проценат бактерија.

После таложења се вода пропусти кроз пешчане филтре (истоветне као за подземну воду) који задрже и последњи траг приноса и највећи део бактерија (90 до 95%).

Да би се и последњи траг од бактерија уништио, додаје се води на 1000 лит 0,5 (пола) грама хлора у гасном стању (размере 1 : 2.000.000).

Савска је вода без тих процедура, релативно чиста (т.ј. незагађена) јер не протиче поред многољудних или индустријских градова, њу су и непречишћену пили и пију становници на води и обалама, али модерна хигијена ставља врло тежак услов речној води која се употребљава за пиће да је апсолутно стерилна, а то се постиже напред описаним компликованим и скупим процедурама, и које, сем филтрације не поправљају знатно укус води.

То, а и особина што је савска вода лети топла, створиће приличне тешкоће, ако се једном пређе на употребу само савске воде.

Овако пречишћена савска вода утискује се у главну цев од 450 м.м. која доводи воду из Макиша, меша се са њоме већ у цеву и иде у резервоар.

Мрежа цеви за пијаћу воду има дужину од 160 км. и цеву су разног пречника од 300 м.м. до 25 м.м. (ово се последње нагло замењују са цевима најмање од 80 м.м. пречника). Према броју становника ово је дугачка мрежа и њено је одржавање тешко и скупо, а ова велика дужина је последица ненормалног ширења вароши.

Водоцрп за савску воду за поливање је заједнички са снм за пречишћену савску воду. Вода се црпе непосредно из Саве и потискује у цеву, које су засебне и немају везе са мрежом за пијаћу воду.

Преко ноћи се вода потискује у резервоар на топчидерском брду на коти 147,5. (запремине 3000 км.)

Ова се вода поглавито употребљава за поливање улица, заливање паркова, за индустријске цели а нешто и за купатила.

То је садање стање водовода и он може дати 24.000 кбм. пијаће воде. По оскудици која влада у горњим крајевима јасно је да Београду треба лети више воде.

Ако у Београду има преко 250.000 становника, онда би на сваког становника и на дан надало по 100 лит само пијаће воде, што не би било тако мало, кад се узме у обзир да је један део вароши без уличне канализације.

Али у Београду, бар у погледу снабдевања водом, има више потрошача него становника, јер се у становнике не броје војници, пролазни странци, сељаци који су само дању у вароши и њихова крупна стока. Затим водом из водовода се снабдева Жарково, Чукарица, војна насеља у Топчидеру и др.

Осим тога, зато што се варош ширила и на оне крајеве где још нема ни улица ни водоводних цеви, то су постављане т зване Јавне чесме, којима се сем становника тих крајева служе и сви случајни пролазници. Тих чесама има 70 и оне су велики, а бесплатни потрошачи.

Према досадањем искуству у Београду, треба на становника рачунати 150 сек. лит дневно, што за 350.000 становника чини 50.000 кбм.

Радови који су у програму за 1927 и 1928 годину срачунати су да обезбеде ту количину пијаће воде, и то 35.000 подземне воде и 25.000 савске воде, али пречишћене за пиће.

Подземна вода се има добити из јединог новог реда бунара, који је ред паралелан Сави и имаће 50 до 60 цевастих бунара.

Један централни бунар ће скупљати воду из свих бунара и електричним црпкама дићи на већ постојеће филтре, одакле ће, ослобођена од гвожђа, ићи у базене, где ће се мешати са савском пречишћеном водом.

Савска вода за пиће ће се такође узимати далеко изнад вароши (на 7 километара узводно), довести до постојеће инсталације за подземну воду, пречистити као што је описано и мешати са филтрисаном подземном водом. Довођење тих 25.000 кбм. савске воде захтева групу радова, која се састоји из дела за црпљење воде из Саве (цев у Сави, ледобрани, инсталација); од електро пумпи за довођење воде на филтре

макишке инсталације, довода од 4300 м. дужине и 800 м.м. пречника и нових филтара за савску воду.

Тако помешана вода потискиваће се електро-пумпама за варош, али сем кроз два постојећа, још и кроз трећи довод, од 700 м.м. који ће се ове јесени полагати.

Тај нови довод је од ливених цеви, дугачак 7000 м., који ће се, кад дође пред варош (код старог монопола) гранати на неколико довода мањег пречника до резервоара, (јер довод од 700 м.м. не може ни кроз коју улицу проћи),

Средња, трећа зона, добиће засебан резервоар и црпке, које ће воду из главног резервоара пребацивати у тај резервоар средње зоне.

Ради снабдевања Бањичког Брда и Дедиња, иодићиће се резервоар на Дедињу, на коти 205 (исто као и сад за горњу зону).

За ове нове радове један приличан део материјала (нарочито цеви) узет је раније на рачун репарација.

По довршењу ових радова, варош ће добити за неколико година довољно воде, а за које време треба приступити студијама за водовод за 500.000 или и више становника. Да ли ће се тај нови, велики водовод ослањати бар делимично на подземну воду, да ли ће се узети само савска вода у обзир, или ће се приступити можда стварању вештачке подземне воде, то зависи од резултата студија које у тим правцима треба предузети, али треба имати на уму да снабдевање Београда водом није тако проста ствар, као што на први поглед изгледа, јер изворске воде нема, подземне су у недовољној количини, а речна има својих великих мана.

Осим поменутих машинских инсталација, водовод има своју радионицу при макишкој инсталацији, на Белим Водама. У тој се радионици врше све оправке водоводних машина и израђују нови делови, а осим ове засебна радионица на Сењаку за оправку и испитивање водомера („Пробирница“).

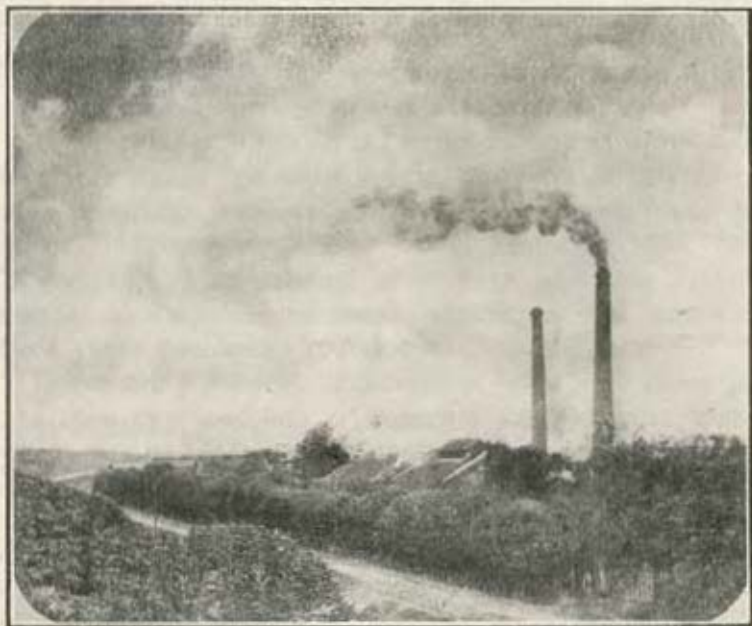
За сталне раденике у Макишу, саграђени су раденички станови, како за породице, тако и за самце.

Административно и економски је водовод у истој зависности од Општинске Управе као и сва друга оделења, сем електричне централе.

При првом грађењу водовода није се мислило да он постане извор прихода за општину, већ само да се грађанству

да здрава вода. Отуда су до 1925 године приходи били стално мањи од расхода.

Обрачун за утрошену воду врши се по мешовитом систему, т.ј. први утрошених 1200 литара на један простор у кући и за месец дана, плаћају се 3 динара; количина преко ове — а која се количина утврђује водомером — плаћа се 5 динара 1000 литара,

Београдски Водовод на Макишу

Цена воде у свакој вароши није иста, она у главном зависи прво, од висине на коју је треба дићи, друго, од процедура којима се вода мора подврћи пре употребе (филтрација, стерилизација) и треће од цене енергије (на пр. електричне) у дотичној вароши, ако воду треба дизати.

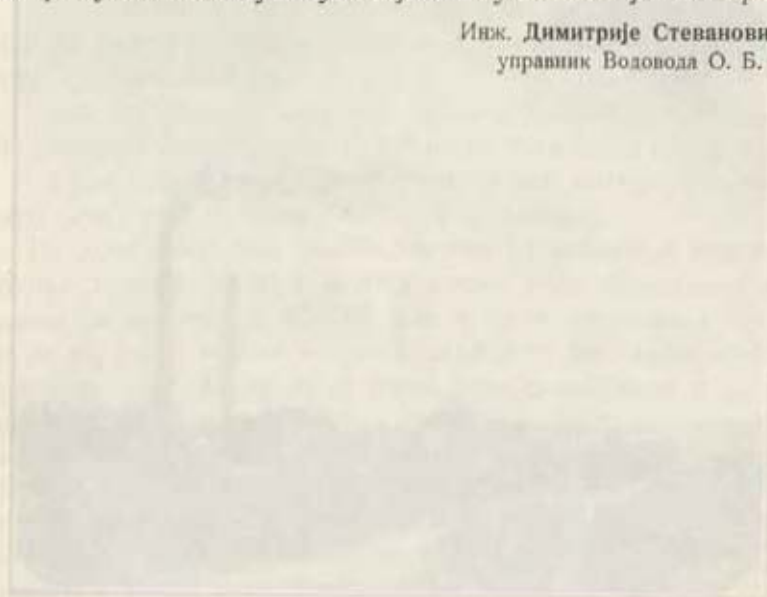
У Београду сва три фактора нису повољна вода се просечно мора подићи на висину од 150 метара, подземна вода се мора филтрисати, а савска подврћи још скупљим процедурама и треће, цена енергије је у опште велика.

Наравно, на цену воде је од великог значаја и степен техничке усавршености дотичне инсталације а и рационална куповина потребних материјала (горива, мазива и т.д.)

Водовод ће и у овом првом проширењу које се већ изводи бити технички савршенији него садањи, до крајњих граница напрегнут.

Општинска Управа, која свим силама настоји да водовод што пре доведе у стање да задовољи потребе грађанства за водом, настоји исто тако да га економски преуреди, како водовод не само што ће дати довољно здраве воде, него и поцени која ће бити у складу са осталим и да на тај начин Београд у том погледу испуни тај важни услов хигијенског града.

Инж. Димитрије Стевановић
управник Водовода О. Б.

Канализација Београда

Са напредовањем једне вароши у санитарном погледу несумњиво је први услов да та варош добије што пре добро уређену и смишљену канализацију, како би се благовремено спречило загађивање земљишта на коме је варош подигнута а тиме отклониле све штетне последице по здравље становника дотичне вароши. Статистика је бројевима показала како је огромна велика разлика у погледу оболења од заразних болести у варошима пре извршења канализације и у тим истим варошима после извршене канализације.

Први озбиљнији покрет да се побољшају здравствене прилике у Београду грађењем канала, водовода и других санитарно-техничких установа јавља се 1880. године када је на седници Општинског Одбора од 4. децембра 1880. године Општински Суд предложио, да се ради добијања потребних прихода за извршење водовода, канализације и осталих потреба уведе општинска трошарина.

После ове у погледу канализације значајне седнице јер се тада први пут говорило о модерној канализацији, чешће се водила реч на седницама одборским о канализацији као једној од најважнијих потреба за напредак Београда.

У јулу месецу 1882. године појављује се и прва понуда Максвела Гранта да склопи друштво, које би поред осталих радова извршило и канале. Одбор је ту понуду у начелу примио, али са изјавом да без икаквих обавеза од стране Општинског Одбора, може Грант радити на склапању таквог друштва. Да ли је тако друштво склопљено и је ли штогод радило од послова ради којих је склопљено није се могло утврдити.

После ове понуде јављају се редом и друге као Станифорта из Лондона, Хенгла из Готе и т. д.

Кад је у Јулу месецу 1884. године донесен закон о варошкој трошарини у Београду која се у главном уводи ради извршења водовода и канализације, отпочело је и живље интересовање за тако онда назване *велике радове Општинске Београдске*.

Те и следећих година стижу све новије и новије понуде и воде се преговори за извршење тих великих радова. Тако се поред раније побројаних јављају и Вајхелт из Гринсберга у Шлезивији, Хајзер из Беча, А. Ерд из Берлина, Бајхелт и др.

Све ове понуде као и маса других које су се са сваком новом Општинском Управом обилато појављивале пропадале су због тешких финансијских услова и због тога што је готово свака од њих била везана са извесном концесијом, те су их општински одбори редовно одбијали.

Због учесталих промена у Општинској Управи ни припремни радови нису се могли одржати у континуитету, те се није могло ни очекивати извођење већих радова, нарочито не по каквом утврђеном плану

Почетком 1898. године јавља се још једна фирма М. В. Леон Косу са понудом за склапање „прелиминарне конвенције“ а којом се тражи концесија за све веће радове општинске. У погледу каналисања Београда предложили су „Хидропнеуматички систем Shope“

И ако је питање о систему каналисања дефинитивно решено у корист простог спирног система још у 1890. години ипак је ради оцене горње понуде Општински Одбор изабрао комисију од 10 чланова која ће понуду прегледати са техничке стране и комисију од 3 члана која ће понуду проучити са финансијске стране.

Ова је понуда прошла као и све предходне јер ју је Одбор Општински на седници од 11 марта 1898. године одбацио.

Мада је ова понуда од стране Одбора дефинитивно одбијена ипак је више од 2 године за тим претресано и расправљено питање о систему каналисања Београда на седницама Грађевинског и Санитетског Савета, на седницама Инжињерског Удружења и Лекарског Друштва па чак је око тога вођена полемика и у дневним листовима.

Већина лекара и инжињера како на скуповима тако и у штампи изразили су се противу сепарационог система у опште док је Грађевински Савет у већини био за Шонов систем а Санитетски Савет је дао мишљење да Шонов систем већим делом за Београд није неопходно потребан.

Почетком 1899. године Суд Општински опет моли Министра Грађевина за дефинитивно решење питања о систему канализације, те Министар Грађевина упути Грађевинском Савету предмет о канализацији Београда с наредбом да Савет донесе одлуку на ова питања

1) Какав систем канализације треба препоручити за Београд да најпотпуније задовољи здравствене погодбе према топографском облику и хидрографским приликама Београда.

2.) Да ли би било корисно према реченим приликама препоручити један систем или комбиновани систем.

3.) Треба ли обухватити и распрострајети одмах на цео Београд канализацију у границама реона или почесно.

4.) На који начин треба саставити све планове и сва техничка документа и извршити канализацију Београда.

5.) Начин финансирања т ј. да ли одвојено набавити новац и њиме исплаћивати грађење или да се и финансирање и грађење уступи једној групи уз концесију за експлоатацију за извесан број година.

Савет се делио на више мишљења те и Министар није могао донети дефинитивно решење већ је просто сва та мишљења послао Суду Општинском „на даљу употребу“

Опет настаје застој у овом питању све до октобра 1900. године када се јавља Задруга за подизање зграда са понудом за израду пројеката за канализацију Тим поводом Општина се поново обраћа Министру Грађевина и моли да реши што пре питање о канализацији Београда. Тек на поновну молбу Суда Министар Грађевина преко Управе Града шаље овако решење датирано 8. децембра 1900. године

„1.) Сва нужничка и помијарска нечистоћа како са Дунавског тако и са Савског слива има се спровести у Дунав ниже Карабурме.

2.) Да се Дунавски слив града Београда и то онај његов део до главног колектора каналише по систему спирања тежом у Дунав.

3.) Нижи део овога слива неће се за сада канализовати, док се исти не наспе, када ће се метеорска вода спроводити непосредно у Дунав, а нужничка и помијарска нечистоћа спровешће се у главни колектор.

4.) За цео Савски слив да се изради

а) један пројект по систему спирања са одводом у Дунав,

б) један пројект по систему сепарације — метеорска вода у Саву, нечистоћа у Дунав,

в) један пројекат по систему комбинованом.

5.) Да се у пројектима предвиди и сама дренажа подводног земљишта.

6.) За Дунавски слив саставити генералне и детаљне планове са предрачуном, а

7.) За сваки слив саставити генералне планове са апроксимативним предрачунима, за сваки систем понаособ.

Да би овако важне објекте могла општина да добије израђене у духу закона модерне технике и хигијене, то ваља препоручити општини да обрати пажњу коме ће поверити израду ових планова и када их добије да ми их пошаље на претходно одобрење.

Сем овога нужно је да општина прикупи и среди све потребне податке за израду планова и да их пре уступања пројектантима пошаље на преглед и ревизију у Министарство Грађевина, на основи чега ће по извршеној ревизији за састав пројекта и израду планова исти подаци важити као основа даљем раду

Тек када ми општина буде поднела, према овим мојим захтевима, потребне планове, предмере и апроксимативне и детаљне предрачунае тада ћу бити у стању да донесем дефинитивно решење, како о избору система, тако и о начину извршења канализације града Београда.*

Да би се могло одговорити Министру и послати му све што је тражио Одбор је 22. децембра 1900. године изабрао Комисију да припреми све што је Министар тражио, као и да проучи понуду Задруге за подизање зграда.

Концем марта 1901 године та је Комисија поднела извештај у коме је поред осталог предложила да се понуда Задруге као некорисна по Општину одбаци а за прикупљање потребних података за израду пројекта да се образује засебан одељак за канализацију Одбор је 13. априла исте године решио да се образује засебно одељење за канализацију а о свему осталом што комисија предлаже да се решава доцније.

После овога опет наступа у Општинској Управи промена и нова Општинска Управа већ у половини јуна износи пред одбор нову понуду за израду планова за канализацију О тој понуди за коју се у прво време пред Одбор није износило чија је, дебатовано је на више седница и најзад су на седници од 25. јуна 1901 године у начелу усвојене „главне одредбе уговора“ а на седницама у месецу јулу усвојени су и поједини чланови тих одредаба.

При доношењу ове одлуке заборављало се искуство последњих 15 година у погледу свих ранијих понуда за израду планова т. ј. да су све те понуде пропадале само због тога што није било предходних података за израду пројекта. Тако је и ова понуда односно израде планова на крају остала без-

корисна за Општину и ако су ти планови много доцније плаћени, пошто су на поменутиим седницама у јуну и јулу усвојене главне одредбе уговора као и поједини чланови тих одредаба.

Најзад се после оваквог дуготрајног лутања, примања понуда и планова готово од ока израђени, преписивања и објашњавања давања мишљења и т. д. дошло до јединог правилног решења да се образује одсек за канализацију ради израде пројеката за канализацију Београда.

У децембру месецу 1903. године Општински Обор одредио је и нарочити стручни одбор који ће руководити радовима и од тога дана почиње и интензиван рад како на прикупљању још недостајућих података тако и на самој изради пројекта.

Већ 5 октобра 1904. године стручни одбор извештава Општински Одбор да је у одсеку за канализацију довршен генерални пројекат канализације Београда. Израђена су два упоредна пројекта и пре то што се пројекат пошаље Господину Министру Грађевина на одобрење саветно би било да се исти подвргну оцени страних признатих стручњака. Овај је предлог и примљен и после дуге преписке на седници одборској од 11 јануара 1905. године изабрати су за експерте: Штајер Нагл из Келна, професор Брикс из Шарлотенбурга и професор А. Фрилинг из Дрезде.

Господа Брикс и Фрилинг већ су у половини марта дошли у Београд док је се г Штајер Нагл извинио јер се уочи самог поласка у Београд разболео.

Оцена експерата је веома повољна а исто тако и оцена Грађевинског Савета који је пројекат ценио у другој половини априла.

На седници Општинског Одбора од 18. марта 1905. године усвојен је генерални пројекат са тунелом за канализацију Београда а 15. маја исте године овај генерални пројекат одобрио је и Министар Грађевина.

Под 6-им јулом исте године већ су расписане и оферталне лицитације које су одржане 8. августа а ради извршења главног изливног канала у Дунав, главног канала скупљача горњег Дунавског слива кроз данашњу Раденичку улицу као и главне испусне канале са Савске стране.

Тако је у августу месецу 1905. године отпочето са канализацијом Београда коју је по програму требало довршити

око 1915. године са предпоставком да зато време буду осигуране Савска и Дунавска обала како би се могла завршити и канализација доње зоне т. з. сепарациони систем.

Детаљнији опис припремних радова за канализацију Београда као и исцрпни историјат Београдске канализације описани су у књизи Предходни Радови за Канализацију Београда коју је средио Одсек за канализацију а издала 1905. године Општина Београдска.

Према одржаним лицитацијама у августу I и II деоница, с обзиром на то што је овај посао био у опште нов како за Београд тако и за целу земљу, уступљене су страним предузећима а с намером да то послужи као школа нашим предузећима те да се, бар у даљим радовима, омогући домаћим предузећима с једне стране зарада а с друге стране да се спречи износ капитала из земље чему уосталом и свака држава тежи. Ова је идеја збиља и остварена јер све остале деонице које су овим двома следовале рађене су и извођене путем домаћих предузимача.

Набавку керамичког материјала Општина је све до данас задржала за себе и набављени материјал давала предузимачима. Овим је постигнута и једнообразност у материјалу а поред тога набављан је само првокласни материјал, пошто једна канализација има да послужи за дугачки период времена.

Концем 1905. године почињу и радови на III деоници Београдске канализације као прве канализације у ужем смислу те речи т. ј. деонице у којој су улични канали намењени директно улицама у којима су извођени. Ова деоница обухватила је Варош Капију као најнасељенији крај Београда. Била је релативно мала, јер се хтело да види могу ли и домаћи предузимачи и фабрике успешно обављати овај посао.

Радови на канализацији Београда по утврђеном програму рада напредују све више и боље интересовање за ове послове код домаћих предузећа постаје све веће тако да се у периоду од 1906. до 1911 израђују и с успехом довршавају IV, V и VI деоница те са њиховим довршењем имамо већ изведену канализацију у центру Београда и за онда најнасељенијем делу од Душанове улице преко гребена Београдског до Босанске улице и од Калимегдана до улице Милоша Великог.

Године 1911, 1912, 1913 и 1914 заузеле су радовима на изради тунела испод Београда — VII деоница и израдама

уличних канала на Западном Врачару — VIII деоница као и Источном Врачару слив Мокролушког Потока — IX деоница. Ова последња деоница остала је и недовршена услед светског рата и завршена је тек у 1923. године.

Са израдом ових деоница ишло је мало спорије једно због величине самих деоница а друго и због Балканског рата у 1912. години и несташнице радне снаге све до демобилизације у 1913. години.

Као што се из досадашњег види до почетка светског рата са канализацијом Београда ишло се тачно по утврђеном реду и програму и до тада је, може се речи, у погледу уличних канала и колктора било готово и пуштено у функцију око 2/3 ондашњег Београда.

У периоду од 1914. године до уласка у земљу на канализацији Београда није се ништа радило. Непријатељ се чак није трудио ни око одржавања постојеће канализације сем у случајевима где му је то директно требало тако да је се у 1919, 1920 и 1921 години имало и сувише послова око довођења у ред онога што је постојало, око оправака канала бомбардовањем порушених, око сређивања онога што се затекло и прикупљању планова и докумената који су били растурени по Београду и унутрашњости па чак и у Софији где је непријатељ пренео архиве Канализационог Одсека коју је у Лесковцу запленио.

У овај период 1919 до 1923. године пада и довршење пре рата започете IX деонице као и израда X деонице на Кнез Михајловом Венцу и околним улицама, тако да је са довршетком X деонице завршена канализација најнасељенијих крајева ондашњег Београда.

Услед немања редовних кредита а с обзиром на хитне и неодложне потребе поратног Београда питање канализације Београда потиснуто је на треће место и радови су се свели на најмању меру Једино што је за канализацију урађено у овом времену јесте набавка керамичког материјала — цеви — на рачун репарација из Немачке те је сад Општина у могућности да изведе XI деоницу Београдске канализације која обухвата леву падину Булбудерског потока и цео слив између улица Крунске, Гробљанске и Потока у колико тај слив није раније каналисан. Ова је деоница већ дата у рад предузимачу и до конца ове године има изгледа да буде завршена. По

довршетку ове XI деонице има се још изградити и XII деоница која обухвата слив Мокролушког и Чубурског Потока и са довршењем и те деонице била би по раније утврђеном програму завршена и канализација т зв. горње зоне Београда са одвођењем све нечисте воде тунелом директно у Дунав.

У вези са већ почетом изградом XI деонице као и са скором изградом XII деонице има се извести и регулација Булбудерског, Мокролушког и Чубурског Потока што ће се свакојачко и урадити благодарећи томе што сад Општина има финансијске могућности за њихово извршење.

Развитак поратног Београда ка Бањици, Мокром Лугу и Вишњици толико је велики и нагао да у велико премаша насељеност која је била у 1905. години када је рађен програм за канализацију Београда те ће се сад морати као завршни део горње зоне Београдске канализације радити још и канализација у тим ново насељеним крајевима зашта ће требати и студија и припрема елабората за израду детаљних пројеката канализације тих крајева.

Као завршни послови на Београдској канализацији јесу они који спадају у т зв. доњу зону и који се имају каналисати по систему сепарације. То су са савске стране Карађорђева и околне улице а са Дунавске стране цео простор испод Душанове улице.

Садашња Општинска Управа је приступила и извршењу једног дела овог сепарационог система и већ уступила у израду колектор кроз Карађорђеву улицу који ће се посао ускоро отпочети.

Инж. Миливоје Бркић
шеф Канализационог Одсека О. Б.

Електрична Централа у Београду

Историјат, данашње стање и пројекти за будућност

Данашња Електрична Централа у Београду постоји од 1891 год. када јој је Француско Акционарско Друштво ударило прве темеље и донело прве машине. Уговор о подизању Централне закључио је у име друштва г *Периклес Цикос* из Милана по коме је Друштво имало искључиво право за произвођење и спровођење електричне струје у Београду и његовом атару. Друштво је почело рад чим је уговор усвојен од стране Општинског Одбора на седницама од 24 и 28 јула 1891 год. То су дани ударања темеља данашњој Централни. Али као што се Београд нагло развијао тако се и Електрична Централа Београда развијала, да данас скоро и нема трагова од првобитне зграде и оних првих машина, онда донетих.

Друштво је развијало рад као и данас што је, у два правца. производило струју за осветлење вароши и струју за трамваје. Интересантно је да је по уговору за јавно и приватно осветлење и за све индустријске потребе морала бити једносмислена струја. Само у оним индустријским предузећима где је то потребно струја је могла бити наизменична. Ниједан спроводник није могао имати већи напон од 2500 V Тако је и било. У почетку струја за осветлење била је једномисаона, произвођена од стране динамо машина система Edison од којих је свака била са по 300 Амп. и 120 V а покретана преко кајиша од стране четири хоризонталних стабилних парних машина са корлисовим крмилом јачина по 220 Н. Р. 68 обрта у мин. са директним кондензатором. Парне машине су биле лифероване од фирме Meyer F Richmond, Pautin (Seine) 1891. год. Од ових динамо машина ишли су округли бакарни проводници до разводне табле која је била израђена од реиди саних дасака а онда обојена бојом. Са сабирних шина проводници су излазили на „Кулу“ па одатле као ваздушни проводници делили струју по вароши.

Од ових Едисонових динамо машина данас нема ни једне, док су се две од парних машина тада монтираних и до данас задржале.

Трамвајску струју нису почели да производе одмах 1891 год. Поред уговора о произвођењу струје за осветлење исти

повластичар г. Периклес Циклос добио је 21-III-1891 год. концесију и за грађење и експлоатацију трамваја са коњима и механичком снагом за време од 45 година. Уговор је изрично гласио да ће се на линијама трамвајским по варошким улицама употребити коњска снага а само на линијама за Топчидер и дуж Саве када надлежна власт одобри вожња биће машинама. Французи су прво само изградили пруге

I. Са коњима од пристаништа паробродског — Савском ул. — Дрварском ул. насипом железничке станице до Књ. Милошеве ул. и Официрског Дома.

II.) Савезну линију од Краљ Миланове, Марковом ул., Марвеним Тргом, Фишеклиском ул. до Тркалишта па другом до Новог гробља.

III.) Од Славије ул. Крагујевачком, Обреновом, Марвеним тргом, Марковом, Кр. Милановом, Цариградском преко Позоришног трга, Васином ул., Узун Мирковом, Горњим Градским пољем, Богојављенском на Сава-капију а одавде Савском до Паробродског пристаништа.

IV) Од Железничке станице, Споменичком ул. једним делом Писарском ул. до Славије даље Крагујевачком и Обреновом ул. од раскршћа ове са Фишеклијском. И напоследку

V.) Палилулску пругу од раскршћа ул. Узун Миркове и Горњег градског поља затим иде доњим градским, обилазећи градски терен па улицама Душановом, Видинском, Болничком, Палилулским тргом и Ратарском ул. до друма за ново гробље.

Све ове трамваје пустили су као коњске трамваје. То су биле оне кратке и отворене приколице од којих су се још неке сачувале у саобраћају а вукле су их по два коња који су целим путем касали. На свака кола припадало је по 6 коња са смењивањем на свака два сата. Само се на делу од железничке станице до Официрскога Дома четворило. Коњи су стајали у горњем депо-у који је још тада подигнут а доцније када су биле јаке зиме стајали су и по приватним шталама (кафана Шумадија код Славије). Смењивање је ишло брзо и интересантно је као детаљ да је коњски трамвај од Калимегдана до Славије ишао 18 минута.

Доцније почела је да се гради и Топчидерска пруга од раскршћа Споменичке, Кнез Милошевом и Топчидерским друмом до цркве у Топчидеру тако да је 1894 око Петровдана пуштена прво Савска као електрични трамвај па онда и топ-

чидерска (још од почетка) као електрични трамвај. И на осталим пругама пуштани су доцније постепено електрични трамваји тако да је 1904 год. коначно коњски трамвај на свим пругама замењен електричним.

За возњу се плаћало ма на којој (једној) линији изузев топчидерске без прелажења 10 пара дин., за возњу на самој топчидерској линији 30 пара дин. а из ма којег краја вароши до Топчидера 40 пара дин.

Иначе за покретање ових електричних трамваја Французи су 1892 год. почели да монтирају две трамвајске машине система Tomson такође куплованих преко трансмисија са кајишима од којих је свака била од по 250 А. и 550 волти. 1895 године била је као велика новина монтажа једног монофазног генератора система Ганц за 2000 волти и 40 А. То је уједно и први генератор за наизменичну струју у Београду а пуштен је да напаја ваздушну линију Врачар.

Данашњи велики подземни канал кроз који се лепо може пролазити а који иде од централе до Теразија и служи за велики број главних напајних каблова, почео је да се гради 1898 године и тада је израђен до Васине улице а од њега су се Књаз Михаиловом, Васином, Југовићевом и другим попречним улицама рачвали мали подземни канали и служили за вођење неизолованих проводника преко ролна. Данас су сви овакви неизоловани подземни проводници уништени. А главни канал који води изоловане каблове довршен је до Теразија кроз Књаз Михаилову улицу као што је познато прошле године.

Французи су, и доцније од 1903 год. Белгијанци, имали за осветлење улица пламене лампе и мале сијалице од 16 свећа. У почетку је Друштво било дужно да осветли 62.000 метара улица Београда и то 7000 метара улица прве класе у које су спадале Душанова, Кнез Михаилова, Васина, Милоша Великог и др., осветлили су са 65 пламених лампи од по 1000 свећа, а осталих 55.000 метара улица осветлили су са лампама од 16 свећа на растојањима од 30, 40, 50 и више метара. За напајање ових пламених лампи имали су специјалне машине система Спери од 2000 V. и 10 А, тако да су пламене лампе на ред везиване.

За ово улично осветлење Општина је плаћала Друштву 80 хиљада дин. годишње али тако да до 11 часова горе све лампе а после тога времена половина.

Иначе су биле предвиђене и казне ако се узроком повластичара и његовог персонала прекине ма у које доба ноћи осветлење у целој вароши или у једном делу вароши на краће време. Тада је Општина наплаћивала: у првом случају 200 дин. а у другом 100 дин. за казну од Друштва. За целу ноћ прекида плаћало је Друштво пет пута већу казну него што кошта осветлење за једну ноћ а за три прекида целе ноћи у једном месецу, Друштво је губило сав месечни приход од осветлења улица.

Када су Белгијанци дошли, монтирали су једну парну машину система Бонжур са дрештром генератором од 500 K W. То је уједно и прва дрештром машина у Београдској Централни а за њено искоришћавање извучена је одмах трећа фаза за Врачар. Нешто доцније изведен је примар Балкан као трофазни ма да су у вароши дуже још монтирали монофазне трансформаторе од којих су се неки и до данас задржали.

Од овог доба почиње и модернизирање Централне у погледу машина за произвођење струје тако да је већ 1904—5 године монтирана турбина А. Е. Г.-ова од 1000 HP. Ова је турбина акциона са 2520 обрта у мин. са индиректним кондензатором и притиском паре од 12 атм. и са трифазним генератором 2100 V 42 периода. Развијање Централне сад иде брже. 1906 године замењена је стара разводна табла новом од А.Е.Г-а. На место машине од 220 HP са корлисовим крмилом монтиране 1891 дошла је 1909 год. парна машина № 1 хоризонтална са вентилским крмилом од 1500 HP 110 обрта у мин. и притиском од 9 атм. са директним кондензатором. Ова машина покреће трифазни генератор од 1000 KW. за 2100 V. 42 периоде.

Затим настаје један мали период застоја у обнављању Централне који се продужује за све време рата. Шта више у место обнављања непријатељ је однео и једну трамвајску динамо машину од 600 А. а за 550 волти, која је била куплована за један синхрони мотор ранији превикловани генератор од 40 А. за 2000 V система Ганц.

И ето тај велики период застоја у обнављању и проширивању Централне, појачан још одношењем машина од стране непријатеља а на изглед потецан овим невероватним ширењем и насељавањем Београда узрок је овом данашњем стању недовољности електричне енергије у данашњој Централни. Чим

је откупљена Централа од Белгијанаца прегло се јуначки на посао модернизирања и проширивања Централне. Одмах 1922 год. монтирана је парна турбина система В. В. С. Браун Бовери (акционореакциона) од 1350 KW 2520 обрта у мин. са притиском паре од 12 атм. индиректним кондензатором а која покреће алтернатор од 2100 V.—42 периоде, а 1925 год. на место старе тандем хоризонталне машине са корлисовим крмиллом од 700 HP. постављене 1898, која је покретала трофазни генератор система Бонжур, избачен 1923 г. као старо гвожђе, монтирана је парна активно реактивна турбина од 2200 KW са 2820 обрта у мин. и индиректним кондензатором такође са алтернатором за 2100 V И најзад почетком јануара ове године пуштена је у рад нова парна активно реактивна турбина такође система В. В. С. јачине 1000 KW. за притисак паре од 12 атм. а са 2520 обрта у мин. и индиректним кондензатором опет за 2100 V

Према томе данас Централа у Београду производи три врсте струје *трофазну струју високог напона* од 2100 V.—42 периоде која се у вароши трансформира на 3 x 215—125 V. и служи за моторе и осветлење највећег дела вароши. Производи се помоћу четири парне турбине и једне парне машине № 1.

2.) *Једносмислену струју* од 240—120 V произвођену од машине № II, № III, № V монтираних 1891, 1892 и 1898 год. а за 220, 220 и 400 HP и од стране пет мотор генераторских група. Ова струја напаја најмањи део вароши, али се постепено и тај консум смањује са намером да се сасвим избаци због старости данашњих машина које је производе као и нерационалног начина произвођења.*)

3.) *Трамвајску једносмислену струју* од 550—600 V коју производе машине № IV монтирана 1898 год. јачине 400 HP мотор генераторске групе које раде на ред кад не раде за осветлење; мотор генератор код Академије и пуфер батерија која ради паралелно са овим машинама те прима ударе, као и од јула прошле године конверторска подстаница са живим паром за исправљање струје код Москве, јачине 800 KW Ова последња је уједно и једна од најмодернијих тековина

*) Машина № II избачена је пре два месеца а машина № III пре неки дан обе као старе а да би направиле места новој порученој турбини од 6000 KW.

технике иначе прва такве врсте монтирана на Балкану. Ова прима трифазну струју високог напона од 2100 V и исправља је помоћу цилиндара са живином паром у једносмисаону струју од 620 V. Иначе ови исправљачи имају ту предност што немају потребе за паралелним радом са скупом и нерационалном пуфер батеријом, пошто сами цилиндери примају ударе 50% за 10 минута, 100% за време од 3 минута и 200% тренутно. Иначе друга њихова вредност јесте што раде са одличним коефицијентом ефекта од 0,98 и што се тај ступањ дејства скоро не мења ни код $\frac{1}{4}$ оптерећења.

Да бацимо за тренутак поглед на прошлост и данашње стање котловске просторије: Котлови № 1, 2, 3, 4 и 5 лифировани су од фирме Бабкок Вилкокс, загревне површине од 130 м² монтирани 1, 2 и 3, 1891 год. а 4 и 5, 1893 год. за притисак паре од 8 атм. са водогрејним цевима избачени су из употребе 1921 год.

Котлови № 6, 7, 8, 9 и 10 система, са загревном површином од 200 м² и растом од 4 м² а са водогрејним цевима, монтирани су 1903 године а у раду су још и данас.

Котлови № 11, 12, 13 и 14 система са загревном површином од 200 м² водогрејним цевима, ростовима од 4 м² и прегрејачима, монтирани су 1909 год. а избачени 1925 год.

На место котлова № 1, 2, 3, 4 и 5 постављени су 1922 г. три котла система од по 260 м² загревне површине и 13 атм. притиском паре са прегрејачима од по 78 м² загревне површине, са степенастим ложиштима од по 11,75 м² површине раста са вертикалним цевима и топлотом паре од 350° С.

На место котлова № 11, 12, 13 и 14 постављена су 1926 год. два котла система са вертикалним цевима и прегрејачем. Загревне површине ових котлова 390 м², загрејача 120 м², површина раста 17,6 м², котлови су за прегрејану пару од 350° С. притисак паре 13 атм.

На месту које није било заузето монтирана су два котла са водогрејним вертикалним цевима система са загревном површином од 377,57 м² и загрејачем површине 89,2 м². И ови су котлови за прегрејану пару од 350° С. и притисак од 13 атм.

Вода се узима из два велика резервоара у ложионици, а добија се из кондензатора турбинских загрејача од 30—40° С. па се помоћу економајзера загрева до 120° С. и под притиском од 15 атм. утерује у котлове: Површина економајзера је сле-

дећа: за сва три котла од по 260 м² загревне површине, један економијзер површине 426 м² загревне површине. За два котла загревне површине 390 м² постоји економијзер од 426 м² загревне површине. За котлове ове овај је економијзер од 460 м² загревне површине.

Као што се види већ сад, у погледу котлова, Централа је знатно обновљена, и кад се још узме у обзир да ће се у току ове године на место котлова № 6, 7, 8, 9 и 10 монтирати два котла система од по 390 м² загревне површине са економијзером од 400 м² загревне површине, а опет за 13 атм. и 350° С за прегрејану пару, излази да ће Централа у Београду бити потпуно обновљена и проширена, тако да ће моћи да прими и нови агрегат о коме ће доцније бити речи.

Пошто се у Југославији а специјално у Србији највећим делом налази лигнит и мрки угаљ, то су и ростови ових котлова специјално за овај угаљ слабе калоричне моћи. Тако Централа троши мрки угаљ Ресаву, Трбовље, Угљеник, Ракову Бару, Наду, Зајечар, Костолац и лигнит Кленовник. При испитивању угља од 2000 кал. нашло се да при улазу воде у коџа од 100° С. код нових котлова са 1 кг угља испари 3 кгр. паре.

Процент сагоревања угља је $CO^2 = 10 - 12\%$ што је доста добро. Температура гасова излазних је при улазу у економијзер 380—400° С. а при излазу у димњак 250° С.

Потрошња струје у 1926 год. достигла је лепу суму од 15.598.772 KW часа. Упоредјујући ову потрошњу са потрошњом ранијих година, као што се из таблице види:

Таблица потрошње струје у киловат часовима.

1921	4,076.932 KW час.
1922	7,517.356 " "
1923	9,416.034 " "
1924	11.673.191 " "
1925	13,500.876 " "
1926	15,598.771 " "

Тек се може добити тачна слика о невероватном порасту становника и индустрије у Београду после рата. И ова таблица уз оне раније напомене о необнављању Централне за време предратних и ратних година, најбоље оправдава све после ратне Управе, и показује са коликим се жртвама требало борити без икаквог већег спољнег зајма, да би се успело изаћи на сусрет бар најосновнијим потребама послератног Београда,

који својим невероватним ширењем достиже неочекиване и неочекивано брзе размере. А да се не би било у сумњи навешћемо да је Елентрична Централа у Београду врло рентабилно предузеће, које је само у 1925 години имало 15 милиона чистог прихода — а у 1926 год. тешко да неће знатно премашити ову суму

Из приложене табеле види се приход од осветлења по годинама од 1920 до 1927 год. Приход од трамваја доцније је наведен.

Табеларни преглед

Наименовање	Приход од Осветлења*)			
	у годинама			
	1920	1921	1922	1923
Приход од осветлења	3,850.299	10,361.679	21,930.832	34,381.615
Наименовање		1924	1925	1926
Приход од осветлења		49,187.354	54,943.518	54,943.516

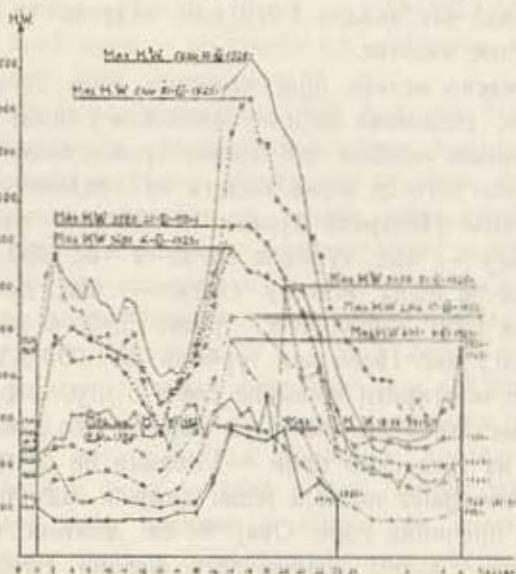
И сав се тај чист приход инвестира сваке године у проширивање Централне и мреже. Иначе у нормалним временима, приватно предузеће са оволиким чистим приходом, према своје буџету, успева да увек довољно проширује своју Централну и да доноси знатне суме за дивиденде и резервни фонд.

Што се саме потрошње тиче и ако је доста велика и знатно расте из године у годину, мора се напоменути, да није ни изблиза онолика колика би била према насељености Београда и индустрије која би се развијала, да није данашње прохибитивне тарифе која фаворизира мале потрошаче и економски слабије, и то уз једну доста велику цену киловат часа. Навешћемо само неке ставове из данашње тарифе. Тако: станови плаћају од 150 ХВ часа 0,55 дин. за 1 ХВ час; до 300 ХВ час. 0,75 за ХВ час; а преко 300 ХВ часа 0,90 дин. за ХВ часа. Струја пак за моторну енергију плаћа се до 6000 ХВ часа 0,40 дин. за ХВ час, а преко 6000 ХВ часа 0,50 дин. ха ХВ час. Разлози за ово вештачко спречавање потрошње, лежали су првенствено у преоптерећености данашње Централне и жељи

*) НЗ. У горњим сумама сабран је целокупан приход од осветлења као што је

Приход од приватних претплатника, приход од Држ. Надлештава, приход од лате струје за Трамваје, приход од уличног осветлења, приход од кирије за струјомере и приход од таксе за везе, прикључке и остало.

да се свакоме појединцу изађе по мало на сусрет а затим вероватно и у заштити економски слабијих потрошача. Разуме се да оваку тарифу нико не може да жели и да ће се она променити и то знатно смањити цена KW часа у опште, а затим престаће да се кочи велика потрошња, чим се у овој години успе довољно повећати капацитет данашње Централне. А колико је било разлога кочити ову потрошњу, најбоље ће се видети из приложеног дијаграма максималне потрошње. Укупна произвођачка снага данашње Централне била је до јануара 1927 год., 6300 KW у једносмисленој струји за освет-

лење и трамваје, и у наизменичној струји свега. А максимално оптерећење 16. децембра 1926 године изнело је 5600 KW. Значи да се ради са потпуним оптерећењем а без икакве резерве. Шта значи такав рад, и какве све жртве изискује од техничког особља које води тај посао, најбоље могу знати само они који су под таквим приликама радили.

Интересантно је упоредити данашњу Централну у Београду са потпуно модерним Централмама у Европи и Америци. Данашња Централна трошила је у 1926 год. за производњу једног киловат часа 20.944 калорија, док највећа и најмодернија Централна у Француској троши свега 5.500 калорија, најмодернија Енглеска 5.000 калорија а у Америци у новој Централни

Ohio Powee Co изашли су на крај са свега 3.500 калорија за производњу једног киловат часа. Узрок овако огромној потрошњи калорија за један киловат час лежи у несавршености и великом броју данашњих машина малих снага, у рђавом начину уношења угља на ложишта, као и у рђавом искоришћавању сагоревања угља због недовољне промаје у димњаку Сви ови разлози скупа чине да цена киловат часа у 1926 години кошта Електричну централу у Београду 1,94 динара на сабирним шинама.^{*)}

Иначе као интересантност могло би се поменути да на један киловат час долази 1.216 дин. издатка за угаљ и 0,28 дин. на личне издатке.

Овај ужасно велики број калорија које долазе на један киловат час радовима који ће се извести у самој 1927 години, а које техничко особље већ одавно тражи, смањити се знатно и знатно, као што се може видети из следећег. клипне машине данашње Централне троше 12—15 кгр. паре на једну коњску снагу — час; турбина А. Е. Г од 850. KW троши 12. кг паре за једну коњску снагу — час, док 2 турбине В. В. С, од 1350 и 2200 KW троше 5, 5—6 кг паре на 1 коњску снагу час. Нова пак турбина од 6000 KW која ће се ове године монтирати трошиће свега 5 кгр. паре на коњску снагу — час. Како ће она један највећи део дана сама радити то се већ из тога само види — колико ће се ту уштеде постићи. Затим данас постоји један димњак од 66 мет висине и 3 метра пречника горе. Овај ће се димњак назидати још за 10 метара колико дозвољавају његови темељи, а поред њега подићи ће се један нов димњак од 85 метара висине, са пречником горе од 3 метра. Тако ће тада сваки од њих ра-

*) При обрачуна ове цене киловат часа узети су следећи издатци: лични издатци за машинску салу и котловску просторију, издатци за угаљ, издатци за пренос угља и одржавање постројења за пренос угља, мазиво, материјал за чишћење и заптивање, одржавање парних машина, котлова, пароводних и водоводних цеви, одржавање динамо машина, разводне табле и апарати, алат огрев и осветлење, потрошња струје за моторе, акумулаторе и исправљаче (узет у обзир ступањ ефекта) који раде на производњи струје у вредности од 2.327.316 KW часа, амортизација 4 на суму од 30 милиона динара (приближна вредност саме централе), затим отплата дуга по зајмовима односећих се на саму Централу у суми од 1.000.000 динара, и интерес по зајмовима учињеним за Централу у суми од 500.000 динара све укупно у вредности од 30.420.364.— дин.

дита са половином котлова. И треће је питање транспорт угља од стоваришта угља на дунаву до котла. На томе транспорту раде данас укупно 78 људи на које се изда годишње око 1,400.000 динара. Сада је монтиран један елеватор за разбијање и дизање угља у Централи, од трамваја или вагона директно до на ростове и кроз најкраће време почеће да ради. Поред тога предвиђена је веза кланичне пруге са елеваторима, тако да би се директно узимао угаљ и доносио до кошева без икаквог претовара и без и најмање употребе човечије снаге. Када ови елеватори буду ступили у рад у вези са директном везом кланичне пруге, — уштедиће се по киловат часу још 4—8 пара, што зависи од годишње потрошње струје.

Електрична мрежа, примљена 1919. год. од Белгијанаца, необнављана такође за време ратних година, била је у сваком случају у страховитом стању Иструлели стубови, непрописно извођена у погледу пресека и за ранији предратни Београд, она је представљала и опасност и недовољност за нови велики Београд. И огромним пожртвовањем успело се најзад, да се један добар део мреже поправи, и да се сви примари потпуно обнове и изведу по прописима V., D. E. У опште ово обнављање донело је врло повољне резултате и у погледу побољшања волтаже и у погледу сигурности грађана и погона, што се најбоље могло видети приликом последњих олуја када на мрежи није било никакве штете. Поред тога успело се да се после рата поставе у земљи 24 километра каблова за примаре (напон 3000 волти) и то пресека 3×150 , 3×120 , 3×70 , 3×50 , 3×25 , и 3×16 мм², и секундарних каблова за 700 волти у укупној дужини око 56 километара најразличитијих пресека. Само у току прошле године постављено је 17 километара каблова. Ове године предвиђено је да се све ваздушне примарске линије положе у земљу и да се положи један велики број секундарних каблова у сваком случају у свима улицама које треба да добију једну сталну, нову калдрму.

Данас има у вароши трансформатора укупно за 5357 KVA. Ови стари трансформатори су за 2000-215-125 волти — 42 периоде. Нови трансформатори који се поручују с обзиром на нормализацију струје у Београду на 3000-380-220 волти и 50 периода, поручује се тако да данас могу да раде са 2000-215-125 V — 42 периоде, а кроз неко време да могу да

раде са 3000-380-220 V 50 периода. У оба случаја са пуним оптерећењем

Поред тога, као једна новина било би увођење волтаже 6000 V тако да би се један ближи крај вароши напајао са 3000 V а крајеви удаљени од Централне са 6000 V И још ако би се остварио пројекат Управе Водовода, да се вода са Белих Вода доводи ниским притиском до Чукарице, па ту притисак воде диже, онда би се на Чукарици израдила пунктшација од 1000—1500 KW јачине, која би напајала водоводске машине.

Трамвајских пруга има данас у Београду у Саобраћају 42 километара, од којих је после рата саграђено око 18 километара. На тим пругама врше данас саобраћај 40 моторних кола и 36 приколица (поред овога на оправци се налазе увек по 10 кола). Од ових кола 10 су четвороосовна, са 4 мотора од по 60 коњских снага. Остала су двоосовна, са два мотора од по 60 или 45 коњских снага

Интересантно је упоредити број кола у саобраћају од 1921 године до данас са таблицама прихода трамваја по месецима и годинама као и табелу прихода годишњег од трамваја упо-ређену са бројем продатих карата. Одатле се види ако узмемо да Београд има 250.000 становника да се сваки становник просечно вози 125 пута годишње или скоро сваки трећи дан по једанпут, или да сваки грађанин Београда изда за трамваје годишње око 188 динара.

Годишњи просечни број моторних кола
и приколица у саобраћају

Година	Моторна кола	Приколице
1921	23.7	12.9
1922	25.3	14.06
1923	28.7	16.9
1924	31.5	18.8
1925	34.6	23.5
1926	36.5	24.8

Највећи успон на пругама у Београду је 12,4% код Калимегдана и око 7% код Лондона. Остали успони не прелазе величину од 5%. У току ове године предвиђа се грађење

кружне пруге кроз Београдску улицу, грађење другог колосека кроз Александрову улицу, веза Теразија са купатилима на Сави и др. у укупној дужини око 8 километара. Поред тога набавиће се 40 моторних кола и 30 приколица. А специјално за трамваје, кроз неколико дана отпочеће се са мон-

тажом двеју конверторских подстаница за исправљање струје са живином паром од по 260 KW и то: једна код виле „Добро Поље“ а друга код „Топовских Шупа“

Као резиме свега излази да ће кроз најкраће време да нашања обновљена Централа бити у стању да потпуно задовољи све потребе Београда, како у количини струје за осветлење и моторну енергију тако и у погледу побољшаног саобраћаја. Затим с обзиром да ће се цена произведеном киловат часу према ономе што смо напред поменули, при крају идуће године смањити за око 0.50 динара, тако да ће износити око 1.45 дин. по киловат часу, а водећи рачуна о повећаној потрошњи као производу свега осталог, излази да ће се свакако, кроз извесно време имати рачуна, да се продајна цена киловат часу знатно смањи и као што смо напред већ рекли укине прохибитивна тарифа која кочи индустрију. Разуме се да се сувише знатно појефтинијавање тарифе не може да очекује пре него се и мрежа потпуно не доведе ред, јер су да нашињи губитци у секундарном делу мреже због недовољног пресека још сувише велики. Али нешто што је ван сваке сумње, то је да ће се поред ових обнова, још и увођењем двотарифних струјомера, дати велики подстрек индустрији и у опште дневним потрошачима.

Максимално оптерећење Централне бива зимских месеца и познато је да је оно врло ђудљиво и не зависи много од просечне потрошње. Док је разлика између максималног оптерећења Централне у 1923 и 1924 год. свега 250 KW дотле је та разлика између 1924 и 1925 године достигла вредност од 1380 KW да опет у 1924 и 1925 години падне на 500 KW. Ако би узели средњу цифру, излази да би се годишње могао очекивати прираст у максималном оптерећењу од око 700 KW. А то значи, да би обновљена Централа са агрегатом од 6000 KW, могла вероватно да буде довољна Београду бар још за наредних седам до осам година. А за то ће се време сигурно повољно решити питање електрификације земље дакле и питање подизања нове Централне за Београд.

7-VII-27 год.

Инж. Мирослав Б. Маршићанин

Социјално старање у Београдској Општини

Уредништво „Савремене Општине“ — часописа који има задатак пун хвале да расправља сва комунална питања — обратило ми се молбом да напишем извесну расправу о социјалноме старању у Београдској Општини. Свакако да је овај ласкав позив потекао отуда, што је цењеноме уредништву било познато, да сам ја лично, у својству члана Општинског Одбора, нарочиту пажњу посветио проучавању стања у коме се налази та деликатна и важна грана општинске делатности у нашој престоничкој општини. Као резултат тих мојих проучавања, издао сам и штампао посебну брошуру, чија је садржина била управо реферат кога сам поднео Општинском Суду о досадашњем стању Социјалног старања и о реформама потребним за бољи рад у истом правцу

Констатације учињене приликом тих мојих проучавања нису биле ни мало задовољавајуће.

Досадашње Општинске Управе нису посвећивале социјалном старању ону пажњу, коју је оно заслуживало. Зато у томе погледу није био израђен никакав програм рада, нити су постојале основе по којима би се кретала општинска акција на истоме пољу. Без одређенога плана и јасно означенога циља, целокупна та акција свела се на додељивање привремене (т зв. тренутне) и сталне помоћи у разним видовима, ова помоћ једино је и поглавито додељивана оним сиромашним лицима која су се сама обраћала Општини за помоћ. Сав рад око поделе и додељивања исте помоћи био је поверен оделењу које се званично назива Одељење за Социјалну Политику, а које је познатије по називу Сиротињског Одељења. Акција тога одељења сводила се на следеће послове

1. Додељује сталну и тренутну помоћ оним сиромашним лицима, која се сама пријаве Општини. По молби за сталну помоћ решава културна секција Општинског Одбора, а тренутна помоћ издаје се по наређењу Председника, Потпредседника и свију кметова. На сталну помоћ троши се 43—45.000 дин. месечно; њу ужива 431 лице а ова помоћ креће се од 100—200 дин. месечно. На тренутну помоћ троши се око 3.000 дин. месечно,

2. Оверава рецепте за бесплатне лекове само за ону сиротињу, која прима сталну Општинску помоћ. Даје налоге за

бесплатну сахрану умрлих сиромашних лица, и то за одрасле гроб, кола и сандук, а за децу испод пет година само гроб и сандук. Упућује извештај број сиромашне деце на бањско лечење по упућују лекарске комисије, са дневном помоћи од 70—80 дин., с тим што се даје и по 30 дин. дневно и пратиоцу ако је дете сасвим мало. Снабдева трошком она лица која лекар упути на лечење у Пастеров завод од уједа бесних животиња, овим лицима даје се по 130 дин. дневно, а ако је у питању мало дете онда и пратилац добије по 130 д. дневно.

3. Сваке године о Божићним празницима снабдева сиромашну децу оделом, ову помоћ примају она деца коју Општина издржава. Преко овога оделења упућују се напуштена деца у друштво за Васпитање Деце.

4. Под надзором овога оделења стоји Дом стараца и старица. Сада у дому има 144 лица, од којих су 80 старица и 64 старца. Садашње просторије овога Дома недовољне су да приме онолики број изнемоглих старица и стараца колико их се пријављује за то.

5. Под надзором овог оделења стоји и Општински азил. Сада постоји само мушки азил, који се налази у улици Војводе Мишића. Раније је постојао и азил за женске, али ја он укинут. Општина се стара о снабдевању азила, док је право упућивања на преноћиште у азил пренето на Берзу Рада. Стање у азилу не одговара данас ни најосновнијим хигијенским условима.

То су послови и задаци, којима се данас бави Одељење за Социјалну Политику у Општини. Да се добије још потпунија слика по сумама које су додељиване од стране Општине за исте сврхе, указујемо на то, да је буџет овога оделења износио у послератним годинама следеће суме

1919 г.

Год.	Лични издаци 11016,	Материјали 744200—	755216 динара.
1922	66900	1,597000—	1,663900
1923	72700	1,742000—	1,814700
1924	91100	1,97300	—2,064100
1924	59000	1,890000—	1,947000
1925	88000	2,287000—	2,287000
1926	121800	2,493000—	2,614800
Свега	510516	12,726.200—	13,236716 дин.

Од осталих података треба изнети, да је за бесплатне лекове издато у 1922 год. 1600 дин., у 1923 год. 1601 дин.,

у 1924 год. 784 дин., у 1925 год, 620 дин., и у 1926 год. 874 д.

Да се види колико је Општина извршила бесплатних сахрана, износимо ове податке за године за које су они могли бити прикупљени. На бесплатну сахрану издато је

	гробова, кола и сандука		
1922 год.	147	132	131
1923 "	258	209	216
1924 "	253	160	223
1925 "	216	125	184
1926 "	240	117	198
Свега	1117	743	952

Из свега што смо изнели о досадашњем раду Одељења за Социјалну Политику даје се јасно видети, да је главна дужност овога одељења била, да пружи извесну помоћ сиротињи у овом или оном виду. На то додељивање помоћи и свео се готово сав рад овог Одељења, и сав овај рад вршен је по извесном сувом шаблону и у једном чисто бирократском духу. И ако се оно зове Одељење за Социјалну Политику, о каквој социјалној политици није било ни помена у његовом раду.

Да се води једна одређена политика у овоме правцу, треба пре свега да се прибаве, среде и проуче подаци потребни за познавање свих прилика у којима се налазе оне личности, којима је Општина дужна да притекне у помоћ. Тих неопходно нужних података у опште нема у овом Одељењу, а нико се није старао нити се стара да их прибави. Према овоме, Београдској Општинској Управи нису познате прилике у којима живи њена сиротиња, па чак јој није познат ни укупан број те сиротиње.

То је прва празнина досадашњег рада. Друга празнина је била у томе, што се није одређено утврдило, какве циљеве има социјално старање у нашој Општини, па да се с планом и системом ради на остварењу истих циљева. Јер се ово старање не састоји само у томе што ће се извесноме броју лица доделити помоћ у овоме или ономе виду. Прави његов задатак је у томе, да се лица која се налазе у беди и невољи оспособе што скорије и што потпуније да буду вредни и продуктивни чланови друштва. Зато старање не престаје са моментом додељене помоћи. Напротив, највећа се пажња мора посвећивати баш томе, како ће се додељена помоћ употребити и како ће она дејствовати.

Трећа мана досадашње Социјалне Политике у Београдској Општини била је у томе, што — на једној страни — није постојала сарадња између Одељења за Социјалну Политику и других Општинских Одељења, која би по својим издацима имала да сарађују на истоме пољу. Такав је случај у односима са Статистичким, Савитетским и Културним Одељењем, од којих свако дела одвојено и на своју руку.

На другој страни, између јавног Општинског старања и приватне хумане акције у Београду није било не само потребне ближе сарадње, него скоро никаквога додира. Међутим, потпуни резултати на пољу Социјалнога старања могу се постићи само тако, ако између Општине и приватних хуманих удружења буде остварена пријатељска и потпуна сарадња, да по једноме плану и удруженим снагама пораде на ублажењу људске патње и беде у делокругу свога дотицаја.

Последња начелна замерка досадашњем Социјалном старању Општинском била би у томе, што ови деликатни и значајни послови нису били поверавани таквим лицима, која би била дорасла да их врше с пуним успехом. Зна се, да послове ове врсте треба вршити колико разумом толико и срцем. Зато, њих је требало поверавати само високо квалификованим и у ова питања посебно упућеним општинским функционерима са доказаним организаторским способностима, који би уз то располагали и нарочитим смислом и осведоченом љубављу за рад на овом хуманом пољу.

Као што се види из овога кратког излагања, постојеће социјално старање у Београду налазило се у таквим приликама, да су се што скорије реформе наметале саме по себи. Садашња Општинска Управа већ од ступања на дужност показивала је довољно смисла за акцију у томе правцу. Али је прави подстрек за агилнији рад наступио последњих дана. За овај подстрек има да се благодари највише скорашњој посети Г. Др. Зенкла, директора Социјалнога Старања у Прашкој Општини. Г. Др. Зенкл посетио је Београд по нашем позиву кога смо ми упознали приликом гостовања представника Београдске Општине у Прагу, када смо се могли уверити какве је огромне резултате постигла Прашка Општина на пољу Социјалнога Старања, за које резултате највећа заслуга припада баш личности Г. Др. Зенкла. Познато је, да је Г. Др. Зенкл приликом свог скорашњег боравка у Београду, у низу својих конферен-

ција и предавања, izложио kakvim su putem postignuti onako sjaјni rezultati u prestonici bratske Чехословачке. Та излагања, праћена пројекцијама и примерима, оставиле су неизгладив утисак, и, сама собом, поставила пред нашу Општину ове проблеме скоро у први ред. Већ се примећују и стварне последице од ове пропагандистичке акције Г. Др. Зенкла у Београду.

Као прва мера у спровођењу једнога смишљенога плана за систематско спровођење правилно схваћенога социјалнога старања, ускоро ће уследити, да ће садашње Одељење за Социјалну Политику бити поверено новим личностима, које ће потпуно одговорити свима условима за даљи успешан и савестан рад. На челу овога одељења биће постављен један спреман и способан социолог, а њему ће бити додељени на рад такође квалификовани чиновници. Ове личне промене имају за циљ, да се преко стручног и способног персонала прибаве најпре сви потребни подаци и изради потпун и детаљан план даљег Социјалног старања, па да се одмах приступи његовоме поступноме спровођењу

У међувремену, Општинска Управа предузела је извесне стварне мере за прва побољшања, тако је она као мандатор Мин. за Социјалну Политику примила на себе, да из одређеног кредита од 10 милиона динара подигне радничке домове и азиле. Један од ових домова биће посебно саграђен и уређен за старање о женском свету; предвиђају се посебна одељења за породиље и за чување одојчади.

У последње време Општинска Управа је посветила и много веће интересовање и пажњу приватној хуманој акцији, дошавши са њом у непосредан додир и пружајући јој знатнију своју помоћ. Тако је последњих дана Општински Суд доделио општинска земљиша већем броју хуманих удружења, око 15 на броју. Исто тако се настојава да се постигне и спроведе потпуна сарадња између Општине и Београдских хуманих удружења, којих сада има око 50 и чији је рад све разгранатији и све успешнији.

Ако се настави делатност Општинске Управе у овој правци — а ми немамо разлога да у то сумњамо — онда се може са пуном сигурношћу очекивати, да ће у Будуће Социјално старање у Београдској Општини дати оне велике резултате које сви желимо од срца.

Васа Лазаревић, одборник општински.

Пожарна чета

(Постанак и развитак)

Пре 45 година у Београду није постојала никаква организована дружина за гашење пожара. Ако би се где појавила ватра, гасили би укућани, суседи и пролазници, а ноћу би стражари — патролције — пуцањем из пушака будили свет и звали га да помаже при гашењу. Пуцање би се продужило и за време гашења, јер се веровало да се ватра може угасити пуцањем из пушака у кућу која гори, као што то раде и сада у Јужној Србији. Како је већина кућа била од слабог и лако запаљивог материјала, а у то време у Београду није било водовода, вода за гашење се тешко добављала из бунара и са чесама, којих је било неколико у вароши — то се обично сваки пожар свршава са великом штетом.

При великим пожарима, кад је горело по више зграда или магацина са робом, звата је и војска у помоћ и она је, да би спречила ширење пожара, а немајући средстава за гашење, обично рушила зграде, спасавала материјал и ствари из кућа, које би се већином разносиле и нестајале, те је штета готово увек била још већа.

Пошто се варош све више ширила, постајала већа и богатија, то су многи грађани, да би се спасли од штете и разоношења при пожарима, решили да по угледу на пожарне чете у другим државама оснују Пожарну Чету. Како Општина Београдска није била толико имућна да сама издржава једно такво одељење, то су многи трговци, занатлије и чиновници основали 1 јануара 1882 године Добровољну Пожарну Чету, изабравши за почасног Председника пок. Стевана Магазиновића мив. у пензији, а за командира г. Глишу Штајнлехнера. Чета је имала неколико водника, свога благајника, секретара и око 70 чланова. Одмах по оснивању чете набављено је од помоћи Општинске, прилога грађана и улога чланова пожарничка опрема за све чланове, коњи за вучу кола и буради са водом и набављено је за оно доба најновија ручна пумпа, од 2 атм. притиска, којом се је црпла вода из буради или бунара и преко црева и млазнице преносила у ватру.

Добровољна Пожарна Чета имала је свој стан и канцеларије у зградама где се и сад налази Ватрогасно Одељење Оп-

штине Београдске и где су се вршиле вежбе и обука пожарника за гашење пожара. Доцније је добровољна чета основала и своју музику, која је давањем концерата доносила приходе за одржање чете.

Како је овакав начин за гашење пожара био врло тежак, јер се Београд све више ширио, а чланови дружине су становали по разним и удаљеним крајевима вароши и за њихово прикупљање за пожар било је потребно доста времена, те је ватра обично узимала велике димензије, то је Општина Београдска решила и основала 1886 године о своме трошку Општинску Пожарну Чету. Ново основана Општинска Пожарна Чета примила је од добровољачке чете сву пожарну опрему, справе за гашење и друго, а Општина је у своме буџету сваке године предвиђала кредит за одело, опрему, нове справе, плату и друге потребе Пожарне Чете.

Осим гашења пожара Пожарна Чета је дуго година вршила и друге послове Општинске као поливање улица, вожњу кола за сахрану мртвих и др.

Да би могла брзо дознати у коме је крају Београда ватра, Пожарна Чета је имала на ондашњој Великој Школи, која је тада била највећа зграда у Београду, једну кућицу - мотриљу у којој је била стража за посматрање Београда. Та стража је, до увођења првих телефона око 1892 године, јављала стражи пред Пожарном касарном, помоћу једне дугачке трубе — сличне трубамa које употребљавају на лађама за дозивање — где се појавила ватра и одмах је истицала дању на ту страну црвени барјак а ноћу фењер. Сваки пожарник обучавао се је да зна све крајеве и приближно све улице Београда и да се уме, помоћу истакнутих тачака да оријентише и јави тачно где је ватра. После рата 1919. год. укинута је стража на Великој Школи, — Универзитету — јер је врло велики број телефона уведен по радњама и кућама, те је и јављање много тачније и брже, а и подизање великих зграда у Београду онемогућило је посматрање са Капетан Мишиног Зданија.

Увођењем Водовода у Београду дата је могућност Пожарној Чети да много брже и лакше гаси пожаре. Ручне пумпе и сакe са водом употребљаване су само у крајевима где нема водовода или кад није било воде у водоводним цевима, што се је често преко лета дешавало.

Постепено је Општина Београдска снабдевала Пожарну

Чету све новијим справама и инструментима за гашење. У чети је уведена дисциплина и ред као у војсци, пожарници су све мање употребљавани за друге послове, и рад Пожарне Чете ограничен је само на гашење пожара, спасавање приликом земљотреса и црпљење воде и спасавање приликом поплава и великих киша.

За време окупације Београда од непријатеља 1915—1918. год. Аустријанци су имали у зградама Пожарне Чете своју Ватрогасну Чету, која је при повлачењу однела или упропастила сав прибор и справе Општинске Пожарне Чете, те је Општина Београдска била принуђена да све изнова набавља.

У години 1922 и 1923 Општина Београдска је набавила за Ватрогасно Одељење: један ауто за вожњу пожарника од 60

Ручна пумпа Добровољне Пожарне Чете у 1882 години.

к. с., један ауто од 60 к. с. са моторном пумпом и млазницом, која црпе и баца 1500 литара воде у једном минуту под притиском од 8—10 атм., један ауто од 60 к. с. са лествицама за извлачење — помоћу мотора или руком — од 25 м. дуж., 3 аутотенка по 45 к. с. са резервоаром за воду од по 4000 литара, моторном пумпом и млазницом, која баца око 800 лит. у једном минуту, 3 лаке моторне центрифугалне пумпе типа „Магирус“ од по 12 к. с., које црпе и избацују кроз млазницу по 450 лит. у једном минуту. Укупно девет моторних справа за гашење пожара са укупном снагом од 351 к. с.

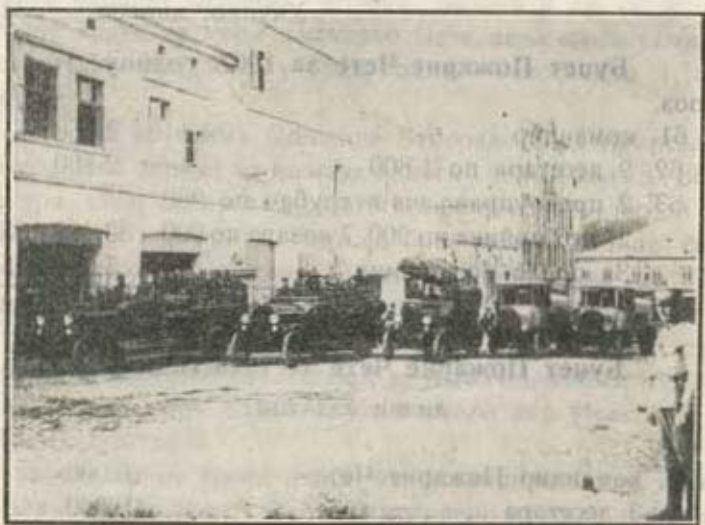
Осим предњих справа Пожарна Чета има, за случај више пожара истовремено и пет пари коња и кола са пожарном спремом.

Развитак Пожарне Чете од 1882—1927. год. лепо се види

у изложеним фотографијама, које представљају прве пожарне справе у 1882 години, справе у 1907 и справе и опрему пожарне чете у 1927 години.

Справе и опрема Пожарне Чете у 1907 години.

Справе и опрема за гашење Ватрогасног Одељења Општине Београдске у 1927. години.

Из предњих се фотографија може јасно видети како је напредовала Пожарна Чета, која је за 45 година од једне обичне

ручне пумпе дошла да буде снабдевана са девет најмодернијих моторних справа за гашење пожара.

Да би се имала јаснија слика о повећању трошкова Општине Београдске за снабдевање Пожарне Чете изнећемо овде и три буџета Пожарне Чете и то први буџет:

Од 1. новембра 1886. до 1 новембра 1887. године

VII Плаћа Пожарне Чете

44. командиру чете	1.800	
45. двојици водника	1.800	
46. двадесеторици редовима	16.400	
47. Шесторици кочијашима	4.680	
	<u>24.680</u>	

VIII Набавка Пожарних справа и сајл. оправке

48. На набавку и оправку	5.000	5.000
------------------------------------	-------	-------

IX Храна Општинске сйоке

49. На храну коња Пожарне Чете	4.100	4.100
--	-------	-------

X Ков сйоке

50. На ков коња чете Пожарне	1.000	1.000
--	-------	-------

Укупно. динара — 34.780

Буџет Пожарне Чете за 1907. годину

парт поз.

15, 61. командир	2.760	
62. 2 десетара по 1.800	2.160	
63. 2 цревоуправљача и трубач по 960		
27 пожарника по 900, 7 возара по 900	33.480	38.400
За одело пожарника	5.000	5.000
	<u>Укупно динара</u>	<u>43.400</u>

Буџет Пожарне Чете за 1926 годину

А. лични издатци

парт поз.

16. 1. командир Пожарне Чете	6.000	
2. 3 десетара	10.800	
3. надзорник коњушнице	2.000	
4. тридесет и три пожарника	44.000	
5. пет возара	6.900	
6. осам шофера надничара	160.000	230.300

Напомена. овде су урачунате само плате без додатака, који се предвиђају за све Општинско особље укупно.

Б. МАТЕРИЈАЛНИ ИЗДАТЦИ.

парт поз.

33. 1	Додатак на одело и обућу командира	6.000	
2.	набавка 200 м. црева за моторну пумпу	25.000	
3.	набавка спојница за црева од мот. пумпе	3.000	
4.	набавка 120 гумених улога за дихтовање спојница	500	
5.	набавка 3 млазнице за ауто пумпу	2.000	
6.	набавка једне вододелнице са три црева	4.000	
7	набавка три електр. сирене	9.000	49.500
	Укупно динара		279.800

Ако се суми од 279.800— дин. колико износе лични и материјални расходи Пожарне Чете у 1926 години дода сума од 620.000 динара, колико износе додаци особљу Пожарне чете и сума од 200.000 дин. коју предвиђа Возни Парк Општине Београдске за набавку бензина, зејтина, мазива и др. и за набавку сточне хране за коње Пожарне Чете, онда целокупни издатци Ватрогасног Одељења у 1926 години износе око 1,100.000— динара.

Приход који има Општина Београдска од приреза 10% за обезбеђење зграда од пожара износио је у 1926 год.: 384.022— динара. Овај се приход сваке године повећава, јер он се узима као прирез на зграде, чији је број сваке године све већи. Према свему чист расход Општине Београдске за Пожарну Чету износи око 720.000— динара, што није велика сума кад се узме да буџет Софијске Пожарне Чете износи три пута више, а буџет Прашке Општине за 1926 год. износи 13,553.350,30 динара, што чини око 18 пута више, и ако Праг није 18 пута већи од Београда.

За све време свога рада од установљења до данас, Пожарна Чета је увек савесно и исправно вршила своју дужност не штедећи своју физичку снагу и трудећи се до пожртвовања да сваку ватру што пре и са што мање штете угаси. Зато су доказ многобројне захвалности усмене и писмене грађанства Београдског и целокупне јавности. Како је савесност и пожртвовање пожарника у раду види се и из тога што Бео-

градска Пожарна Чета за 45 година свога постојања има само једног пензионера. То је зато што исправан а напоран и мучан рад у свако доба физички ослаби људе толико, да већина и не дочека да испуни десет година службе, колико му треба за стицање права на пензију, него оболевши напушта службу и ако се људи за Пожарну Чету примају тек као ислужени војници, по лекарском прегледу и да нису прешли 25 година старости.

Као пример колики може да буде рад особља Пожарне Чете навешћемо 6 и 7 јануар 1927 године када је гашено за 48 часова 36 већих и мањих пожара и димњака. Пожарна Чета је успела да све те пожаре угуши са минималном штетом.

Из ниже наведених података које Ватрогасно Одељење води од 1 марта 1919 године може да се види колико је рада имала Пожарна чета и колико је штете учињено Београду од пожара за време од 1919 до 1 јануара 1927 године.

Преглед броја пожара и учињене материјалне штете од 1. марта 1919 до 1. јануара 1927 године.

К А Д	Гашењо		Причињена штета	
	Пожара	Димњака	Динара	пара
У години 1919	65	80	1.350000	—
• 1920	227	123	5.000000	—
• 1921	190	130	10.169310	—
• 1922	212	127	3.472950	—
• 1923	306	140	2.000000	—
• 1924	277	134	4.575900	—
• 1925	280	116	2.138500	—
• 1926	223	87	3.329200	—
Укупно	1780	937	32.033860	—

Као што се из горњег прегледа види укупан број пожара од 1 марта 1919 до 1 јануара 1927 год. износи 1,780 и 937 димњака, а материјална штета од пожара износи 32,033.860 динара.

Према податцима које Ватрогасно Одељење води о узроцима ватре, већина пожара, око 80% долази од рђаве конструкције димњака, који је готово увек, код старијих зграда или озидан на таванској греди или је један део међуспратне конструкције увучен у зид од димњака тако да дохвата до пролаза за дим. Постепеним и сталним загревањем греде се јако исуше и врло

лако и од обичне варнице запале и тињају док не ухвате веће размере. Овакво зидање димњака врши се и код многих највећих зграда те се зато дешавају честе паљевине у новим зградама, што би се бар за 50% смањило кад би контрола, која прима нову зграду, одбила да прими тако озидану зграду и наређивала сопственику, да изврши исправку. Тиме би се и штета од пожара у пола смањила. Број пожара проузрокованих од димњака, нарочито у старијим зградама јако би се смањило кад би димњичари у Београду савесно и исправно вршили своју дужност, што међутим није случај.

Око 15% пожара дешава се или случајно или услед непажње и недовољног чувања, нарочито лако запаљивог материјала. Код 5% пожара узрок или није могао бити утврђен или је намерни паљевина, нарочито у ралјама и слагалиштима која су осигурана на велике суме.

Пошто је услед врло великог проширења Београда, чији пречник износи око 7 км., број особља које има Ватрогасно Одељење мали, Општина Града Београда намерава да број пожарника повећа и да се уведу бар још две пожарне станице — једна код Старог Смедеревског Ђерма, а друга код Топовских Шупа. Те би станице имале по једно одељење од 10—12 људи са једним десетаром и моторном ауто пумпом и указивале би помоћ у своме реону одмах, а само би у случају већег пожара звали и главну пожарну команду. Осим предњег Општина Београдска намерава да подигне и нову зграду за смештај Ватрогасног Одељења, јер су садашње зграде и слабе и мале за смештај људи и материјала.

На крају нека нам је допуштено да напоменемо, да највећу заслугу за овакву обуку, спрему, унапређење и исправан рад Београдске Пожарне Чете има пок. командир Пожарне Чете Милош Милисављевић, који је још од установе Добровољне Пожарне Чете био њен члан и оснивач, а доцније од 1888 године до 1925 године био стално командир Београдске Пожарне Чете и као такав и умро од повреда задобијених при паду на пожару у фабрици штофа В. Илића.

Мил. М. Милисављевић
Шеф Ватрогасног Одељења,
Командир Пожарне Чете

Још неколико установа које ће Београд ускоро добити

Пошто су у предњим чланцима описане најглавније комуналне установе Београда, ја ћу се задржати на неколиким установама које остали референти нису обухватили, а које ће Београд ускоро добити, и које су не мало важне за његов здравствени, социјални и културни напредак.

1. Кланица.

Београд, и ако велика варош, може се рећи нема једне од најважнијих санитарских установа, нема кланице. Оно где се сада стока коље, тешко да може задовољити потребу једнога омањег града. Садашња општинска кланица сазидана је као додатак акционарској кланици, али је толико тескобна, недовољна и нездрава да представља највећу невољу Београда. Када је грађена, пре скоро 40 година, Београд је био варош од 60.000 становника, а сада је број становника скоро четири пута већи те према томе и број заклане стоке. Данас се у тој кланици коље око 50.000 грла крупне стоке, толико исто свиња, и толико исто ситне стоке, свега око 150.000 грла или око 500 грла дневно, у зградама чија површина не износи више од 1000 кв. мет. у време високе сезоне, зими нагомиланост је тако велика, да међу касапима настаје борба око места, борба која се каткад завршава њиховим оштрим ножевима. Разуме се да при таквим приликама ни санитарске мере, које су потребне, не могу се одржавати. И то није мали узрок да се каткад на пијаци појави и болесно месо и тиме угрожава и иначе јако угрожено здравље београђана. Овом се придружује и бесправно клање по вароши, клање на периферији и уношење у варош често нездравог меса, као и доношење слабо контролисаног меса из прека.

С тога је кланично питање већ годинама на дневном реду. Безбројне комисије састајале су се и претресале га. Један део тога питања сретно је решен, на име питање о сточном тргу. Благодарени г. Љуби Давидовићу, који је као председник општине дао Београду неколико модерних установа, саграђен је доле на Дунаву и величанствени Сточни Трг Али наш добри Чика Љуба није ни сањао колику ће услугу овим учи-

вити Београду, много већу но што је он мислио. Јер те зграде, које је он подигао за Сточни Трг, сада су од неоцењиве користи, пошто ће омогућити брзо и јефтино стварање кланице, која се иначе не би скоро подигла јер би за то требало утрошити многе милионе и много времена. Ове се зграде лако могу прилагодити за кланицу. Велика Хала, која ће бити претворена у кланицу, мери 2500 кв. мет., скоро три пута више но садања кланица. Остале три зграде, које сада

Центар Београда, снимљен са аероплана

служе као штале, биће трансформисане у споредне зграде кланичне, и то једна у хладњачу за чување меса и у фабрику леда, друга у радионицу за прераду отпадака, а трећа у радионицу за уништавање и прераду лешина (које се данас закопавају или у Дунав бацају).

На просторијама око нове кланице биће саграђене бараке за оборе и штале, а такође и станови за Сточни Трг, који ће доцније бити распоређен на великом простору испод и иза вијадукта за панчевачки мост.

Тако ће Београд, још ове јесени, добити кланицу која ће одговарати свима захтевима савременог живота.

2. Гасна Централа.

Београд је једна од ретких великих вароши, која нема гасну централу. Када је крајем прошлога века предузето модернизирање Београда, тадањи управљачи познавали су, изгледа, само једну употребу гаса, а то је осветлење. Како је још онда електрична енергија започела свој победоносни поход кроз културни свет, и Београд се је одушевио том новом снагом, па је с презрењем гледао на застарели, преживели гас, који је својим лампама потсећао на препотопске фењере. Али су се прилике од онда измениле, и електрицитет, пошто је скоро потпуно потиснуо гас на пољу осветлења, завршио је свој поход, бар за догледно време. Гас је понова оживео, и заузео једно важно место у привредном и социјалном животу. И данас, не само вароши које су га имале, већ и оне које га нису имале, заводе његову употребу. У Немачкој, свако место од преко 3000 становника има своју гасну инсталацију. Тамо се и за гас, као и за електрицитет, праве *даљње центре*, које разводе гас по околним местима. У великим варошима, у којима већ деценијама постоје гасне центре, оне не само да нису пропале појавом електрицитета, већ су се прошириле. У Прагу, Бечу, Пешти подигнуте су огромне нове гасне центре. У нашој земљи постоје гасне центре у Загребу, Сарајеву, Љубљани, Суботици, Новом Саду, а сада су скоро обновљене и проширене у Марибору, Осјеку и Сплиту. У Србији није до сада било гасних центара, али је сада и овде постојала једна велика централа у Крагујевцу уз Војно-техничке Заводе.

Овај факт ускрснуће гасних центара да се објаснити тиме, што је се у току времена производња и употреба гаса усавршила. Гас је релативно јевтина снага, и у томе електрицитет није до сада могао конкурисати. Али се је према гасу имала извесна одвратност, зато што је његова употреба била каткад опасна. Гас за осветлење и огрев проузроковао је често случајеве угушења, један такав случај још и у наше доба потресао је жалосну цео свет, наиме трагична смрт чувенога романисијера Емила Золе. Али последње деценије пронађени су такви начини употребе, да је гас постао потпуно безопасан. У Загребу, нпр. за последњих десет година није се десило ни један несрећан случај. Гас је данас постао безопаснији него електрицитет. И стога, на свима пољима употребе, осим освет-

љења, он се успешно бори са електрицитетом. Електрицитет и гас поделили су данас поље рада; они више не конкуришу једно другоме, него се допуњују. Електрицитет је за осветљење и за погон малих мотора; гас је за кување, грејање, пеглање и за погон великих мотора где је јевтина енергија од важности. За модеран живот потребна је и једна и друга врста енергије.

Колико је гас од важности за појевтињавање живота види се из овог прегледа.

У Бечу, где је електрична енергија много јевтинија но код нас у Београду, однос између цене гаса, угља, електрицитета и петролеума био је овај:

Да се скува један ручак за 4 лица потребно је на угљу 2600 круна^{*)} а на гасу 912 кр. И још уз то за кување на угљу потребно је 2 $\frac{1}{2}$ сата, а за кување на гасу 1 $\frac{3}{4}$ сата. (Пошто београђанке кувају на дрвима, тај је однос још много гори).

Један сат осветљења (при истој јачини светлости) коштао је:

са петролеумом	576 круна
са електриком	312 "
са гасом	114 "

Један сат пеглања коштао је:

електриком	2080 круна.
гасом	475 "

Многи мисле, да кад једна варош има електрику, није јој потребан гас. Ове цифре јасно казују, да је то једна заблуда. Гас је за сада јевтинији 3—4 пута од електрике, и то на страни где је електрика много јевтинија но код нас. Чак и тамо, где је електрична енергија врло јевтина, као у Швај царској, гас се одржава и његова употреба проширује.

Стога ми сада радимо на томе, да и Београд добије гасну централу. Требало је многе заблуде сузбити, али ми се надамо да данас нема више противника гаса и да сви увиђају његову корисност. Општина већ има неколико озбиљних понуда, и она ће ускоро решити коме ће се ово предузеће уступити. Странци увиђају корисност и рентабилност ове установе и пристају да гасну централу саграде на свој ризик, без икаква учешћа Општине. То је најбољи доказ да је ова установа и корисна и рентабилна.

^{*)} Примедба уредништва: Треба обрачунати по кључу: 10.000 Кр. равно 1 шилинг — 8 динара.

Уз неколико пројеката, који су Општини поднесени, налазе се и неколико слика о томе како ће та гасна централа изгледати.

3. Јевтини станови

Иако је криза у становима уопште попустила, криза у малим становима још увек постоји. По једној статистици од 1905 год. још онда су три четвртине београђана становали у

Саборна црква са околином.

тесним, мрачним, нехигијенским становима, који често граниче са јазбинама. После рата стање је погоршано, јер се Београд нагло насељава. Грађевинска делатност ни из далека није у сразмери насељавања. Стога је проблем станова био и пре рата, а нарочито после рата, на дневном реду. Још пре рата, Општина је покушала да кризу станова ублажи, подизањем општинских зграда са малим становима. Тако су подигнуте две велике зграде у Радничкој улици на Дунаву.

После рата, подигнуто је још неколико зграда и барака, као и једна читава колонија на Топчидерском Брду, која је доцније уступљена Министарству Саобраћаја. Број станова којим сада Општина располаже износи око 200, што је разуме се, ништавно према потреби која постоји

Сада је Општина у преговорима са једном енглеском групом да ово питање реши на широј основи. Предвиђа се подизање 5000 станова у свима крајевима вароши и на периферији, на подлози кирије која би служила за плаћање анuitета. Зграде у вароши подизале би се у блоковима, са заједничком баштом у средини, а на периферији подизале би се колоније малих станова (garden-city). У случају да овај план не успе, Општина ће подизати јевтине станове у мањем обиму, према ограниченим средствима која јој стоје на расположењу, тако да почев од идуће године подиже најмање по 250 станова годишње.

Осим овога Општина је помогла разне хумане установе да до својих домова дођу, а тако исто дала земљиште чиновничкој грађевинској задрузи на дуг рок отплате да може за своје чланове подизати јевтине станове.

4. Радничка склоништа

За раднике који долазе да траже рада у Београду предузела је Општина, уз припомоћ Министарства Социјалне Политике да подигне два велика азила: један за мушке и други за женске.

Мушки азил подићиће се у близини Жељезничке Станице. Он ће имати око 250 кревета, читаоницу, ресторацију, тушеве. Женски азил биће на дунавској страни, отприлике исте величине. Он ће бити намењен не само радницама које долазе да траже посла, већ и радницама која имају малу децу, те се морају неко време склонити од рада. У вези с тим биће и обданиште за радничку децу, коју мајке преко дана остављају на чување.

Осим овога биће, уз припомоћ Општине, подигнуто још неколико обданишта за радничку децу.

5. Паркови.

Београд је варош пуна башта, али мало јавних паркова. Калимегдан, Карађорђево Парк, и сада најновији Академски парк, то су једина места где београђани могу да одморе своје уморне груди. Стога је питање о парковима и скверовима једно од најважнијих.

За сада су у пројекту ови нови радови:

1) паркирање Старога Гробља, које треба да постане централни парк Београда.

2) Парк код Ауто команде, где ће се створити модерно забавиште за децу

3) Пошумљавање Топчидерског Брда.

4) Продужење Калимегданског парка преко града. Главна тераса на Савској страни биће продужена мостом преко градских бедема до крајњег врха Горњег Града, па затим и даље око града до излаза на мали Калимегдан.

На крајњем окомку Горњег Града биће намештена статуа Мештровићевог *Гласника*, која ће симболизирати вест победе и мира нашој браћи преко Саве и Дунава, Нека ми је дозвољено да овде наведем једну личну успомену са тога места. Када је 1908 године Аустроугарска извршила анексију Босне и Херцеговине, путовао је кроз нашу земљу један француски професор, наш велики пријатељ *Пол Лабе*. Кад смо са Терасе Горњег Града посматрали бескрајне равнице Срема и Баната, ја сам узвикнуо „Све ће то ускоро бити наше.“ Поглед са те тачке изазвао је и у њему тако дубок утисак, да га је он описао у својој књизи о путовању кроз балканске земље (*La Roumanie*). Вероватно је тај поглед изазвао и у другима исте мисли и исте жеље, и стога је ово место као поручено да навести славу и величину наше Отаџбине.

Али све ово треба да буде крунисано једним већим делом. Београд има необично ретку срећу да у својој непосредној близини има једну дивну шуму, која се може уредити и отворити народу као јединствени јавни парк. То је *Кошутњак*. На његовом уређењу треба што пре отпочети, јер ће то за здравље Београда бити важније него сви остали паркови.

Такву једну шуму треба створити и на другој, дунавској страни. Благе падине Лаудановог Шанца према Београду треба што пре пошумити, те да Београд и на тој страни, која се све више насељава, добије једно тако потребно плуће.

Сви ови пројекти јесу, или бар треба да буду, једна блиска будућност.

6. Гробља.

Најзад, кад смо се тако постарали о живима, треба нешто да учинимо и за мртве. Београд је варош смрти. У њему умире више но што се рађа, и свет покојника већи је од броја живих. Једино гробље од доба Владана остало је уточиште мртвих. Оно је препуњено, и нико се до сада није постарао да га за-

мени. Сада се пројектују два нова гробља: једно на Дунавској страни, које ће бити положено на околицима Лаудановог Шанца, тамо где ће доцније бити подигнута велика шума. То ће бити прави Мирогој, где ће наши мили и драги у миру почивати свој вечни санак. Ту ће се постепено изменити и садање гробље, које ће кроз 20—30 година бити исте судбине као и Старо Гробље, јер ће ући у састав вароши и биће ода свуда опкољено зградама. Оно ће ипак за дуго остати склониште покојника из центра Београда, и као таквом поклонити му се највећа пажња. По новом плану, који је сада усвојен и израђен, Ново Гробље претвара се у неку врсту природног Пантеона: предвиђа се околу једна широка и лепа алеја где ће бити гробови наших знаменитих људи са лепим уметничким споменицима.

Још једно гробље мора се створити на Савској страни, те да буду задовољене потребе великог Београда. Тако ће се решити и то крупно питање Београда.

Dr. K. Јовановић

п.председник Београдске Општине

Општински буџети

I.

Стање од 1882. године до последње окупације Србије

За историјски развој финансија Општине Београдске, документални подаци који би служили као грађа, уништени су за време непријатељске окупације тако да као једини материјал могу послужити подаци из буџета у колико су исти сачувани и то почев од 1882. године.

У буџетима Општине Београдске почев од 1882. год. до 1893. год. предвиђени расходи и приходи постављају потпуно буџетску равнотежу.

У предлозима буџета предвиђају се прво приходи па онда расходи, што значи, да се саставу буџета расхода приступало тек онда, када је утврђена цифра прихода.

Приходи и расходи у периоду од 1882. до 1893. године садрже следећа предвиђања

	ПРИХОДИ:	РАСХОДИ:
Пројект буџета 1882/83. предвиђа дин.	560.237.—	дин. 560.237.—
Буџет за 1887 год.	• • 694.897.56	• 694.897.56
• • 1888. •	• • 765.420.50	• 765.420.50
• • 1890. •	• • 956.830.15	• 956.830.15
• • 1891. •	• • 1,030.141.55	• 1,030.141.55

Предлоге буџета састављала је нарочита буџетска комисија и спроводила исте Општинском Одбору, са једним опширним експозеом у коме се правда свако увећање позиције расхода.

И приходи и расходи у буџетима, предвиђени су на основу буџетских предвиђања изложених у буџету протекле године и стварних резултата постигнутих у претходној години.

Буџети прихода и расхода потпуно су реални; у погледу предвиђања како расхода тако и прихода владала је тачност и опреза.

Главни извори прихода били су: од непокретних добара, аренде на разна општинска права, од калдрине и ванредни приходи.

Од 1893. до 1901. године буџети Општине Београдске знатно се разликују од преходних. По техничкој конструкцији својој они су савременији, прегледнији и бољи и садрже многе новине, које преходни буџети немају.

Буџетска подела за 1893. г децентралише општински буџет, т. ј. она га дели на

I Општи буџет са предвиђањем расхода и прихода од дин.	1,057.000.—
II Буџет водовода	• • • • 123.692.—
III Буџет Општинске трошарине	• • • • 805.000.—
IV Буџет Новог Гробља	• • • • 25.700.—

Свега прихода и расхода дин. 2,011,392.—

У периоду времена од 1893. до 1901. г. закључно, буџети Општине Београдске садрже следећа предвиђања прихода и расхода, као и вишкове прихода над расходима.

	ПРИХОДИ	РАСХОДИ :	Вишкови прихода над расходима:
Буџет за 1893. г	дин. 2,011.392.—	дин. 2,011.392.—	дин.
• • 1894. г	• 2,239.850.—	• 1,452.841.—	• 787.009.—
• • 1895. г	• 2,673.534.46	• 1,749.884.46	• 923.650.—
• • 1896. г	• 2,400.800.—	• 1,566.740.—	• 834.060.—
• • 1897. г	• 2,317.975.10	• 1,562.775.10	• 755.200.—
• • 1898. г	• 2,251.145.10	• 1,473.365.10	• 777.780.—
• • 1899. г	• 2,243.333.80	• 1,584.809.—	• 658.524.80
• • 1900. г	• 2,461.212.55	• 1,820.347.50	• 640.865.05
• • 1901. г	• 2,644.357.35	• 2,062.647.35	• 581.710.—

Предвиђање прихода и расхода по установама са поделом на општину (општински буџет) и специјалне буџете (буџет водовода, трошарине и Новог Гробља), представља предрачуне састављене на комерцијалној основи јер су и приходи и расходи предвиђани упоредо по Одељењима, струкама и установама тако, да се одмах има оријентација у погледу расхода, — режиских трошкова једне гране, као и прихода које дотично — одељење — установа остварује. С оваквом техничком конструкцијом буџета изгледа да се је тражила оријентација од стране тадањих општинских управа да би се утврдило, колико која грана одељење кошта, а колике приходе даје, дакле и рентабилитет појединих установа а уједно и стварање извора прихода код оних установа, које су у могућности да дају вишкове да би се спровела равнотежа са расходима оних установа, које изискују само расходе а по природи својој и пословима које обављају не остварују приходе.

Највеће расходе предвиђао је општи буџет, (судство, администрација) али приходи, које је овај део буџета предвиђао, нису били довољни да покрију расходе, зато су специјални буџети прихода, водовода, општинске трошарине и новог гробља давали и вишкове, јер су расходи по овим специјалним буџетима били незнатни према приходима, тако, да су разлике већих расхода од прихода општег буџета, биле покривене приходима — односно вишковима прихода специјалних буџета.

Али и вишкови прихода нису потпуно утрошени на буџет опште расходе, они су само незнатним делом, одржавали буџетску равнотежу, док је остатак вишка остварен у једној години уношен у општинску благајницу. Изгледа да се чистим вишковима стварао обртни капитал, резерва у готовини, да би се иста употребила за инвестиције, јер сваки буџет Општине Београдске из године у годину у напред означеном периоду времена, предвиђа нове кредите за инвестиције, а упоредо са успехом у једној години следећу опрезна увећања буџетских расхода у доцнијој години али и та увећања не крећу се у висини вишкова предходне године.

У буџету за 1893. г појављују се први пут приходи од водовода, трошарине и новог гробља, предвиђени у специјалним буџетима поменутих установа а ове установе, према својим расходима дају и вишкове прихода од којих прво место узима трошарина, па онда водовод и ново гробље.

Приходи и расходи Општине Београдске у периоду времена од 1902. г. до 1909. г предвиђани су у буџетима за сваку годину засебно и то

	ПРИХОДИ	РАСХОДИ	Вишкови прихода над расходима:
Буџет 1902. г	днн. 2,935.019.83	днн. 2,461.657.—	днн. 473.362.83
" 1903. г	" 3,109.868.23	" 2,806.174.23	" 303.694.—
" 1904. г	" 5,512.113.40	" 5,308.653.40	" 203.460.—
" 1905. г	" 6,519.794.75	" 6,501.624.75	" 18.170.—
" 1906. г	" 8,947.985.75	" 8,947.985.75	" —
" 1907. г	" 7,544.601.55	" 7,544.601.55	" —
" 1908. г.	" 7,102.018.80	" 7,102.018.80	" —
" 1909. г.	" 4,986.667.20	" 4,986.667.20	" —

Буџети за 1902. и 1903. г подељени су на општински буџет, који предвиђа расходе и приходе и водовода и основне наставе, док као специјални буџет појављују се буџет Регулационог Фонда, Новог Гробља и Општинске Трошарине.

За остале године од 1904. г до 1909. г буџети су подељени на општински, трошарински и расходе и приходе по зајму.

У буџету 1906. г појављују се први пут расходи из зајма (од 10,000.000 динара код Управе Фонда) и то у буџету расхода трошарине предвиђени у укупном износу од 3.008.000.— са предвиђањем следних радова

1. Грађење зграда и докупљивање земљишта за основне школе код Саборне Цркве, за Савски крај, на Источној Врачару и на Савинцу; 2. Грађење канализације; 3. Режија; 4. Грађење кеја и пристаништа.

Расходи из зајма, као што је поменуто предвиђају се одвојено и то у буџету трошарине, приходи из зајма предвиђени су такође у буџету трошарине као ванредни у истом износу као и расходи, тако, да на буџет Општине и његову равнотежу немају утицаја.

И буџети прихода и буџети расхода за овај период времена по својој техничкој конструкцији, представљају засебне буџете, т. ј. састављени су одвојено буџет расхода од буџета прихода са предвиђањем личних и материјалних, редовних и ванредних расхода у засебним главама и партијама. Исто тако и приходи предвиђени су по својим облицима по главама и партијама. Састав буџета спровођен је на савременој основи и предлози појединих буџета садрже, поред предвиђања расхода и прихода за дотичну годину, и упоредне статистичке податке, резултате протеклих ранијих три година, тако да су цифре предвиђања увек реалне.

У овом периоду времена појављују се и завршни рачуни састављени на принципима двојног књиговодства са резултатима буџетирања показаним до детаља за сваку партију и позицију, тако да се и поред тачности у погледу извршења буџета према предвиђеним кредитима, има уједно и тачна статистика кретања расхода и прихода да би послужила као грађа за оријентацију при саставу новог буџета.

Из разних таблица израђених на статистичкој основи о кретању како расхода и прихода, види се да је на статистичке податке по свима грамама, а нарочито техничким обрађена велика пажња. Уз експозе водовода о радонима и утрошку воде израђене су и скице бунара са пробним рупама бушења као и дијаграми. Статистика Трошарине са износом таксе, тежине и количине увезене робе и износ оствареног прихода са упоредним резултатима предходне године, представља савршене статистичке податке о кретању трговине у Београду.

Трошарина, као најважнији извор прихода служила је за покриће расхода техничких радова и трошарински буџет како личних тако и материјалних расхода предвиђа расходе техничког одсека који је био подељен на: 1. Инжињерско-архитектонски одсек; 2. Одсек за канализацију, кеј и пристаниште; 3. Катастарски Одсек; 4. Одељење за осветљење и трамваје.

Материјални расходи предвиђени су у трошаринском буџету и то: 1. Радови и исплате из редовних прихода; 2. Радови и исплате из зајма.

И редовни материјални расходи, који имају покриће у редовним буџетским приходима и ванредни материјални расходи, којима служе као покриће приходи из зајма, предвиђени су у буџету са тачним наименовањем и поделом кредита, на које се циљеве и послове има да утроше, зато и буџети расхода и буџети прихода почев од 1906. до 1909. године закључно не предвиђају вишкове прихода над расходима, већ су вишкови прихода, у колико би износили у буџетима прихода специјалних буџета потпуно употребљени за расходе инвестиционог карактера.

У периоду времена од 1891. до 1900. г са буџетском поделом општег и специјалног буџета (трошарински, водовода, Новог Гробља, регулације) утврђена је цифра расхода режије код специјалних буџета и пошто она према висини прихода, које дотичне гране и установе остварују, представља један мали проценат, сви расходи техничког одсека, како лични тако и материјални предвиђени су у буџету трошарине и то у висини предвиђених трошаринских прихода.

Све буџете Општине Београдске у овом периоду времена одобравао је Општински Одбор и Министар Финансија на основу чл. 36. и 37 Закона о Окружном, среским и Општинским буџетима.

Буџет Општине града Београда 1913. г састављен је у времену Балканског рата и поднет Одбору на одобрење од стране Финансијске Секције 6. јуна 1913. г са одвојеним мишљењем г Милоша Савчића одборника.

Овај Општински буџет предвиђа следеће расходе и приходе

РАСХОДИ:		ПРИХОДИ	
Редовни и ванредни дин.	5,566.882.—	Редовни и ванредни	5,566.832.—
Из зајма	5,267.745.—	Из зајма	5,267.745.—
	<u>Динара 10,834.577.—</u>		<u>Динара 10,834.577.—</u>

Балкански Рат, који је почео у септембру 1912. г имао је тешких последица по Финансије Београдске Општине. Из експозеа Финансијске секције упућеног Општинском Одбору којим се спроводи буџет на одобрење, констатије се подбацивање општинских прихода од такса и трошарине за 1912. г. Најјачи извори општинских прихода, трошарина, кланичне таксе и таксе од водовода показују следећа подбацивања у односу према 1911. г. за време од 1. септембра до 31. децембра 1912. г. према 1911. години.

	1912. г	према 1911. г	мање
Трошарински приходи дин.	398.262.—	дин. 618.307.—	мање 220.045.—
Кланични приходи	184.447.—	247.992.—	60.545.—
Од водовода	185.883.—	234.143.—	48.260.—

Само ове три врсте прихода за четири ратна месеца подбацили су за дин 328.850.—, тако да је у 1912. г остварено мање прихода за 1,750.000.—

динара него што је предвиђено, док је сума не наплаћених прихода у ранијим годинама износила просечно 750.000.—

Буџетски расходи Општине Београдске, остали су исти као и у нормалним приликама, јер су се материални расходи морали извршити без обзира на ратне прилике, а уштеде код личних расхода на општинском особљу за време службе на војној дужности нису се смеле спровести.

С обзиром на овакву ситуацију остварени приходи нису могли да покрију расходе у 1912. г., зато је Општински Суд, под утицајем ванредних прилика у земљи, био принуђен, да ануитет по Општинском зајму Управи Фондова од дин.746.000.—, коме је рок био 12. децембра 1912. г., споразумно са Управом Фондова помери за 2. јануар 1913. г и тиме олакша буџет за 1912. г. Ово померање ануитета правда се разлогом што се померени ануитет стварно плаћа за 1913. г (полугодишње антиципативно).

Буџет за 1913. г састављен је на основу података за последње три године с напоменом, да се и на личним и на материалним издацима штедило колико је то било могуће, а да то не би осећали општински послови. Буџет прихода састављен је према резултатима 1912. г имајући у виду ванредне прилике које су трајале у 1913. г

II.

Стање за време окупације

За време непријатељске окупације о раду Београдског Варошког Одбора састављен је и отштампан у 1917 г извештај о раду овог Одбора са статистиком.

Решењем Управног цивилног Комесара Општине града Београда одређен је Лука Павићевић да састави и отштампа „Годишњак о раду Општине града Београда, за време окупације од 9. октобра 1915. г до 31. децембра 1916. г“ који је израђен и отштампан.

Из отштампаног биланса — рачуна прихода и расхода Одбора вароши Београда расходи и приходи за време од 9. октобра до 31. децембра 1915. год. износе круна 226.189.59, док су се расходи и приходи за време од 1. јануара до 31. децембра 1916. г кретали према рачуну прихода и расхода и то:

РАСХОДИ за 1916. годину		ПРИХОДИ за 1916. годину	
Одобрено	Утрошено	Предвиђено	Остварено
Круна 3,566.621.89	Круна 4,761.692.61	Круна 3,799.677.73	Круна 5,033.016.52

Вишак прихода према расходима показао је у 1916. год. у износу од круна 321.323.91,

Приходи како за 1915. г тако и за 1916. г наплаћивани су за Општину према прописима Српских Закона и то: трошарина, пијачне таксе, мерина клавичне таксе, гробљанске, за право држање фирми, за право заузимања тротоара, административне, судске и т. д.

Наплату обаларине и такса за чишћење улица Општинска Управа није вршила и ако је на исте имала право по закону.

Лични и материални расходи предвиђени су у буџету за 1916. г са поделом постојећих општинских установа.

Решењем цивилног комесара Јуна, установљена су у Општини следећа одељења: 1. Економат; 2. Администрација; 3. Сиротињско Одељење; 4. Таксено-

Пореско; 5. Техничко Одељење; 6. Санитетско Одељење; 7. Рачуноводно Одељење; 8. Секретаријат.

У овом извештају отштампана су и имена свих општинских чиновника у свима Одељењима, који су били у служби општине на дан 31. децембра 1916. године.

Према решењу Одбора од 17. октобра 1915. г сав чиновнички и службени апарат, који је био у Општинској служби пре евакуације Београда стављен је на расположење а исплаћен за прву половину месеца октобра по старом календару, па је извршено примање новог персонала с тим, да се за службу могу јавити и отпуштени чиновници.

На име плате за прву половину месеца октобра, по одбитку примљених аконтација од евакуисане општинске управе исплаћено је динара 3.184.91.

Варошки одбор одржао је до краја 1915. г двадесет и девет седница. Седнице су у почетку држане сваког дана, а када су послови сређени седнице су држане по потреби.

На одборским седницама решавана су следећа питања

а.) *По наредбама Војних Власти* о санитарским мерама ради спречавања и ширења заразних болести; о чистоћи улица; о отварању богомоља, цркава и вршењу верских обреда; о отварању народних кујна за бесплатну исхрану сиротиње, о присуству одборника при вршењу реквизиције за потребе војске, о издавању уверења за отварање трговачких, занатлијских и др. радњи, о завођењу крунског новчаног система у Општинском финансирању и наплатама свих општинских такса, стим, да се може и српски новац примати рачунајући један динар равно 50 хелера; о завођењу Грегоријанског календара за званичну општинску администрацију; о ограничењу рада Судског Одељења само на решавање и изрицање пресуда за приватне грађанске ствари, о прописивању ценовника највиших цена за продају животних намирница.

б.) *По предлогу председништва и појединих одборника*, питања о реквизицији животних намирница ради исхране становништва; о снабдевању храном преко интендантуре III Армијске етапне Команде; о отварању пијаца; о помагању невољних породица; о издржавању општинске сирочади, старца и старица, о помагању глувонеме и напуштене деце; о отварању општинске клинице и т. д.

Из извештаја о исхрани становништва констатује се, да је попис од 10., 11 и 12. октобра Редарствено Заповедништво у Београду извршило попис адосталог становништва, које је бројало тада свега: 8.000 становника, али пошто је дозвољен повратак избеглицима број становништва попео се у Београду на 15.000. У овом извештају тврди се, да је три четвртине овог становништва остало без икакве резерве у намирницама за исхрану, те се о његовој исхрани мора бринути Варошки Одбор.

Као разлог за ову оскудицу у извештају се наводи, да је по уласку аустро-угарске војске у Београд, сваки трговачки саобраћај између Београд и околних села био обустављен и све док аустро-угарске власти нису уредиле комуникацију између Београда и околних села, снабдевање Београдског становништва животним намирницама била је највећа брига Варошког Одбора.

III.

После ослобођења 1918. године

Ослобођење и уједињење 1918. г затекло је Београдску Општину у едном очајном стању. Задаци Општине Београдске били су велики, а финансиска средства врло слаба. Поручен и опустошен Београд после рата и непријатељске окупације тражио је рестаурирање и обнову, а материално стање становника пружало је слику беде и очајања.

Водовод и сви објекти Општине Београдске, који су у нормалним приликама пружали приходе, захтевали су рестаурирање а за исто потребна су била обилно ванредна новчана средства, зато у послератном периоду Општина Београдска закључује зајмове, који служе делом за одржавање буџетске равнотеже, а делом за инвестиције.

Буџет за 1919. г приказује у цифри финансиско стање Београдске Општине Редовни и ванредни расходи и приходи за 1919. г предвиђени су у следећим износима

Редовни расходи	дин. 9,406.920.—
Редовни приходи	4,431.959.—
	<hr/>
	Дефицит динара 4,974.964.—
	<hr/>
Ванредни расходи	дин. 13,445.036.—
Ванредни приходи	4,420.000.—
	<hr/>
	Дефицит динара 9,025.036.—
	<hr/>
Укупно редовни и ванредни расходи	дин. 22,851.956.—
Укупно редовни и ванредни приходи	8,851.956.—
	<hr/>
	Дефицит динара 14,000.000.—
	<hr/>

Приходи у овом буџету подбацују за 61⁰/₆ у односу према предвиђеним расходима а за покриће дефицита према чл. 2. Фин. овлашћења предвиђају се позајмице од Државе, Народне Банке или једне и више новчаних установа у земљи или на страни, или уписом општинских обвезница у горњем износу.

По закону о Општинама многи издаци кирије, субвенције и остали материални расходи, морали су бити предвиђени, међутим приходи, нису могли да достигну висину расхода у циљу покрића. Буџет материалних расхода предвидео је најпотребније кредите инвестиционог карактера за оправку зграда, водовода, канализације и осталих потреба, али ови кредити били су и сувише недовољни за оне потребе, које су ратом и окупацијом оштећени Београд и Општинске установе захтевале. Зато се у финансиским овлашћењима предвиђа и закључење позајмица за покриће овог буџетског дефицита.

Расходи и приходи Општине Београдске у послератним буџетским периодима од 1920. до 1926. г. према буџетским предвиђањима и резултатима показаним у завршним рачунима показују следеће кретање

	РАСХОДИ	
Буџетска 1920. г.	Предвиђено	Утрошено
Буџетски расходи	28,442.460.—	14.994.867.48
Ванбуџетски . (зајам)	25,000.000.—	10.009.316.75

	П Р И Х О Д И		СУФИЦИТ
	Предвиђено	Остварено	
Буџетски приходи	27,506.960.—	15,897.196.83	
Ванбуџетски (зајам)	25,000.000.—	13,178.767.—	Дин. 4.121.779.61

Суфицит показан у овој години резултат је

1. Већих прихода од расхода буџетских за износ од дин 952.329.85
2. Неутрошеног дела зајма, у колико је више изузет а неутрошен 3,912.970.55

Остварени приходи и извршени расходи у овој години не дају ни половину својих буџетских извиђања и расходи нису могли бити покривени из редовних буџетских извора, јер су буџетска предвиђања, како расхода, тако и прихода била погрешна. За ванбуџетске расходе из зајма од 25,000.000.— изузето је 13,178.767.— динара и овај је износ показан као приход, док је стварно утрошено динара 10,009.316.75. Разлика од 3,912.970.55 сматрана као вишак прихода над расходима, балансирана је као суфицит и ако она, као готовина, неутрошени износ зајма, представља један депозит. За оне радове за које је зајам и закључен, нема никакве везе са буџетом и буџетском службом, пошто зајмови представљају једну специјалну службу одвојену од буџета, према томе више изузета а неутрошена готовина из једног зајма не може се сматрати као суфицит и показати као успех у буџетирању дотичне године.

Буџетска 1921. година показује следећа предвиђања и резултате

Р А С Х О Д И:		
	Предвиђено:	Утрошено:
а) Буџетски расходи дин.	50,687.895.—	дин. 35,756.759.49
б) Ванбуџетски		
(Расходи од зајма)		23,453.679.27
	Дин. 50,687.895.—	Дин. 59,210.438.76

П Р И Х О Д И		СУФИЦИТ:
Предвиђено:	Остварено:	
а) Буџетски приходи дин.	50,688.000.—	38,398.630.29
б) Ванбуџетски		
(Приходи од зајма)		23,453.679.24
	Дин. 50,688.000.—	61,752.309.56 Дин. 2,541.870.80

Ова буџетска година показује суфицит али мањи од претходне. Расходи и приходи из зајма балансирају потпуно без икаквог утицаја на буџетски успех, док у претходној години вишак изузете а неутрошене готовине из зајма увећао је буџетски суфицит.

Приходи у 1921. години подбацили су предвиђања за $\frac{1}{3}$ буџета, а расходи извршени свега за $\frac{2}{3}$ предвиђања. Буџет за 1921. годину у погледу провизија састављен је фиктивно, јер резултати његови, стваран утрошак и реално остварени приходи подбацују знатно висину предвиђања, што доказује, да при процени предвиђања прихода није постојала реална основа, капацитет наплате истих, већ су приходи предвиђани према висини предвиђених расхода.

У 1921 години, закључен је зајам код Државне Хипотекарне Банке од 37.000.000.— динара за Општинске радове.

Буџетска 1922. година показује следећа буџетска предвиђања и резултате:

РАСХОДИ:

Одобрено:		Утрошено	
Буџетски расходи	днн. 70,898.044.—	днн.	61,696.265.32
Ванбуџетски	"	"	1,120.000.—
Расходи од зајма	"	"	21,839.883.15
<hr/>		<hr/>	
	Днн. 70,898.044.—	Днн.	84,656.148.47

ПРИХОДИ:

ДЕФИЦИТ:

Предвиђено:		Остварено:	
Буџетски приход	днн. 70,976.312.—	днн.	50,426.693.87
Приход од зајма	"	"	21,839.883.15
<hr/>		<hr/>	
	Днн. 70,976.312.—	Днн.	72,266.577.02
		Днн.	12,389.571.45

Резултат у овој години показује један огроман дефицит, који својом вишином демантује успешне резултате предходних година закључених суфицитима.

Однос између расхода и прихода извршених и остварених у овој буџетској години, представља једно нездраво стање општинских финансија и утврђује, да предходне године нису могле имати реалне успехе у буџетирању, већ да су они, резултат рачунских операција и балансирање зајмова као приход.

Цифра расхода и прихода из зајма балансира потпуно у овој години без икаквог вишка на буџетске резултате успех или неуспех.

Буџетска предвиђања како расхода, тако и прихода за 1922. годину претпостављају потпуно равнотежу и буџет је оптимистички састављен са једним вишком од динара 78,268—, док резултати завршног рачуна страховито и поражавајуће демантују предвиђања.

Финансиска овлашћења за ову годину предвиђају и утрошак из зајма од 37,000.000.— динара закљученог код Управе Фондава, с тим, да се утрошак о зајму из Општинских књига, поднесе уз завршни рачун Главној Контроли и Општинском Одбору на одобрење.

Чл. 15. финансиских овлашћења за 1922. г одобрава кредит од 10,000.000 динара на име обртног капитала Одсека за исхрану, за набавку робе и других потреба из општинске готовине. У случају да општинска готовина није довољна, овлашћује се Суд да код овдашњих новчаних завода може закључити позајмицу у толиком износу.

Чл. 16. финансиских овлашћења сматра вишак прихода показан у билансу за 1921. г. у износу од днн. 2,541.870.83 као општинску готовину која се може утрошити по одлукама Општинског Одбора и Министра Финансија и да се тај утрошак има показати у завршном рачуну за 1922. годину. Из ове готовине, према одлукама Суда, односно Одбора, могу се допуњавати и кредити на материјалне издатке који су предвиђени буџетом а покажу се недовољни за одређену потребу.

Према чл. 17. финансиског овлашћења одобрава се кредит од 1,000.000.— динара као обртни капитал за израду тротоара с тим, да чим се тротоар буде израдио има се наплатити од сопственика стварно утрошена сума.

Буџетска предвиђања у овој години представљају оптимистичка расположења, која иду у област поезије, а која су врло далеко од стварности што доказују и резултати показани у Завршном Рачуну, тако, да према висини

дефицита ни једна одредба финансиских овлашћења није се могла остварити онако како су она предвиђана.

Буџет Општине Београдске за 1923. г. предвиђа следеће расходе и приходе

Редовни и ванредни расходи	дин. 103,571.722.70
„ „ приходи	„ 74,143.142.—
	<u>Дефицит динара 29,428.580.70</u>

Чл. 2. финансиских овлашћења за 1923. г. предвиђа покриће дефицита следећим изворима

- а) Од зајма од 37,000.000.— код Држ. Хипот. Банке дин. 1,097.513.—
 б) Од позајмице од 10,000.000.— код Народне Банке „ 608.924.58
 в) Сталним хипот. зајмом код Држ. Хипот. Банке „ 7,000.000.—
 г) Привременом позајмицом на основу чл. 248. финан.

Закона за 1922/23. год. за потребе Општине града
 Београда предвиђено у поменутој законској одредби дин. 20,722.143.12

СВЕГА динара 29,428.580.70

Резултати показани у завршном рачуну за 1923. г. показују следеће стање:

Расходи	91,562.310.55
Приходи	96,192.108.96
	<u>Суфицит динара 4,629.798.41</u>

Буџетска предвиђања у овој буџетској години показују предвиђен дефицит од дин. 29,428,680.70, док резултати показују суфицит од дин. 4,629,798.41.

Да би слика била јаснија излаже се преглед буџетских предвиђања и крајних резултата за 1923. годину

РАСХОДИ		
Редовни	Одобрено	Утрошено
Лични	26,988.430.—	26,136.223.35
Материални	45,640.978.—	44,307.470.64
Ванредни		
Лични	220.000.—	— —
Материални	30,722.314.70	21,118.616.56
Ванбуџетски		
Зајам:		
Свега Дин.	103,571.722.70	Дин. 91,562.310.55
		Суфицит „ 4,629.108.96
		<u>Дин 96,192.108.96</u>

ПРИХОДИ		
	Одобрено	Остварено.
Редовни	64,333.262.—	66,576.374.83
Ванредни:	9,809.880.—	8,409.296.55
Приход од зајма:		21,206.437.96
	Дин. 74,143.142.—	Дин. 96,192.108.98

Буџетска 1924. година, приказује следећа предвиђења и резултате

РАСХОДИ

	Одобрено	Утрошено
Буџетски	138,205.820.—	101,876.109.34
Ванбуџетски		
Зајам		15,353.147.84
	138,205.820.—	117,229.257.18
Накнадно одобрено	5,049.000	
	143,254.820.—	117,229.257.18

ПРИХОДИ

	Предвиђено	Остварено
Редовни	91,800.820.—	80,353.421.86
Ванредни	46,405.000.—	15,062.545.05
Приход од зајма		15,353.147.84
	138,205.820.—	110,769.114.75
Дефицит		6,460.142.43
		117,229.257.18

Расходи и приходи у овој години у погледу предвиђања истих показују равнотежу, али накнадно одобрени кредит од 5,049.000.— ствара један дефицит јер за исти није предвиђено специјално покриће у приходима.

Дефицит показан у овој години резултат је подбацивања прихода и увеличаног расхода накнадно одобреним кредитом.

Редовни буџетски приходи према предвиђањима подбацили су за износ од дин. 11,447.398.14.

Ванредни буџетски приходи према предвиђањима подбацила су за износ од дин. 31,342.454.95.

Предвиђање расхода и прихода у буџету од динара 138,205.820.— погрешно је, без реалне основе и не може се замислити један овакав погрешан прорачун прихода у овако великој цифри са полагањем наде да ће се исти остварити.

Буџетска 1923. г остварила је свега редовних и ванредних прихода у износу од дин. 74,985.671.38 док се у 1924. г приходи предвиђају готово у удвојеном износу од реалности.

Зато и буџет расхода показује велике разлике између предвиђених и утрошених расхода, што доказује, да се буџет расхода није могао извршити у границама предвиђања већ према кретању прихода, т. ј. према реалности истих у колико су стварно наплаћени.

Реална основа за састав прорачуна буџета прихода није постојала, јер стварни резултати предходне године нису давали изглед, да ће се предвиђања за 1924. г. моћи остварити. Изгледа да су се при саставу буџета расхода и прихода за 1924. г. полагале много наде на „Одредбе Закона о Таксама о наплати такса код Општине Београдске“, које су ступиле на снагу априла 1924. год. и којима су предвиђени приходи од такса.

Нови извори прихода, који се стварају и предвиђају законима, и од којих се очекује успех, не могу дати оне резултате који се од њих очекују и то у првој години, у којој је за остварење њихово створена легална основа, већ у другој, трећој па и четвртој.

Приходи од такса по Закону предвиђена су у буџету за 1924. г у износу од дин. 84,111.000.— Међутим, они су остварени у износу од дин. 24,655.191.21. Дакле, подбацили су за износ од дин. 9,455.908.79.

Закони и уредбе, које имају чисто фискални карактер, а који се доносе у циљу обешања прихода, често пута, промаше циљ и не покажу успех из разлога, што се доносе у времену кризе или иста доцније наступи, међутим, криза изазива код потрошачких маса апстиненцију од потрошње а са њом упоредо и опадање такса као и општинских прихода, који су у свему зависни од промета и потрошње.

Буџетска 1925. г. показује следећа предвиђања и резултате:

РАСХОДИ		
	Остварено	Утрошено
Буџетски	146,215.872.—	122,788.332.24
Ванбуџетски		
Из зајма	— —	13 123.042.67
	146,215.872.—	135,911.374.91
Суфицит		3,139,162.92
		Дин. 139,050 537.83
ПРИХОДИ		
	Предвиђено	Остварено
Редовни	109,692.387.—	105,904.670.90
Ванредни	36,523.485.—	20,022.814.26
Из зајма		13,123.042.67
	Дин. 146,215.872.—	139,050.537,83

Расходи према буџетским предвиђањима у овој буџетској години показују знатну уштеду која укупно износи дин. 23,427,540.24.

Приходи према предвиђањима како редовни тако и ванредни подбацују за износ од дин. 21.388.376.84.

Уштеде расхода и цифра подбацивања прихода приближна је, што значи, да се расходи нису могли кретати у границама предвиђања већ су били у свему зависни од висине прихода, њиховог кретања и наплате истих.

Расходи и приходи из зајма у овој години балансирају потпуно и они немају утицаја на суфицит.

Ако би се резимирао целокупан рад службе састава и извршења буџета Општине Београдске за време од 1919. до 1925. г. закључно добија се следећи закључак

Буџетима предвиђени расходи и приходи далеко су од реалности и могућности извршења, јер стварни резултати приказани у Завршним Рачунима, потпуно су демантовали буџетска предвиђања па и сам буџет.

Буџетска предвиђања расхода претерана и погрешна, не крећу се према приходима, јер у Завршним Рачунима појављују се знатне уштеде — неутрошени расходи. Буџетски приходи претерано су предвиђени јер у свакој години показују подбацивања.

За радове канализације, водовода, каадрме, кеја, антропога, сточне пijaце, радничких станова, болница, народних купатила и регулације вароши — Београдска Општина закључивала је дугорочне зајмове на основу уговора.

Као зајмодавац за дугорочне зајмове појављује се Државна Хипотекарна Банка, док зајмови Општине Београдске код Народне Банке представљају креанте на подлози мениша.

Уговори о зајмовима са Државном Хипотекарном Банком садрже одредбе јаког по својој садржини и правима које Хипотекарна Банка као зајмодавац

задржава за себе, нису познате у уговорима о дугорочним зајмовима, који се у опште закључују на основи уговора.

Поред сигурних залога за ануитетску службу зајма, датих у најјачим изворима општинских прихода, гаранција од стране Државе, затим целокупне вредности општинске непокретне имовине, која у 1923. г. представља цифру од 1,262,634.914.43 дин. Државна Хипотекарна Банка као зајмодавац, а с обзиром на финансијску ситуацију у којој се налазила Општина Београдска, уноси такве одредбе у уговор који су и понижавајуће природе. Уговори о зајмовима са Државном Хипотекарном Банком садрже до детаља распоред кредита за утрошак зајма. Општина према уговорима подлеже контроли утрошака зајма, коју имају да воде Министри Финансија и Грађевина, па ипак уговори, садрже и овакве одредбе у Чл. 4. уговора о зајму од 25,000.000.— од 1924. г.

„Када Општина града Београда буде изузела и утрошила цео овај зајам, Суд Општине Београдске подиће Државној Хипотекарној Банци списак извршених радова, из кога ће се видети колике су суме на означене радове односно набавке утрошене.“

Овом одредбом уговора изјављује се неповерење и контролним органима Министра Финансија и Грађевина без чије визе не може се извршити ни један издатак из зајма. Чл. 10. истог уговора гласи текстуално

„Ако Општина града Београда не положи Државној Хипотекарној Банци ма једну дванаестину ануитета, као што је напред уговорено, Државна Хипотекарна Банка има право да непосредно преко својих извршних органа изврши прикупљање заложенних трошаринских прихода до висине утврђене дванаестине ануитета, ако заложене трошарински приход зато не стиге онда и остале општинске приходе до висине утврђених дванаестина годишњег ануитета.“

Према буџету за 1926. г. годишњи ануитет на све зајмове код Државне Хипотекарне Банке износи 9,708.660.90. Према висини Општинског буџета који износи 156.000.000.— дин. без Електричне Централне ануитет Општине Београдске код Државне Хипотекарне Банке представља свега 6,21% расхода од целокупног Општинског буџета. Овај проценат представља једну незнатну цифру расхода према величини буџета; зато као гаранције нису биле потребне баш и екзекутивне мере, које садржи предња одредба уговора о зајму.

Истина, буџет Општине Београдске за 1924. год., када је закључен овај последњи зајам код Државне Хипотекарне Банке, показује дефицит од 12 милиона динара, док предвиђања расхода износе 138,000.000.— Ануитет Држав. Хипотекарној Банци за 1924. г. према буџету износи Дин. 8,082.012.— Расходи за ануитет са 1924. г. према укупној цифри буџетских расхода износе свега 5,70% дакле опет један непознат проценат. Државна Хипотекарна Банка, као зајмодавац за дугорочне зајмове, с обзиром на тешке и понижавајуће услове под којима одобрава зајам, даје доказа, да нема услове за обављање великих послова (зајмова) које имају велике кредитне институције у Европи, зато и зајмови Општине Београдске закључени код Државне Хипотекарне Банке, представљају Општину Београдску као зајмо-тражиоца који се налази у нужди и невољи, тако да се зајмодавац појављује у улози врло свирепог и суровог према једној установи, коју је нужда наговорила да прими све услове, које зајмодавац просто диктира.

Б. А. Боди

шеф Књиговодства Општине Београдске

Законитостта Београда

... (faint text) ...

III

ОБАВЕШТАЈНИ ДЕО

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

Знаменитости Београда

Ми, који иначе поштујемо своју историју, не можемо се похвалити ни разумевањем нити чувањем историских споменика. Београд о томе пружа безброј примера. Све до друге половине прошлог столећа у њему је било споменика трајне вредности који су порушени просто зато што се није ценио значај старих грађевина а напосе оних које су везане за крупне догађаје. Стара Стамбол-капија,^{*)} која је још увек у свежој успомени наших старца, давала би и данас лепу архитектонску слику Београда с тим што би се иста могла прилагодити и новим саобраћајним потребама. Руине двора Принца Евгенија пружале би тако исто привлачности за нас и странце, отприлике онако исто као што је то случај са руинама цара Диоклицијана у Сплиту. То исто важи и за све остале споменике националног и страног порекла који се и данас, на очиглед свију нас, руше или унакажују.

Овоме злу, специфично нашем, требало би једном стати на пут смишљеним чувањем оних споменика који још нису упропашћени. То нарочито важи за град. Ово класично место борбе, страдања и славе народне морало би се по сваку цену сачувати од утицаја лаика, који у своме неразумевању и површности прете да упропасте и последње остатке прошлости. И не само да би град требало сачувати од „модернизација“ него би, шта више, била наша дужност да сиретном обрадом нових грађевина, у наслону на старе, оживимо успомене велике прошлости Београда, веће, интересантније и привлачније од

^{*)} Према неким подацима ову интересантну грађевину подигао је аустријски војсковођа Лаудан. Она је имала украсе и натписе историјске вредности. За жађење је да о томе немамо никаквих слика ни планова и ако се многи стари Београђани сећају још увек ове капије, пред којом је био велики шанац и улаз у варош преко нарочитог моста дрвене конструкције. Ових дана када је откопан трг пред спомеником Ки. Михајла нађени су и темељи Стамбол-Капије.

многих других престоница. Несхватljivo је зашто се нове монументалне зграде у горњем граду не би подизале применом сличних размера и стила као што су биле зграде старих дворова, за које имамо тачне описе и слике кроз многе векове. Ако се то не би дало извести у већем обиму али је у толико лакше учинити код појединих делова града који иначе издвајају својим јединственим положајем.

Они који су узели учешћа у изради новог генералног плана Београда нису у опште ни узимали у обзир његове теренске прилике*) или нису ни знали какав је град изгледао у прошлости. Иначе се не би могла замислити она неозбиљна, шаблонска и готово детињаста обрада целине и делова.

Извођење нових грађевина у граду преостављено је такође људима који на тим грађевинама врше свакојаке техничке и стилске експерименте, — као да су у питању места негде у Сахари а не град који је кроз толико столећа чувао велелепне палате сличних облика. Ни један народ на свету не би био толико равнодушан према оваквој саботажи историје као што је то случај са нама, који иначе имамо пуно разлога да Београд прикажемо и у величини прошлости. Томе иде на руку срећна околност да град по самом склопу свога штерна одређује унапред извесан тип грађевина, услед чега и она сличност истих код свих народа који су градом господарили. За старе мајсторе не смемо рећи да нису разумевали свој посао. У сваком случају били су јачи од нас у изради замкова да би се слободно на њих могли ослонити и код обраде града у садашњости.

Тврђаву би био злочин рушити са разлога што је она била највидније обележје Београда, управо његов симбол кроз две хиљаде година. Не смета ништа што се она данас разликује од првобитних, јер је и кроз ове оригиналне зидине очуван континуитет дуге прошлости. Архитектонски да се извести срећна комбинација старе тврђаве са новим потребама престонице у томе делу. Ако је наша генерација неспособна за те послове нека ствар преостави новом нараштају који ће имати много више смисла и разумевања.

*) Тако је један страни архитекта, иначе истакнут у своме раду, пројектовао мост из горњег града за Ратно Острво, незнајући за огромну разлику висина оба дела.

Предње напомене важе и за обраду других делова вароши, а нарочито код одређивања споменика и монументалних зграда којима треба да се прикаже наша културна способност *Београд је данас сјајна сав ненационалан, а што је у пуној суштиности са његовом унутрашњом националношћу*. С тога би му требало дати *националан карактер*, на једној страни чувањем старих споменика на другој пак синтетичном обрадом нових, у којој би се задовољиле потребе садашњости али тако исто водило рачуна и о прошлости.

Крајње је време да питања ове врсте једном и код нас добију ону важност коју имају у животу свих напредних народа, а на првом месту да се решавају стручно, смишљено и применом унапред одређених система. У те сврхе требало би образовати једну нарочиту лигу која би, у споразуму са општином, настала свим силама да Београд спасе од пропадања, које се последњих деценија врши у два правца: национално и архитектонски.

Др Милослав Стојадиновић.

Претплата на „Савремену Општину“, стручан часопис за сва комунално самоуправна питања, износи 200 дин. за целу годину. Месечно излази једна свеска. Могу се добити и комплети за прошлу и ову годину. Новац и рукописи шаљу се на адресу Д-р Милослав Стојадиновић, уредник „Савремене Општине“, Кр. Милутина ул. 58. — Београд.

Сл. 1. По Каницу најстарији план Београда.*

Нова Народна Скупштина

Камни темељци освешћени 1907 год Зидање почело 1908. г Планове радио арх. Иакић, који је и прву награду на конкурс добио.

За тим је почето зидање, по са врло честим прекидима, услед немања кредита, док није услед рата сасвим обустављено.

После рата поново је почето с грађењем. Подигнут је кров од армираног бетона и израђено једно огромно кубе, са неколико малих а кров покривен бакром. Пре него што је кров подигнут, у унутрашњости палате извршена је већа реконструкција. Проширене су обе криле дворане, јер су биле и сувише мале за данашње потребе нашег Парламента.

Сама палата има око 80 одељења, великих и малих. На оба крила палате

налазе се сале за Скупштинске седнице

Дворана на источном крилу зграде служиће за седнице Скупштинског Пленума, а на северном крилу је за седнице већих Скупштинских одбора.

Дворана за Скупштински пленум има у полупречнику 20 метара; дворана је полукружна и има једну кружну галерију са колоном; дипломатску и новинарску ложу.

У партеру је предвиђено 320 седница за народне посланике, а на галерији биће места за 400—500 људи.

У средини, између ове две дворане, налази се такође велика дворана, (ова је дворана била предвиђена само за престоње беседе) а сада ће се употребити за чекаоницу публике.

У мањој дворани, на северном крилу палате, (која је била предвиђена за Сенат) има места за 200 посланика, а на галерији може стати 3—400 људи.

* Канитц (иначе: *Sieben und das Serbenvolk*) наводи да је ово план Београда из XV столећа (1456. год.), т. ј. 29 година пошто су га Мађари добили од Срба. Наше је мишљење да Канитц у томе греши. Из оригиналних планова тога периода, тврђава Београда имала је сасвим други изглед. Ова више шематички рађена скица могла би се односити на Београд из првих времена. Већ и сам систем споја главног дела града (горњег) са спољним утврђењима, који је у супротности са теренским приликама, иде у прилог наше тезе. Иначе пом, спољна утврђења обухватају простор који је кроз сва времена сачињавао главни део града те су према томе и вероватна, као и монументалне зграде у горњем граду.

Поред горе поменутих дворана, има на горњем спрату још неколико мањих, сала за политичке клубове, као и једна за Скупштинску библиотеку.

На главном улазу, испод великог купета је импозантан фриз, одакле воде ходишце за Скупштинске кулоаре и сале за седнице.

На највишим оградним зидовима кровна, поставише се фигуре наших најбољих скулптора, које ће представљати правосудје, земљорадњу, просвету, уметност, нашу нац. историју и т. д.

Фигуре ће бити израђене од белог мермера, високе до 3 метра.

Нарочито је важно истаћи композицију г. Франгеша, загребач. вајара, која претставља наше Уједињења. Та ће ком. позиција бити постављена више главног улаза палате. Од осталих скулпторских дела важно је истаћи радове г. г. Палавичинија, Росандића и осталих.

Мин. Гриђевина решило је, да унесе у овогод. буџет суму од 25 милиона дин. а за следећу буџ. годину још 25 милиона. Свега 50,000,000. На име реперације има се набавити из иностранства материјал који се не израђује у земљи, остало ће дати наши мајстори и стручњаци. Укупно је потребно за њено довршење још 70 милиона дин., тако, да би палата могла бити потпуно готова око 1930 године.

Стара Скупштина

Саграђена 1882. године, пошто су до тог доба скупштинске седнице држане у Крстићевој Мејани, зграда где је сада Београдски Округни Суд.

У Старој Скупштини 1882. г., на предлог Алексе Поповића, тадашњег председника Народне Скупштине, Народна Скупштина Кнежевине Србије прокламовала је Краљевину у присуству Краља Милана Обреновића.

У њој је објављен Турски и Аустријски (Европски) рат.

Ту је Краљ Петар Ослободилац положио заклетву на Устав, приликом свог ступања на престо Србије 1903. год.

Зграда се налази на углу улице Краљице Наталије и Милоша Великог и у њој су сада смештена наша национална удружења из Београда.

Кућа је већ склона паду, те је вероватно да ће ускоро бити и порушена. И ако стара и трошна за њу су везани многи крупни догађаји предкумановске Србије.

Народна Скупштина (Касарна)

Подигао је Кнез Милош Обреновић, за време његовог општег грађења државних зграда у Београду (од 1832. до 1838. године за потребе војске (пешадије).

После рата ова је касарна преправљена и удешена за седнице Народне Скупштине (1920), пошто је стара скупштина била веома мала за данашње потребе Скупштинске.

У њој је изгласан Видовдански Устав 1921. године. Ту се држе и сада Скупштинске седнице до завршетка нове зграде. Од ослобођења па до данас били су председници Скупштине ова лица

Ђ. Брачинац и Љуба Р. Јовановић, председници Српске Нар. Скупштине. Затим Привремено Представништво: Др Дража Павловић и Др. Станојко Вуччевић; Уставотворна Скупштина: Иван Рибар; Народна Скупштина: Др. Едо Лукић, Љуба Јовановић; сада је председник Марко Трифковић.

Пре него што су се почеле држати седнице у овој згради, седнице Српске Н. Скупштине држане су привремено, крајем 1918 године, у дворани „Касине“ на Теразијама, где је Српска Народна Скупштина прокламовала народно уједињење са свима нашим покрајинама са територије бивше Аустро-Угарске Монархије.

Џамија која је постојала до 1860 год.
у парку до „Палас“ хотела

Народни Музеј

Године 1884 Мин. Просвете разаслао је свима окр. начелствима заповест: да старе новце и друге старине, не само чувају од затирања, него да их, кад се где нађу, шаљу њему у Београд.

Од тог доба је почето оснивање овог музеја. Године 1883 донет је закон о музеју.

Музеј је подељен на четири одељења.

Преисторијско одељење одликује се збиркама преисторијских објеката из Винче, које заузима одлично место у светској литератури: две оригиналне мумије из Мисира, старе неколико хиљада година. Затим, примитивни алат за орање и копање, фигуре у облику људског лика старе око 4000 година и још безброј разних предмета.

У *Класичном одељењу* истиче се већи број статуа новијег доба, а нарочито је вредно забележити знамениту бронзану главу цара Константина, премазана златом. Затим бронзане маске гладијаторске, сребрно посуђе из Костолца итд.

Богата колекција израђеног камена са људским фигурама на претену.

Врло је лепо приказан *развој нумиз-*

машике, од њеног првог почетка, па до садашњице и то: Грчки новац, Римски, Византијски, Старо-Српски, Босанских Краљева, Дубровачки, Млетачки, Турски до данашњег.

Такође се тамо налази, изложена у једном излогу, серија новца Византијских цара, док је остала богата збирка депонована у касама, те још није публици приступачна.

Затим долази *галерија слика* у којој се нарочито истичу уметнички радови Ђуре Јакшића као: „Таковски Устанак“, „Убиство Карађорђа“, „Кнез Михајло на одру“, његов ауто-портре итд. Портрети Милоша Обреновића, Краља Милана, В. Караџића. „Свети Гаврило“, рад нашег чувеног сликара Данела, рађен пре 50 година. Портре Књезиње Персиде; Јелене жене Карађорђевог итд.

У другом одељењу налази се *збирка Византијске орнаментике*, од 12—16. века рад г Светислава Страле, сликара. Златан прстен задужб. Краља Милутина, сав у фино дуборезу. Копије фреска из наших манастира, оригинали: Св. Саве, Краљ. Марка, Св. Николе итд., радови сликара г С. Страле. Затим се истичу радови г-ђице Бешевина, као и радови Пашка Вучетића.

Модерна Галерија Слика. Ту су портрети у природној величини Краљице Наталије и Руђера Бошковића од Вл. Буковца; затим радови Паје Јовановића: „Таковски Устанак“, „Весела Браћа“, и т. д. Истичу се радови словеначких сликара импресиониста: Грохара и Јаковића. Биста од белог мермера Краљице Наталије и Вука Караџића, рад Убавкића вајара и рад вајара Ђоке Јовановића: „Налуштена“

Грифичка збирка истиче неколико добрих радова Кризмана и Љ. Ивановића.

Падају у очи радови Ђоке Крстића, једног од наших најбољих сликара: „Пад Сталаћа“ „Свети Сава благосиља сирочад“ и још неколико његових слика, рађених око 1900 год.

Историјска збирка одела и оружја и то: доламе Карађорђева и његове жене Јелене, Милоша Обреновића.

Одело Кнеза Михајла, које је имао на себи када је убијен.

Колекција Вукових ствари: његов сат, гусае, фес, његова дрвена вештачка нога и т. д.

Од оружја има пушка Карађорђева, Стев, Книћанина и т. д.

Најзад у последњем одељењу изложена је збирка портрета историјских лица, целе династије Обреновића и Карађорђевића. Наше Војводе: Ресавца, Младена Милованића, Книћанина итд.

Мађарска застава коју је отео Книћанин од Мађара 1848. изложена је такође у овој сали.

Све ово је изложено у приват. згради (пошто држава нема своје зграде), која има три спрата са око 20 одељења (сала).

Музеј се налази у Милоша Великог ул. бр. 58. Приступ публици: недељом и празником од 9—11 бесплатан. За странце је отворен сваког дана.

Етнографски Музеј.

Налази се у Милоша Великог ул. бр. 31, на првом спрату зграде пок. Стеве Михајловића, бив. председ. владе, који је ту кућу музеју поклонио.

Директор Музеја је г. Др. Боривоје Дробњаковић. Музеј има још 2 кустоса и једног препаратора, са осталим потребним персоналом и у њему се у главном налази збирка наше народне ношње из свију крајева Краљевине и има све оно, што се односи на живот нашега народа.

У музеју има 14000 објеката, подељених по сродности у 33 колекције. Осим ових колекција музеј има илустративно одељење, одељење за музички фолклор и библиотеку.

У илустративном одељењу су негативи (снимљене фотографске плоче) и фил-

мови са разним снимцима народне ношње и друге етнографске грађе. Цело илустрат. одељење има 2500 објеката, а нарочито су запажени акварели Николе Арсенића, који је седамдесетих година 19. века обишао све наше покрајине и сам израдио 400 акварела, у којима је приказао разне моменте из нашег народног живота, приказујући у исто време и нашу живописну народну ношњу.

У одељењу за музички фолклор има око 800 предмета, које је сакупио Коста Манојловић, проф. музике.

Библиотека је састављена из поглавито стручних књига, махом ствари које се тичу стручне етнографије и њој сродних наука,

Услед недостатка простора, етнографски музеј, од 14000 објеката, само је једну трећину изложио, а све остало стоји у магацинима, чекајући да се реши питање нове зграде музеја.

У пројекту је да музеј набави кинематографски апарат за снимање разних народних обичаја и фонографски апарат за хватање народних мелодија, које ће се репродуковати путем грамофонских плоча.

Даће се у музеју нарочито истиче колекција народне ношње лепих модела сеоских кућа и зграда, унутрашњости кућа (кујна) са прасетом на ражњу; затим слава у српској кући, ткање ћилимова у Пироту Муслиманска соба и т. д.

Ет. музеј је отворен 1901 г., а до тог доба био је саставни део Народног Музеја. За време окупације много је ствари у њему упропаштено.

За сада су сви ови објекти изложени у 7 сала. Музеј је отворен за публику четвртом цео дан и недељом пре подне, а за странце сваког дана.

Музеј Српске Земље.

(Природњачки). налази се у М. Великог ул. бр. 31. у приземљу зграде

Изглед Батацламије око 1860 год.

пок. Стеве Михајловића, где је смештен и Етнографски музеј.

Директор музеја је Душан Стоићевић. Музеј је основан 1901. г а и пре тога прикупљани су објекти за музеј из геологије, минералогije и нешто из збирке на Универзитету. Из ботанике и зоологије музеј је сам прикупио објекте. За време окупације доста је предмета у-пропашићено, пошто није било никаквог надзора над њим.

95% објеката је из Србије, а остало је из Босне и других области наше државе. У музеју има инсеката неколико хиљада. Затим: дивокозе, јелени, змије, гуштери, корњаче. Тица има око 200 врста. Напуњених тица има око 1000. Ненапуњених тица има преко 1500.

Од реткости вредно је споменути 2 риса ухваћених у нашој земљи. Огромна мечка, коју је убио Краљ Милан још 1875. г на Старој Планини и све до убиства Краља Аександра била је изложена у двору. Поред тога има неколико очуваних огромних мамутових вилица и један огроман мамутов зуб дуг 3 метра.

У музеју има још безброј објеката знатне вредности.

Музеј је отворен за публику четвртком цео дан и недељом пре подне, а за странце сваког дана.

Музеј Краља Петра Великог Ослободиоца

То је једна доста скромна вила на Топчидер, Брау, где се Краљ Петар у-селио новембра 1920 год. дошавши из Аранђеловачке Бање где је био на лечењу. Вила има један спрат са приземљем (партером), на сваком спрату има по 3 собе. На горњем спрату, је соба (са балконом) где је Краљ Петар умро 16 VIII 1921 год.

Сада је држава откупила вилу од сопственика г Ђоке Павловића (пошто је то била његова својина) и ова је преуређена за Музеј Блажевопочи-шег Краља. У њој су смештене све Краљеве ствари, исто онако, како су тамо стајале и за његовог живота.

Музеј још није званично отворен, док се дефинитивно не уреди. Постоји одбор за оснивање музеја, који сачињавају г пуковник Борислав Тодоровић, бив. ађутант Блаж. Краља, г. Данило Катић, пом. Мин. Просвете у пензији и д-р Влад. Петковић, проф.

универзитета. Одбор је издејствовао потребне кредите те је вила ограђена лепом оградом од вештачког камена са импозантним вратима на главном улазу вилае.

Чувар музеја је наредник г Вукоман Николић, који је био у Краљевој служби од 1910 г. па све до његове смрти 1921 г. иначе веран пратилац Краљев за време евакуације.

Како је прошлост Блаженопочившег Краља Петра испуњена најкрупнијим догађајима, који су проткани кроз нашу новију историју рада, стварања и националног ослобођења, како је узто сам Краљ имао обилну преписку и одликовао се као писац и државник, то ће и скупљање свих података о њему дати обилну збирку музеја који самим тим постаје ретка знаменитост Београда.

Уметничко Одељење Министарства Просвете

Налази се у Краља Милана ул. Дом „Анкер-а“

Под ово одељење потпадају све уметничке институције у држави, државне и приватне, као што су позоришта, музеји, уметничке школе и т. д.

У самој одељењу налазе се дела наше савремене ликовне уметности, изложена у неколико сала, око 400 слика и скулптура, модерних српских, хрватских и словеначких сликара и вајара.

Стари двор.

Грађен за владе Краља Милана Обреновића 1882. године. То је једна импозантна палата са два спрата и партером. У самој палати има више елегантних сала и трпезарија за званичне пријеме и ручкове. Има једну велику дворану за балове и т. д.

Главни улаз у двор је из дворске баште. Интересантне су степенице од растовог дрвета са врло лепом, уметнички израђеном оградом.

У великој сали старог двора Краљ Милан је абдицирао на српски престо у корист свога сина Краља Александра Обреновића. После рата у истој дворани држане су скупштинске седнице од 1919 до 1920 године.

Сада стари двор служи за одседање краљевских гостију и приређивање свечаности.

Стари Конак

У средини између сад. старог и новог двора, на самој тераси, био је до 1904 год. стари конак, приватна кућа Стојана Симића, која је после откупљена за двор. У старом конаку становали су Кнез Александар Карађорђевић, Кнез Милош, Кнез Михајло, Краљ Милан и напоследку Краљ Александар Обреновић, који је ту убијен са Краљицом Драгом 1903. год. 29. маја.

У средини је Стари Конак, лево садањи (стари) двор и десно бив. зграда Министарства Унутр. Дела на чијем се месту данас налази нови двор.

Нови двор

Почето грађење још пре рата за владе Краља Петра Ослободиоца. За време рата палата је доста упропашћена, па је по ослобођењу из основа реновирана. (Двор је неколико година после ослобођења био у интересантној барок-палати Крстеновића на Теразијама). Двор се је преселио тек 1922. године, на дан венчања Њ. В. Краља Александра.

Нови двор је званична краљевска резиденција.

Двор на Дедињу

Проширењем вароши и претварањем Кр. Миланове улице у једну од најживљих саобраћајно-трговачких улица, место новог двора показује се све непосредније за живот Краљевске Породице, услед чега је Њ. В. Краљ Александар одлучно подизања новог двора на Дедињу, једном од најлепших места околине Београда. Палата се сада довршава и својом спретном обрадом, у хармонији са парком који ће је окружавати и природом, представљаће ретку и привлачну знаменитост Београда.

Народно Позориште у Београду

Још 1852 год. основан је одбор за прикупљање прилога за подизање зграде Нар. Позоришта, под покровитељством Кнеза Александра Карађорђевића. Из оригиналног списка од 1852 г. види се да су „Осниватељи Србског Театра у Београду“, приложили за његово подизање ове суме: Кнез Александар Карађорђевић 1000 дуката, Попечитељство Кнежевине Србије 2000 дуката, затим: Ал. Симић, Илија Гарашанин, Јеврем Ненадовић и т. д.

Доцније тај одбор, после много тешкоћа, долази под покровитељство Кнеза Михајла Обреновића (1863.) приложив-

ши и он 500 дуката цесарских. Кнез Михајло је обновио прикупљање прилога за подизање позоришта (пошто је прикупљање било неколико година у застоју) али није дочекао да је види сазидану.

Са зидањем се почело 1868 г., а завршено с јесени 1869 г. Са украсима и намештајем зграда је коштала 412.728 динара. Гледалиште је онда имало 444 седишта, 39 ложа, кнежевске ложе и 60 стајања, свега 714 места.

За владе Александра Карађорђевића почето је грађење Народног Позоришта на Зеленом Вешу, где је сада пијаци. Темељи су били постављени, али су радови обустављени услед рђавог терена.

Прва представа у новој згради давана је 30-X-1869 г. Давао се је комад: „Посмртна Слава Кнеза Михајла“ Редитељ је био Бачвански. Прваци драме били су Бачвански, Тоша Јовановић, Милош Цветић, П. Добриновић, Мандровић, Гргурова и Јеленска.

Затим је од 1873—1877 позориште неколико пута затварано, због фин. кризе и ратова. Управници су били: М. Симић, Ђорђе Малетић, Милорад Шанчанин, Јован Бошковић. Драматурзи: Јов. Ђорђевић и Ј. Јовановић Змај.

Године 1911 Н. П. добило је закон. Уредбу, као прву кореницију реформу од Уредбе из његових првих дана оснивања.

Доцније су били управници: Драг Јанковић, Бран. Нушић, Милорад Гавриловић, Милан Грол и Веља Живојиновић. Од 1925 г. Управник је Милан Предић, а главни секретар д-р Ранко Младеновић; директор драме д-р Б. Гавела, директор опере Ст. Христић.

За време рата зграда је била упропашћена, те је после из основа рестаурирана и нешто проширена по плановима арх. Букалица. 1922 г., радови су завршени и те исте године прослављена је 50 годишњица оснивања позоришта. Оно броји 700 седишта, 83 ложе,

и 60 места. Укупно 944 места. Поред овог позоришта представе се дају и у старом Манежу, где су се у првим годинама после рата давале и опере, значајне у толико што чине срећан почетак у стварању српске опере већег стила. Заслуга за обнову и полет драме и опере после рата у тако великим размерама припада, пре свега, Милану Гролу.

Прваци драме: Чича Илија Станојевић (написао и неколико лепих позоришних комада), Милозород Гавриловић, С. Тодоровић, Добрица Милутиновић, Д. Гошић, Д. Раленковић, В. Боган, Н. Гошић, Б. Николић, Сотировић, Воја Јовановић, затим од жена: Перса Павловић, Жанка Стокић, Паранос, Арсенивић, Деса Дугалић и т. д.

Прваци Опере. Милорад Јовановић, Јурењев, Хорџан, г-ђе Ђуријевац, Лиза Попова, Вољевач, Ваљани и т. д. Вредно је споменути и певаче који су до скоро певали у опери дижући ову до западне висине као: Холотков (сада у Љубљани), Попов (у Паризу) г-ђа Роговска (у Паризу), г-ђица Мила Левова (у Бечу), г-ђа Драусел и т. д.

Диригенти опере Ив. Брезовшек, Св. Христић, Јоца Србуљ и Л. Матачић, при чему треба споменути и ранијег диригента, иначе заслужног за увођење опере, г Сашу Биличког

Опера је до сада изводила дела тогво свих већих композитора: Вагнера, Верди, Маснеа, Гуноа, Бизеа, Чајковског, Мусорског и т. д. У пројекту је грађење нове зграде на великом простору иза Манежа. Оскудна финансијска средства, поред других чисто интерних тешкоћа, отежавају знатно полет ове наше установе, која је успела да за кратко време створи свој балет и балетску школу (под управом г-ђе Пољаконе петроградске балерине).

Народна Библиотека

Осниванз као књижица Мин. Просвете још 1832 г. Затим, изгледа да је била запуштена, јер се помиње тек у 1844 г. када је Мин. Просвете поверио Миловану Спасићу, чиновнику његовом „да књиге уреди“, што је он и учинио, а у извештају М. П. каже, да је „пописао и уредио те књиге онако, како је знао и умео!“

У то доба било је у Библиотеци према подацима М. Милићевића у Гласу Акад. Наука

Српских	202. дела
Руских и других	238. "
Словенских	638. "
Латинских и Енглеских	343.

Свега 1421. дело.

Године 1853 М. П. предложио Држ. Савету да се књиге, стари рукописи, старе монете, као и друге за науку важне реткости уступе Мин. Просвете при коме ће се отворита звање Библиотекарско, па да се том Библиотекару „подоговорно“ повери управа Библиотеке са Музејом.

Тај предлог Савет је уважио и први Библиотекар био је Филип Николић 1853. г. Затим долази Ђура Даничић и на његов предлог Попечитељство Просвете 1858 год. усвоји. да ова установа добије свој званични назив „Библиотека Попечит. Просвештевија“ пошто је до тог доба имала неколико назива, као: Правитељствена Библиотека и т. д.

Године 1881 објављен је Закон о Н. Библиотеци и Музеју, када је и добила званичан назив „Народна Библиотека“ По члану 7 Зак. о Акад. Наука, Н. Б. припада тој Академији.

Н. Б. налази се у ул. „Косачићев Венац“ бр. 14. Сада има око 200.000 свезака или око 62.000 нумера. Све су ове књиге изложене у неколико сала. Приступ свакоме слободан и бесплатан од 8—12 пре и од 3—6 по подне.

Библиотека Народне Скупштине

Основана пре рата. Број књига 3500. За време рата упропашћен велики број од стране Аустро-Немаца. Број листова око 400. Састављена је из књига Ст. Протџа, Никодима Васића, Пере Тодоровића, а остало је набављено при њеном оснивању.

У Библиотеци налазе се у главном само политичка дела и расправе, закони, старе стенограф. белешке, Службене Новине, политичке и правне расправе на нашем и страним језицима.

Библиотекар је г Драгиша Лапчевић, публициста.

Рад у Библиотеци је од 9—12 и од 3—6 по подне. Приступ публици по препоруци.

Универзитетска Библиотека

Подигнута прилогом познатог америчанског добротвора Карвеци, у Александровој улици на месту које је резервисано за универзитет. Са осталим зградама које ће се подићи около библиотеке (техника већ је у довршавању) даваће лепу архитектонску целину у смислу ново пројектованог Генералног Плана Београда. По своме уређењу и обилности књига ова ће библиотека заузимати друго место.

Саборна Црква у Београду

Налази се на углу „Краља Петра“ и „Богојављенске“ ул. Подигао је Кнез Милош Обреновић, на темељима старе српске цркве (1836. г.), а завршена и осећена 1840 године.

За време бомбардовања Београда, црква је била под јаком топов. паљбом, од стране Турака у граду, који су имали намеру да је поруше, но црква је остала неповређена, изузев што је лето звоно било разбијено.

По наредби Кнеза Михајла, звоно

је преливено и повећано тако, да је било изјвеће на Балкану. Ово звоно, као и сва остала, у очи саме славе црквене, (на Аранђелов дан 1915 г.) Немци су скинули и однели у Немачку.

На месту ових звона, набављена су нова, која су први пут зазвонила на дан венчања нашег Краља Александра.

У овој цркви венчали су се готово сви наши владари нове историје и то: Краљ Милан са Краљицом Наталијом 1875 г., Краљ Александар Обреновић са Краљицом Драгом 1900 г., Краљ Александар са Краљицом Маријом (1922) Затим миропозмазање Краља Милана 1872, и крунисање Краља Петра 1904 г.

У Саборној цркви сахрањени су: Кн. Милош и Кнез Михајло Обреновић, с друге стране сахрањени су Митрополит Михајло и Инокентије. У њој је извршен атентат на Краља Милана 1879 год. од стране Илке С. Марковић.

Пред главним улазом цркве сахрањени су с десне стране Вук Ст. Караџић, а с леве Доситеј Обрадовић. Вук је по наредби Краља Александра Обреновића пренесен из Беча и свецао овде сахрањен 1897 г.

У цркви, над гробом Милоша и Михајла, подигла је Кн. Јулија импозантан споменик од месинга и мермера.

На Цвети 1879 год. извршен је проглас Српске Цркве за њену независност, у Саборној Цркви.

Својом оригиналношћу и захваљујући месту на коме је Саб. Црква даје великуну архитектонску слику Београда.

Црква Светог Саве на Врачару

Привремено подигнута 1895. год. на месту где су спаљене мошти Св. Саве 1594. год. Доцније, 1908. год., црква је проширена, пошто је капела била и сувише мала да прими бар један добар део Врачараца.

Црква је подигнута од прилога Врачара, а иницијативу дао је онд. Митро-

полит Михајло, који је био први председник друштва Св. Саве.

Одмах после тога основано је друштво Светог Саве (1895) с циљем, да прикупља прилоге од свих Срба за подизање једног монументалног храма Св. Саве на Врачару.

До рата прилога је било мало, активност доста слаба, но одмах после рата друштво је, на челу са Патријархом Димитријем, повело живљу акцију за скупљање прилога; расписан је конкурс за најбољу скицу, прикупљено око 5. милијона динара добровољних прилога.

На конкурс је учествовало 22 пројектанта, од којих је 14 пројеката откупљено. Прву награду добио је арх. г Несторовић.

Нови храм Св. Саве биће висок 100 метара, израђен од тесаног камена, а обложен мермером из свију крајева наше државе. Заузимаће простор од 3000 квадр. метара, а у храму ће моћи да стане око 6000 људи.

По предрачуна храм ће коштати око 230 милијона динара.

До сада друштво има око 5 милијона динара скупљених прилога. Имаће вреди око 15 милијона динара.

Друштво је издејствовало преко Св. Синода, да може из свију наших манастира узети 100.000 зрелих букава, и ове продати у циљу грађења храма.

Остатак потребне суме попуниће се на тај начин, што ће друштво депозитовати код Држ. Хипотекарне Банке 600 мил. дина, у обвезницама ратне штете, својина наших манастира, и на рачун тога закључити зајам од ове Банке, колико буде потребно за попуњавање предвиђене суме до 230 милијона динара.

У пројекту је да се уз велелепни храм подигну и друге зграде у складу са проширеним потребама свештенства и православне цркве тако да ће ту бити груписан највећи део црквених установа.

Вазнесенска Црква

Саграђена 1863. год. по жељи кнеза Михајла Обреновића. Намењена је у главном за војску, а и за грађане из оних крајева Београда, који су били удаљени од Палилулске и Сабор. Цркве.

Црква се налази на углу „Милоша Великог и Босанске“ ул. Саграђена је у Византиском стилу, са пет кубета.

На звонику Вазнесенске Цркве налази се звоно, које је после ослобођења од Турака, а по наредаби Кнеза Милоша, прво зазвонило на торњу Саборне Цркве, а уз огромне протесте и претње Турака, да ће цркву из града бомбардовати. Дошнје је ово класично звоно пренешено у Вазнесенску Цркву, где се и данас налази.

Како Београд има релативно најмање цркава по све друге вароши у држави и на страни, то Вазнесенска Црква заузима по својој важности и величини друго место.

Црква Светог Марка

Породична гробница Обреновића, подигнута 1836. године; налази се на старом гробљу, у њој су сахрањени Краљ Александар и Краљица Драга Обреновић, Кнез Милан Милоша Обреновића, Ана жена Јована Обреновића, и Сергије син Краља Милана Обреновића. Тако исто овде почивају Митрополит Теодосије Мраовић „Мрашца“, епископ Евгеније Симоновић и епископ Мојсије У пројекту је да се ова црква поруши а, према новом генералном плану, подигне нова велелепна црква која би била значајно дело архитектуре.

Патријаршија

Подигнута за време владе Милоша Обреновића, 1840. год

Зграда се налази преко од Саборне Цркве у Богојављенској ул. и ту је

Митрополија, званична резиденција Патријарха Димитрија.

Интересантно је напоменути, да је у дворишту ове зграде, у једној малој кућици до ње, довесена Карађорђева глава и у позрму те куће одрана и напуњена, па затим послата Султану у Цариград да се увери о убиству Карађорђевог.

Славолук у Доњем Граду, подигнут од Аустријанаца у част победе принца Евгенија Савојског над Турцима.

Горњи и Доњи Град

Који чине историју Београда, описани су опширно у ранијим чланцима. У оба дела налази се доста знаменитости које се могу видети са дозволом команданта места. Нарочито је привлачан у горњем граду Римски Бунар, саграђен још у доба Римљана и врло оригиналне конструкције. У Доњем Граду вредно је видети Кулу Небојшу и триумфалну капију коју су подигли Аустријанци у славу своје победе над Турцима 1717 год. која је велела за име Принца Евгенија Савојског — Иначе сам поглед са Горњег Града даје импозантну слику околине и буди многе успомене на бурну прошлост Београда.

Двор Принца Евгенија

(Штаб његове Команде). Саграђен на

месту где је данас подигнуто здање друштва Св. Саве у Душановој улици.

Преко од места где је био дворца, налазе се остаци „Пиринџана“, зграда која је доцније служила за ливење металних ствари, а која је, судећи по неким огромним, дебелим зидовима, који се и данас могу видети, имала везе са поменутим дворцем.

Двор Принца Евгенија срушен је, када је проширивана Душанова ул., око 1860. год. Та палата се је простирала средином Душанове улице, па до савашког дома Св. Саве.

На свима бољим плановима из прве и друге половине 19. века, види се и двор Принца Евгенија.

Ова је, изгледа, била једна масивно импозантна палата од тесаног камена са два спрата и партером. Њу је подигао Принц Евгеније за време окупације Србије од Аустријанаца у периоду од 1717—38. године.

Велика Школа Карађорђева (Доситијев Музеј)

Основана 1808 г Основач је Иван Југовић, бив. секретар Совјета. Међу првим ученицима били су: Карађорђеви син Алекса, Вук. Ст. Караџић и готово сви синови ондашњих наших војвода.

Зграда велике школе и сада постоји до саме нове пијаце у „Јовановој“ ул. За сада служи као приватан стан а доцније ће се свакако рестаурирати и претворити у музеј. Њена техничка обрада по све је интересантна као и унутрашњи распоред.

Капетан Мишино Здање (Стари Универзитет)

Сазидано га кап. Миша Анастасијевић 1863 г., за своју личну употребу, но убрзо по паду Књ. Александра с власти, кап. Миша поклонил ту своју зграду српској држави, с легатом „Миша Анастасијевић својом Отчеству“

Рушевине stare палате Привиза Евгенија које су биле овако очуване све до шездесетих година прошлог столећа када су немилосрдно упропашћене.

Одмах је ту смештена Велика школа, у једном делу зграде, затим Библиотека, гимназија и друге културно просветне установе.

Дошнје, пошто је Велика Школа добила већи број слушалаца, М. Просвете је иселило сва остала надлежства из те куће и целу зграду узело само за Универзитет. Зграда је после рата реновирана и проширена на дворшту. Нова фасада представља архитектонску оригиналност и предмет је дијалеза оних који први пут дођу у Београд. Баш ових дана десна страна зграде озбиљно је угрожена јер је, услед квара водоводне цеви, вода пролокала темеље и тако проузроковала спуштање дела зграде у В. Караџића ул.

Нови Универзитет

Подигнут је одмах до старог а с обзиром на увеличане потребе Универзитета као и знатан број њака који се стално увеличава. У вези с тим приступило се грађењу и специјалних зграда за потребе медицинског факултета, а сада се ради и на довршавању већеште зграде за технички факултет.

Дворац Кнеза Милоша и Књегинје Љубице

Градио га Кнез Милош 1836 године. Кућа се налази у Богојаљенској

улица до Саборне Цркве и има партер и један спрат, грађена од слабог материјала са пуно одаја, докхата соба и т. д. Интересантан је подрум у овој згради. И сада се врло лепо види како су држане паре у зобницама, окачене на ваке гвоздене. То је била Главна Државна Каса за време прве владе Кнеза Милоша. Има врло леп „амам“ израђен на Турски начин.

У преписци Кнеза Милоша са Т. Вучићем-Перишићем, врло се често помиње ова зграда. Вучић је био главни државни надзорник за све држав. зграде, које су се у то доба издале.

Интересантно је помесити, да је Кн. Милош за време тог општег грађења од 1834—38 г., наредио В. Перишићу: да му све задаре из државе доведе у Београд, да се зидање унутрашњости Србије обустави, како би се у Београду довршине започете државне грађевине као садање М. Финансија, дворца Кн. Љубице, Топчидер, Конак, Сабор, Црква, касарна где је сада Скупштина, Митрополија и још ваздан других зграда.

Сада је дворца реновирао о свом трошку Кнез Павле, где је већ основао музеј наше ликовне уметности. У архитектонском погледу зграда је врло привлачна, да је за жаљење што новија архитектура заповишава сличне старе мотиве.

Стари дворца Кнеза Милоша и Кнегиње Љубице
(до Саборне Цркве)

Стара Пивара

Налази се на углу „Босанске“ и „Балканске“ ул. Подигла је 1836 г. Кнегиња Љубица за концерте, балове и разне састанке у оно доба.

У згради се налази једна импозантна дворана, где је одржана чувена Свето-Андрејска Скупштина 1858 г., када је повраћена династија Обреновића и Милош по други пут дошао на престо Србије.

Доцније је то била гостионица. Ту су давале, дуго времена, позоришне представе. Корнелије Станковић држао је такође своје концерте у тој дворани.

Сада је у тој кући смештен један део Држ. Статистике.

Дом Општине Београдске

Саграђен око 1846. год. Првобитна својина Кнеза Александра Карађорђевића. Налази се у Узун Мирковој ул.

Испочетка је то био хотел „Српска Круна“, и у оно доба једини и најбољи хотел у Београду, нарочито за странце.

Доцније је општина откупила ту кућу за свој дом, где се и данас налази.

Зграда је саграђена од тврдог материјала, доста масивна, има један спрат са партером.

У њој се налази кабинет Председника Општине, сала за одборске седнице, (у којој је одржана прва седница Црвеног Крста пре 50 година) и т. д.

„Старо Здање“ или кафана код „Јелена“

Зграду је сазидао око 1841. год. Кнез Михајло Обреновић, искључиво за странце, јер до тога доба у Београду није било ни једног европски уређеног хотела.

То је једна огромна зграда са преко 100 соба, има два спрата и партер. Доцније је Краљица Наталија продала ту кућу држави и сада је у њој смештена Београдска Железничка Дирекција.

Студентски Дом

Саграђен ове године средствима Њ. В. Краља Александра; налази се у Александровој улици у непосредној близини нове Технике. По изричној жељи Вишеког Дароваоца дом ће бити дефинитивно завршен ове године и у њему ће наћи удобно склониште велики број невољних студената.

Старо и Ново Гробље

Старо Гробље основано је 1828. године, по наређењу Кнеза Милоша Обреновића, пошто је до тог доба гробље било око Варош-Копије, тако рећи у сред вароши.

На Старом Гробљу је доцније подигнута и црква Светог Марка, а после рата подиган су ту Руси и своју цркву у своме националном стилу и ако скром-

ну. У њој се чувају и многе историске заставе руских пукова које је емиграција собом донела.

На Стром Гробљу сахрањене су све знамените личности наше нове историје, од 1804. па до 1886. године, када је д-р Владан Ђорђевић, онда председник Београдске Општине, основао данашње Ново Гробље на коме се данас искључиво врши сахрањивање. Последњих година ту су сахрањени: Војвода Живојин Мишић, Милорад Драшковић, б. министар, Никола Пашин, шеф радикалне странке и њен творац, д-р Миленко Веснин, дугогодишњи посланик у Паризу и многи други. Ове године извршен је пренос костију знаменитих личности са старог на ново гробље. Општина се носи мишљу да приступи оснивању још једног новог гробља с обзиром на знатно проширену варош у последње време.

Ту су сахрањени и многи руски великани, међу којима вреди споменути одличног војсковођу Алексијева, шефа генералштаба и пријатеља нашег народа, затим Наталија Корнелијевна-Ерљн, књижевница и осниватељка Руско-Српске Девојачке Гимназије (Ин-

терната) у Вел. Кикинди, иначе кћи руског националног хероја Тхоржевског чије име историја руска везује за освајање Карса од Турака, и многи други.

Споменици у Београду

Кнеза Михајла Обреновића, на Позоришном Тргу, споменик Доситеја Обрадовића испред Калимегдана; Пачићев код Универзитета; споменик Трехпозовцу у Карађорђевој Парку, затим на Калимегдану бисте Кнегиње Зорке, Ђуре Јакшића, Војислава Илића, Косте Таушановића, Јована Гавриловића, уметнички водоскок, рад нашег познатог вајара Росандића и т. д.

Карађорђев споменик на Калимегдану упропаћен је и однесен за време окупације. У пројекту је израда нових споменика. Мештровићев победник дао је повода многим полемикама да је, услед тога, његово извјеће одложено за доцније. Карађорђе, Васа Чарапић, Краљ Петар, Вук Караџић и многи други наши великани чекају још увек да им се потомство озужи лепим споменицима, у којима Београд иначе оскудева више но ма која друга престоница

Топчидерски конак кнеза Милоша са црквом (лево)

Топчидерски Конак

Саградио га Кнез Милош 1836. г То била његова летња резиденција. Кућа је грађена у старом српском стилу, из

два спрата. Има већи број одаја, соба, одака и т. д. Интересантна је соба звана „Теферич“, у којој се је Милош одмарао. То је доклат ограђен стакленом оградом. Соба је врло укусно нишарана

и насликана. Саме слике и шаре пре стављају алегорије важнијих Милошевих догађаја, као: свечана кола, мост, тигре, дворови, Турци, топови и т. д.

За тим долази његова спаваћа соба, у којој данас, на жалост, станују избеглице.

Соба је пространа, са врло лепом таваницом и врло лепом пећи од порцелана. Таваница је израђена у стилу „Рококо“; (што је била реткост код нас у оно доба) са врло лепим удубљењима. У тој соби је Кнез Милош умро. Сада се ради на томе да се тај Конак претвори у Музеј. До последњег рата ту је био Музеј Кнеза Михајла и Милоша са њиховим стварима и веома укусном објектом.

Топчидерска Црква

Подигао је Кнез Милош 1836. год.

То је врло мала црквица, која је у оно доба служила као дворска Кнежева Капела. Топчидер је у то време представљао његово домаће газдинство.

У овој цркви је Кнез Милош венчавао своје ближе рођаке. Црква се налази одмах преко од Коњака, поред бањичког друма (види слику).

Милошева чесма у Топчидеру

Подигнута 1860. год. на Теразијама од стране Београдске Општине у част повратка Кнеза Милоша на престо Србије. Доцније је премештена у Топчидер; ер је сметала саобраћају на „Теразијама“

Чесма је висока око 6 метара. Израђена у виду призме, са иницијалима М. О. 1860 год. и постављена на базену, са четири главе лавовске, из којих чељусти тече вода.

Топчидер

Све више добија у последње време карактер значајног парка који служи за

излете београдског становништва и интересантан је по своме положају и обради. Прошле године усвојени су планови за његово претварање у национални парк и већ је вотирао један део кредита у те сврхе. Систематско уређење топчидерског парка у смислу нових захтева хигијене и технике учиниће га још привлачнијим и подеснијим за живот становништва, које иначе оскудева у парковима и зеленилу.

Офицерски Дом

Иницијативом команданта Краљеве Гарде, г П. Живковића, генерала, саграђен је у Топчидеру прошле године овај репрезентативни Дом, који је лепо украшен и служи као Офицерска Касина, затим за приређивање балова и концерата.

Кошутњак

Налази се у продужењу Топчидера са којим чини једну лепу целину, чиме је знатно олакшана хармонична обрада националног парка обухватајући оба дела. И ако необрађен Кошутњак и данас представља једно по све привлачно место, пуно зеленила, ваздуха и природне лепоте. Нарочито је са његовог виса интересантан поглед на Београд и Земун. У пројекту је да се веже трамвајем са Београдом као и да се уопште преустрои. До 1904 год. у њему је било много срна и јелена када је разграђен и оштећен. Године 1868 на обележеном месту недалеко од „Хајдучке Чесме“ у њему је убијен Књаз Михајло.

Манастир Раковица

Налази се југозападно од Београда, удаљен око 10 километра.

Незна се тачно када је саграђен, ни ко га је градио. Има неколико хипотеза. По једној је зидан за време Краља Ми-

лутина, затим да је из доба Кнеза Лазара, а мисли се да је исти саградио Деспот Стеван.

Сада је у манастиру монашка школа. Сам манастир има мало имање за обрађивање. За време послед. рата је оштећен а нарочито је била упропаћена његова економија.

Од знаменитих људи сахрањени су у Раковци: ђенерал М. Блазнавац, Томанија баба краља Милана Обреновића, Васа Чарапић, са осталим знаменитим Чарапићима, затим Анка Константиновић, ћерка Јеврема и Томаније Обреновића, убијена у Кошутљаку са Ки. Михајлом.

У цркви је подигнута врло лепа мермерна биста ђенералу Блазнавцу.

Манастир Раковца је омиљено место Београђана и служи им за свакодневне излете.

Авала

Пола сата удаљена од Београда, служи као место за излете београђана, чему иде на руку и ново израђен друм до на сам врх овога брда, обраслог у шуми и исрављене природне лепоте. Централни положај Авале отвара излетницима широке видике Србије на све стране, да је она у последње време постала омиљено место београђана и странаца који у престоницу долазе. На врху Авале налазе се руине старог замка, које чекају на средства и уметног архитекту развијене фантазије па да буду рестауриране, што би требало желети у свестраном интересу. Ту је и гроб Незнаног Јунака, подигнут иницијативом са мух сељака — мештана.

ИСПРАВКЕ

На извесним местима у информативном делу књиге, који говори о знаменитостима у Београду, омашким типографом поткрале су се ове грешке:

На страни 197, наслов: Нома Нар. Скупштина, у 22 реду, трећи стубац, стоји: радони Росандића, а треба да стоји: Роксандића.

На страни 198, наслов: Народни Музеј, други стубац, ред 19, стоји: рад нашег чувеног сликара *Данела*, рођен пре 50 год., а треба да стоји: рад нашег чувеног сликара *Даниела*, рођен пре 50 год.

На страни 198, наслов: Народни Музеј, ред први стоји 1884 год., а у 7 реду истог чланка стоји: год. 1883. Треба да стоји: у првом реду 1883 год., а у 7 реду 1884 год.

На страни 205, наслов: Црква Св. Сање у Београду, ред 32, први стубац, стоји: 100000 зрелих букава, а треба да стоји: 1.000.000 зрелих букава.

ЈУБИЛАРНИ БРОЈ БЕОГРАДА

САВРЕМЕНА
ОПШТИНА
SAVREMENA OPŠTINA

ЧАСОПИС ЗА ПРИВРЕДНО-СОЦИЈАЛНО И КУЛТУРНО УНАПРЕЂЕЊЕ
ГРАДА И СЕЛА КАО И САМОУПРАВА У ОПШТЕ

УРЕДНИК

Д-р МИЛОСЛАВ СТОЈАДИНОВИЋ

Уредништво и администрација „Савремене Општине“ налазе се у Краља Милутина ул. бр. 58, Београд. Претплата на „Савремену Општину“ износи 200 дин. на годину. Поједини бројеви 20 динара. За иностранство годишња претплата 300. дин.

Претплату на „Савремену Општину“ примају све поште у Краљевини на чековни рачун Бр. 53.143 Поштанске Штедионице у Београду.

IV.
ОГЛАСНИ ДЕО

ВОЂИ НАШЕ ИНДУСТРИЈЕ

ТЕКСТИЛНА ИНДУСТРИЈА
К. ИЛИЋА и СИНОВА

Група или како се то чешће каже — Концерн текстилне индустрије Синова Косте Илића у привредном развоју Србије до 1914. год., и данашње Краљевине од 1919. год. представља редак пример једне органске скупине. Концерн је у основи творевина једног трезвеног и предузимљивог привредника Косте Илића и његових Синова. Владе, Петра, Благоја, Сотира и Милана. Старац је годинама текао иметак, но није остао само на томе. Вођен здравим разумом и оштрим инстинктом он је увиђао будућност која чека индустрију у блиској будућности мале Србије пре балканских ратова. Али он је увиђајући те могућности развоја схватио боље него ико од његових савременика и тешкоће које ће тај развој пратити. За то је своје синове васпитао тако да му у раду постану и буду први и најпоузданији помагачи. И везани за оца оном чистом одашошћу, која је у прошлости била најлепша одлика српског породичног живота синови су, вођени његовим саветима створили у истини чуда.

За мање од четврт века, поред свега што је половина тога времена била испуњена ратовима и невољама, од скромних почетака, тамо доле на обалама Ветернице која плави плодну лесковачку равницу, подигнут је читав низ огромних фабрика најмодернијега кова чији су најскорији изданци допрли чак до Бечкерека.

Данас Концерн индустрија Браће Илића преставља највећу, најмодернију и без сумње најбоље организовану групу текстилних предузећа у држави. Те одлике концерн је стекао благодареви у првоме реду поступном органском развоју

Тај развој опет јесте последица пажљивог и срачунатог увођења техничких изума, организација посла нарочито рада и пласирања продуката, и обазривог ширења.

Историја ослободилачких ратова, нарочито балканских, када се она буде писала у потпуности, бациће јасну светлост на улогу коју су прва предузећа Синова Косте Илића играла у снабдевању српске војске шајаком и ћебадима.

Такође ништа мањи неће бити значај рада ових индустријалаца када се буду испитали корени научне организације рада у Србији до 1914. год. Предузећа Браћа Илића била су међу првима која су на социјалну и духовну страну радне снаге обратила озбиљну пажњу. Тога ради Браћа Илића су поди-зали радничке станове, зидали школе и забавишта за радничку децу и организовали лекарску помоћ и болесничку негу за оболеле раднике својих фабрика.

Што је Београд пре 1914. г. добио печат индустријскога центра, има у великој мери да захвали предузећима платнари и штофари Браће Илића.

Најзад Синови Косте Илића, нарочито Влада, налазе се годинама на челу свих покрета за организацију индустрије и индустријског сталежа у Србији као оснивачи и чланови Управе Удружења Индустријалаца у Лесковцу и Београду и Централне Индустријских Корпорација у Београду

* * *

Данашњи текстилни концерн Браће Илића представља низ предузећа у која уплаћени капитал износи 40,000.000.— дин., а са резервима преко 65,000.000.— динара. Вредност производа који се у предузећима годишње израде пење се на износ од 250,000.000.— динара.

Темељи тих горостасних вредности налазе се у последњој деценији прошлога века, у првом текстилном предузећу које је Коста Илић удружен са још неколико својих лесковачких суграђана, подигао у Лесковцу. Од тога доба, а нарочито од почетка овога века, т. ј. од времена када су му синови до-расли и постали помоћници и сарадници свога оца рад је кренуо снажно напред. Било сами било удружени са г Л. Дунђерским и Српском Банком, Синови Косте Илића дижу и проширују у Београду платвару и штофару; фабрику канапа и ужарије и филијалу београдске платнаре у Лесковцу, фабрику што-фова у Карловцу, фабрику тепиха и фабрику мрежа у Вел. Бечкереку. Предузећа су снабдевена потпуним најмодернијим машинским постројењем; рад је организован по угледу на нај-већа и најбоља предузећа текстилне врсте, у иностранству, а производи тих предузећа не само што подмирују највећи део потреба за војну опрему и народну одбрану, него продиру у најшире слојеве народа. Шајак, штофови, платна, небад, штампане и бојене тканине, канап, ужарије, теписи, мреже, све су то артикли за које домаће пијаче више не зависе од ино-стране продукције и до којих домаћи потрошач стварно до-лази и лакше и јефтиније него што је био случај пре постанка текстилних предузећа Синова Косте Илића и, ван сваке сумње, лакше и јефтиније него што би то био случај да овај концерн није створен.

Београдска Текстилна Индустрија А. Д.

За сада се састоји из три главна дела:

А.) Викоњска Предионица (Викоњспинерај).

Б.) Иглено Одељење (надел-абтајлунг), које се састоји, (дели) на плетионицу (штрикерај) и виркерај са конфекцијом.

Ц.) Механичка ткачница шарене робе (бунтвеберај) са припадајућом приправом, цвирнерај, ферберај, раухерај и апретура.

а) Предионица (шпинерај) израђује на три комада Драј крем-пелсецен и једанаест Рингцвиримашине са 2620 вретена викоњ-конац за сопствену употребу и то: делимично конац за поставу за одељење трикотаже (виркерај) делимично шусгарне за ткачницу (веберај).

Мимо горе поменутих машина (форшпинмашина) стоје исто на располагање и машине за приправне радове, (форберај-тунгсмашинен).

б) Иглено одељење (надел-абтајлунг) у коме се налази 191 аутомат за плетење женских, дечијих и мушких чарапа. До сада су чарапе биле плетене као сурова роба, те су истом после у одељењу за фарбање на разне фарбе офарбане. У новије доба прешло се је и на плетење мушких као и женских чарапа на основу мустре, исто тако узима се у фабрикацију фина роба (мако-варе) специјалне мушке и дечије чарапе. Фабрикација вунени чарапа има се у виду за скору будућност.

Ткачница (виркерај) има за сада 116 рунд-вирк штиле и 3 кет-штиле за фабрицирање разних квалитета трикотаже из памука (метарска роба). Ова се продукција даље дотерава у сопственој сушионици (раухерај) у коме ради 5 универзал-раухмашина и у сопственом одељењу за конфекцију, где је за сада смештено 120 шиваћих машина с помоћу којих се ова роба на разне артикле израђује, као што су мушка, женска и дечија доња одећа.

Фабриката нашега одељења за трикотажу добро су познати у туземству, те стоје на истој висини са бољим ческим фабрикатама.

У одељењу рашлераја смештено је 19 механичких рашл-штиле као и све потребно за припадајућу приправу, израђује фантастичне мараме из вуне, као и из вуне са свилом мешане, даље израђује шалове из вуне и из уметне свиле, кравате из уметне свиле, вунене вателине као и вунене штофове за капице. Такођер ови фабрикатаи што се тиче израде и квалитета одговарају потпуно најбољим фабрикатама иностраним. Мимо то стоје такођер на располагање Банд унд-шпиц-клевел-машине као и једно комплетно уређена Бунд-штухл-ајрихтунг,

с помоћу којих се фабрицира у конфекцији потребна множина пантљика и чипака.

ц) Одељење за ткање шарене робе (Бунт-веберај) има сада већ преко 400 механичких разбоја (вебштите) од којих 100 разбоја са жакар машине и 180 са шарф-машине, а остатак заузима ексцентерфорихтунген. При овом одељењу за ткање шарене робе (бунтвеберај) налази се потпуна потребна приправа, која се састоји из: вајфераја, кетгарн-шпулераја, цвирнераја, шерераја и ајзихераја као и од шусфорберајтунга.

Одељење (е) за ткање шарене робе у коме се је пре искључиво само једноставна роба фабрицирала, као што је сурови молино, српско платно и неки квалитети бархента, прије једну годину дана почело се је са фабрикацијом скупљих артикала тако, да се данас скоро на 120 разбоја полу као и потпуно готови артикли фабрицирају из уметне свиле у фантастичној изради, на 100 разбоја фабрицирају се памучне тканине за панталоне (хозенцајг) као и бољи штофови за одела а на осталим разбојима израђује се разна шарена памучна роба.

Водство фабрике настоји, да се ово одељење за ткање шарене робе потпуно усаврши, што се тиче фабрикације тако, да специјално они артикли, који су се до сада морали из иностранства довозити, код нас буду фабрицирани у једнакој станој изради као што су познати Варнсдорфски штофови за панталоне као и разна роба из уметне свиле.

За проширење одељења за ткање шарене робе, мислимо на ново постављање од 236 механичких разбоја, све са 6-шициген револверексел и делимично са жакард и са шарф-машиненфоритунг

Бојадисаоница (ферберај) располаже са модерним машинама у којима се бојадише конач (биндел-гарне) као и чарапе на фарб-куфен, даље и бели кетенбајмен као и крајцшпулен на потпуно комплетним апаратима за бојадисање.

За бојадисање појединих комада (штик-ферберај) има више Јигерпаре на располагању. Пре две године постављени индигокипе, који још није у раду, почеће ови дана да ради, тако да ће такођер поједини комади робе моћи бити у индиго-фарби офарбани.

Сопствено настројење за мерцеризацију омогућава мерцеризацију мако и американоскога конач у свежњима. Постављањем нових машина (друк-штите) моћи ће се у сопственом предузећу потребни конач производити за потребе код фабрикације штофа за панталоне (хозенцајг). Одељење за ажустирање готове робе (аусристунгс-абтајлунг) има своју засебну сушионицу са три универзал-крацен-раухмашине, једна машина за пољешавање робе (варен-ферелдлунгс-машине), једна шер-машина, једна апретура са (фир-фелер-цвајтаген-шпан-рамен), једна велика цилиндер-трокенмашина, више 3—5 валцен калан дер, једна хидрауличка и једна мулденпреса, једна апретур-

машина за уметну свилу, један револвер-мангел, разне помоћне машине за апретирање, једна машина за штиркање и т. д. Ово разноструко уређење апретурскога одељења даје могућности Београдској Текстилној Индустији А. Д. да може са употребом иностраног практичнога рада своје ткачке производе првокласно израдити а водство је фабрике из кругова својих муштерија добивало и још увек добива признања о фактичној првокласној изради артикла (артикала) из уметне свиле, тканина за панталоне, као и шарене робе.

У једном одељењу, које се налази близу апретуре роба се мери, означаје, мота и потпуно дотерава, после тога роба долази у магацинске просторије ради сортирања као и даљег отпремања.

Услед преиначења целокупне апретуре и намештаја за бојадисање добива се место за настројење.

4) главног одељења (роло-друкерај) који ће по плану већ на јесен почети са радом.

Као споредно одељење имамо потпуно комплетно уређено одељење за оправке (репаратур-веркштете), које се састоји из шлосераја, дрехераја, ковачнице, шпенглераја и од одељења за електричну инсталацију, такођер сарачнице, тишлераја са крајц-сеге, дикен-хобел и бандсеге.

Ложионица се састоји из цвајфламеноркесел од по 100 кв. м. површине за грејање за 360 ступања прегрејану пару, даље од једне хајсдамфмашине са 750 кс (коњски снага) нормалне делатности, као и генератор-анлаге за производњу потребите снаге и електричне струје.

Да би се водом обскрбило цело ово одељење подигнута је на Дунаву сопствена пумпа са две центрифугалне пумпе са електричним погоном, цев из ових пумпа на Дунаву води до овог одељења, где се један дио воде, који је потребит за бојадисање и апретуру дестилира с помоћу креча и алуминијевога сулфата и помоћу филтрације са песком, овом се дестилацијом добија чиста вода као кристал. Инсталацијом лифта за робу и уређењем путева за промет осигуран ће бити пренос робе механичким путем помоћу модерних кола за дизање (хубваген) и електричним колима. Пројектиране су исто трачнице са упорабом скретница с помоћу којих ће се вагоном угаљ до казана моћи преносити.

Да би се могла сместити веома потребна стручна радна снага, док се изуче и уведу овдашњи раденици, требаће још неколико година, фирма се је побринула и саградила је две модерне куће за мајсторске станове са 14 станова, који се састоје из по 2 собе кухиње и предсобља, ове су куће подигнуте на земљишту фабричком, али изван фабричких објеката.

ПАРНА ПИВАРА у БЕОГРАДУ
ВЕШТАЧКИ ТУРБИНОВ и ПАРНИ МЛИН
У М. ЦРНИЉУ код ПОЖАРЕВЦА

W. Bailony & Sohn

IG. BAILONY & SOHNE

BIERBRAUFREI BELGRAD

TURBINEN- und DAMPMÖHLE
H. CRNIC - POZAREVATZ

ТЕЛЕГРАМ БАЙЛОНИ-БЕОГРАД
TELEGRAM: BAILONY-BELGRAD.
ТЕЛЕФОН 232
TELEFON 232

Препоручује своје производе:

ПИВО ГРИЗ

одличног квалитета, како бело тако и црно у бурадима и флашама. Пиво се доставља сопственим колима свима потрошачима.

оруџбине се примају у авари, Цетињска ул. 15
..30 и на тел. 232 и 24-15.

Услуга је брза и тачна.

И СВЕ ВРСТЕ БРАШНА

од најфинијег за теста и бела пецива до сваке врсте хлебног брашна.

Поруџбине прима, а цене и услове даје канцеларија у Карађорђевој улици бр. 18 па и преко телефона бр. 19-88 и 21-61 у Београду

Углед фирме као и квалитет њених производа познати су, те сами себе најтоплије препоручују

ПРВА СРПСКА ПАРНА ПИВАРА

**ЂОРЂЕ
ВАЈФЕРТ**

А. Д.

БЕОГРАД

производи своје чувено

ПИВО
„ЕКСПОРТ”
БЕЛО

које се троши у свима ресторани-
ма и кафанама у држави С. Х. С.

ФАБРИКА

и рафинерија шпирита, фабрика ликера,
коњака и рума, фабрика угљичне кисе-
лине, те велепецаре ракије

СИСАК - КОЗАРАЦ

П. ТЕСЛИЋ

Нр. Дворски набављач

СИСАК

ПРЕПОРУЧА

са свог богато снабдевоног складишта
све врсте и квалитете признатих пића.

ТРАЖИТЕ

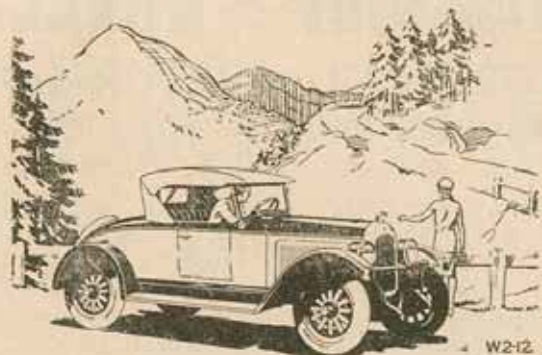
свуда само „ТЕСЛИЋЕВЕ“ фабрикате.

Потпомажите домоћу индустрију

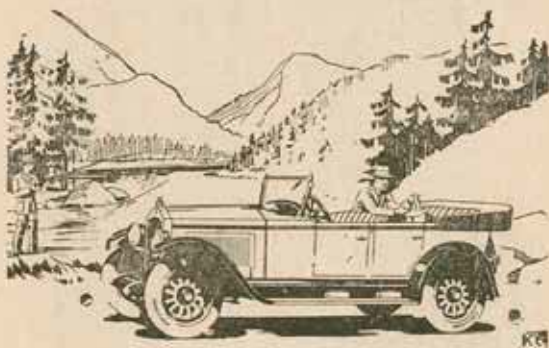
Не остајте у кући без љековитог

„ТЕСЛИЋ КОЊАКА“

АУТОМОБИЛИ
OVERLAND

WILLYS KNIGHT

Јефтини. Економични. Истрајни.

Заступништво „ALBION”

Дечанска 7. БЕОГРАД Телефон 45-71.

ХОТЕЛ HOTEL ЕКСЦЕЛЗИОР - EXCELSIOR

БЕОГРАД — БЕОГРАД

ТЕЛЕФОНИ: 18-03 и 35-62.

TELEFONI: 18-03 i 35-62.

Првог реда у центру
 града, близу Краљевог
 Двора и Дvorsке Баште,
 у свима собама хладна
 и топла вода, апартмана

Prvog reda, u centru
 grada, blizu Kraljevog
 Dvora i Dvorske Bašte,
 u svima sobama hladna
 i topla voda, apartmana

са купатилом и телефо-
 ном. Централно грејање.
 Лифт Ресторан првог
 реда. Умерене Цене.

sa kupatilom i telefonom.
 Centralno grejanje. Lift.
 Restaurant prvoga reda.
 Cene umerene.

ТЕЛЕГРАМИ:
 ЕКСЦЕЛЗИОРХОТЕЛ Београд.

TELEGRAMI:
 EXCELSIORHOTEL Beograd.

ХОТЕЛ „БАЛКАН“

БЕОГРАД
ТЕРАЗИЈЕ 18 ТЕЛЕФОН 3-25

На најлепшем месту у центру
вароши располаже са 50
модерно намештених соба

Првокласном

домаћом и страном кујном

Изврсна првокласна

домаћа и страна ПИЋА

Хотелијер
Милош Коцић

ХОТЕЛ „МОСКВА” БЕОГРАД

Теразије — Балканска улица

Првокласан Хотел, са комфором намештене собе. — Сале за читање и игре Централно грејање. — Сопствена електрична централа. — Лифт. — Највећа кафана у Београду са великом терасом. — Сопствена посластичарница. — Свакодневно фамилијаран концерт и игранка. — Првокласни салонски оркестар. — Rendez-vous најбољег света. — УМЕРЕНЕ ЦЕНЕ.

Гранд Хотел ПЕТРОГРАД

преко пута
железничке станице

БЕОГРАД

Визоновићев Трг 115.
Телеф. 23-13

Хотел I реда са 100 удобно и хигијенски меблираних соба са купатилима, топлим и хладном водом, централним огревом и осталим удобностима.

ПРВОКЛАСНА ДОМАЋА и СТРАНА КУЈНА и ПИЋА.
СВАКО ВЕЧЕ КОНЦЕРТ

„ПУТНИК“

Друштво за Саобраћај Путника и Туриста
у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца А. Д.

Дирекција: Београд, Коларчева ул. 11 — Тел. 19-16

Билетарница Београд, Кр. Милана 7 — Тел. 34-05

ЗАСТУПНИШТВА ЗАГРЕБ, Јелачићев трг 6; САРАЈЕВО, Трг Фра Грге Мартина 2, ЉУБЉАНА, Дунајска цеста 1 МАРИБОР Александра цеста 43; СПЛИТ, Обала, ДУБРОВНИК, Палаца Краља Петра, СУШАК, Средња ул. 2, НОВИ САД, Кр. Александра 20; ШИБЕНИК ВРЊАЧКА БАЊА; БЕЧ, Јајерштете 30; СОФИЈА, Марије Луизе 71

ПРОМЕТНА БАНКА А. Д.

У својој згради на углу Кнез Михаилове
и Кијегиње Љубице улице — БЕОГРАД
ОСНОВАНА 1896. ГОДИНЕ

Уплаћени капитал и резерве 20.800.000 Динара

Жиро-рачун код Народне Банке и Поштанске
Штедионице у Београду

Банкарко одељење — телефон 32-08 врши
све банкарске послове, улоге на штедњу враћа
тачно у уговорено време.

Стругара — тел. 2-99 — продаје првокласну грађу.

Бродарство — телефон 19-39 — врши реморкажу
и пренос робе на Сави, Дунаву и притокама Дунава.

Бродарска радионица — телефон бр. 19-39
оправља све пловне објекте.

Пескарско одељење — телефон 19-39 — багерује
и продаје песак и шљунак.

Угљарско одељење — тел. 2-29 — продаје угља
из рудника Тресибаве и Ракове Баре.

Депозитна Банка

Теразије 30. — БЕОГРАД — Телефон 38-28.

Врши све финансијске послове, као и наплате
за рачун комитената по свима исправама, нај
брже и најкулантније, под гаранцијом

Раљска Фабрика Цементa А. Д. у Раљи

Дирекција Београд, Краља Петра ул. 64 — Телефон 9-33.

Препоручује свим предузимачима свој првокласни

ПОРТЛАНД ЦЕМЕНТ

који се може употребити код свих државних и при-
ватних радова.

ШОНДА

ЧОКОЛАДА

КЕКС

БИСКВИТИ

Важније београдске фирме

Фабрике:

- Фабрика гвоздених производа Гођевац, Топчидер. Друм Тел. 7-75
Фабрика Бонбона Браће Магдића, Шајкашка и Кланџичка ул. Т. 9-05
Фабрика Малина, Коњака, Рума и Ликера, Радоша Радића, Стишка 1, Т. 3-78
Прва Српска Фабрика Аероплана, Жив. Рогожарског Владетина 13 Т. 38-34
Фабрика Огледала Шпихел Јаролик Андри, Краља Милана 97 Т. 25-92
Фабрика Обуће „Бостон“ А. Д., Кр. Александра 152 Стари Берам Т. 6-29
Фабрика Намештаја Боте и Ерман Д. Д. Краља Петра 20, Т. 22-76
Фабрика Бомбона Попадића Славка, Сењачка 13, Т. 22-05
Фабрика плетених производа „Моравија“, Војводе Богдана 1, Т. 14-62
Фабрика Содне Воде и „Сигналко“, Ерлиха Јована, Хисендарска, 27 Т. 22-67
Фабрика Машина и Гвоздених Конструкција А. Д., Крагујевачки Пут Т. 3-78
Фабрика Запушача, Арсе Илића, Колина 34, Т. 3-88
„Брил“, Фабрика масти за обућу.

Хотели,

Кафане и Ресторани

- Екселзиор, Милоша Великог Јоксимовића Т. 18-13, 35-62
Москва, Теразије Дар. Контиловић Т. 6-79, 10-90

- Балкан, Теразије М. Кошића Т. 3-25
Палас А. Д., Топчичин Венац 23 Инг. Телва Т. 28-51, 28-52
Петроград, Вилонов Трг, код Желез. Станице Т. 23-18
Империјал, Милана Мишића, Васина 25, Т. 11-43
Лондон, Миленка Месаровића, Угао Краља Милана и М. Великог Т. 5-19
Српски Краљ, Узуи Миркова 5, Т. 12-56
Српска Круна, Ђорђа Попаре, Кнез Михајлова преко од Калимегдана Т. 4-20
Славија, Са. Савска на Тргу „Славија“ Т. 3-51
Париз, Боторишке Теразије 35, Т. 2-91
Сплендид, Јовановића и Лазаревића, Хотел само за преноћиште, Дворска 5, Т. 26-74
Национал, Кнез Михајлов Венац, преко од Калимегдана Т. 19-23
Македонија, Васина 26, Т. 9-09
Клерцес, Теразије 40 Тел. 35-04. Лети је отворен у лепој башти. Даје сталне оперете.
Руски Цар, Кнез Михајлова 2 у ново подигнутој кући, одлично уређен ресторан.
Касина, Теразије 25, Т. 35-23
Коларац, Браће Цветковића, Коларчева 1 Т. 6-50. Има лепо башту сале и биоскоп.
Загреб, Р. Јовановића, Дечанска 5 Т. 13-53
Руска Круна, Скопљанска 11. Благ Недељковић Т. 16-10
Петроград (Штибер), Угао Немањине и Кр. Милутина Т. 29-42
Два Јелена, Скадарлија, Скадарска 3
Алексе Михајловића Т. 15-08
Три Шешира, Скадарлија

Банке

- Народна Банка**, привилегована емисиона банка Краевине С. Х. С. у Кр. Петра ул. Наш највећи новчани завод, основан 1884 год.
- Занатска Банка**, Скопљанска 7, дје искључиво кредитне занатлијама. Отпочела рад у ов. години
- Београдска Трговачка Банка**, Кнез Михајлова и Вука Караџића Т 5-02, 37-14
- Извозна Банка**, Теразије Т 10-05, 2-35
- Централна Банка**, Теразије 4 Т 100
- Заложна Банка**, Коларчева 3 Т 4-11
- Есконтна Банка**, Скопљанска 3 Т. 4-31
- Гостионичарска Банка**, Кр. Александра ул. Т. 21-81, 25-03
- Јадранско-Подунавска Банка** А. Д., Угао Милоша Вел. и Краља Милана ул. Т. 7-80, 31-48
- Француско-Српска Банка**, Централа Ки. Михајлова 36, Т 2-64, 22-61, 28-91
- Прашка Кредитна Банка**, Филијала Београд, угао Сремске и Кр. Милана ул. Т 1-98
- Винер Банк Фераји**, Филијала Београд Чика Љубина 18, пређе Гранд Хотел Т 16-23, 16-25
- Американска Банка**, угао Кнез Михајлове и Чика Љубине

Апотеке

- Викторовић Јован**, дворска апотека, Теразије Т 5-40
- Алмозино Нисим**, Душанова 36, Т 3-92
- Делић**, Ки. Михајлова 1, Т 17-09
- Антонијевић Коста**, угао Ломине и Балканске ул. Т 11-16
- Живковић Мил.**, маг. рн., Макензијева 45, Т 10-73
- Илић Пера**, Васина 25, Т 17-68
- Јанковић Душан**, Хајлук Вељков Венац 1, Т 4-91
- Милутиновић и Шимић**, пређе Кушковић, Кнежев Споменик 2, Т 6-40
- Михајловић Тихомир**, Васина 10, Т 13-03
- Михел Густав**, угао Босанске и Кр. Марка Т 11-45
- Николић Димитрије**, Битољска 2, Т 2-67
- Николић Коста**, угао Кр. Милана и Београдске ул.
- Панић Д-р Лука**, Кр. Петра 77, Т. 3-91
- Прендић Светислав**, угао Кр. Александра и Београдске Т 3-26

Протић Сима, Кр. Милана 87, Т 7-79
Секулић Ђорђе, Таковска 37, Т 36-99

Дрогерије

- Субашић Таса и Комп.**, Кнез Михајла 25 Т 17-52
- Енглеска дрогерија**, Вука Караџића 14
- „Изис“ дрогерија** на велико, Карађорђева ул. Т 23-18

Трговине

- Месаровић и Павловић**, Кр. Петра 21
- Марко Вулетић, Гавриловић и Комп.**, Ки. Михајлова 20 и Чика Љубина 9
- Влада Митић**, Кнез Михајлова 43
- Коста Николић и Друг**, Ки. Михајлова 18
- Јановић Ђ**, палата „Академија“
- Павковић и Николајевић**, Кнез Михајлова 5
- Стефановић Урош „Цупара“**, Теразије Света Милић, Кр. Милана 111
- Ђукановић и Комп.**, Ки. Михајлова 37
- Браћа Х. Габај код „Круне“** Кнез Михајлова 33
- Браћа Радојловић**, гвожђарски трговци, Кнез Михајлова 5
- И. Ј. Каријо и Комп.**, Кнез Михајлова 23
- Тихомир Л. Павловић**, Коларчева 8
- Лазаревић Добривоје**, трговина штофом, Кнез Михајлова
- Васић и Јоцић**, стовариште хартија и писаћег прибора, Кнез Михајлова до „Руског Цара“
- Јефта Павловић и Комп** трговина хартије и канцеларског прибора, Ки. Михајлова 41
- Божић и Солдатовић**, стовариште енглеских штофова, Кнез Михајлова 35
- Боди и Вукадиновић**, Кнез Михајлова 27
- Енглески Магазин**, Вука Караџића
- М. Петковић и Кома.**, Дворски јувелир, Теразије 38
- Ђ. Јунговић**, јувелир, Теразије 8
- П. Зарић**, јувелир, Теразије 34
- Д. Демајоровић**, трговина свилом, Теразије 14
- Гаража Алексић**, трговина аутомобила, Скопљанска ул. Т 19-24, 32-04
- А. Д. „Фиаг“**, Југословенско трг. аутомобила, Дворска 5
- Вакум Оја Компани Д. Д.**, Скопљанска 5

Младен Поповић, колонијал, Васина 18
„Сингер“, шиваће машине, Теразије
Тодор Мраовић, цвешарска радња, Кн.
Михајлова 19

Осигуравајућа друштва

„Југославија“, преузима најуспешније
све врсте осигурања, Кнез Михајло-
ва 35, Т. 20-93

„Србија“, Прво Српско Друштво за
Осигурање, Кнез Михајлова 26, врши
све врсте осигурања.

„Шумадија“, друштво за осигурање и
реосигурање, Јакшићева 8, Т. 7-33

„Росија-Фонсијер“, врши све врсте
осигурања у целој држави, централа
у палати Извозне Банке, Теразије.

„Савремена Општина“ први је стручан часопис међу Сло-
венима у опште, а нарочито на Словенском Југу, који се бави
свима комунално самоуправним питањима. Она излази већ две
године и успела је да продре у све крајеве наше отаџбине.
На „Савременој Општини“ сарађују, поред наших најбољих
писаца и јавних радника, такође и многи угледни сарадници
са стране као г. г. Ед. Ерио, француски министар; Др Игњад
Сајпел, аустријски Бундесканцелар, Др. Килц немачки мини-
стер, Емил Винк, белгијски сенатор, Др Хомер Линдгрен,
професор њујоршког универзитета и т. д.

Годишња претплата износи 200 дин. Уредништво распо-
лаже свима ранијим бројевима тако да нови претплатници
могу добити комплете за обе године.

Рукописи и претплата шаљу се на адресу Др Милослав
Стојадиновић, уредник „Савремене Општине“, Кр. Милутина
58. — Београд.

